

4 | 2020

český
časopis
historický

The Czech Historical Review

Ročník 118 / Založen 1895

OBSAH | CONTENTS

Studie | *Studies*

PÁNEK Jaroslav
Bílá hora ve stínu Mariánského sloupu 867
(*White Mountain in the Shadow of the Marian Column*)

VOREL Petr
Zahájení „české války“ v kontextu vládního bankrotu roku 1615 893
(*The Beginning of the „Bohemian War“ in the Context of the Government Bankruptcy of 1615*)

BŮŽEK Václav
Falcká diplomacie mezi Heidelbergem, Mnichovem
a Prahou na počátku českého stavovského povstání 964
(*Palatinate Diplomacy between Heidelberg, Munich and Prague at the Beginning of the Bohemian Revolt*)

ČERNUŠÁK Tomáš
Prestiž, násilí a zápas o veřejný prostor.
(Konflikty při slavnostech Božího Těla v rudolfinské Praze roku 1605) 1000
(*Prestige, Violence and the Struggle for Public Space. /Conflicts at the Corpus Christi Celebrations in Rudolphine Prague in 1605/*)

HRDLIČKA Josef
Role šlechty v utváření evangelické církevní organizace
v Čechách a na Moravě před rokem 1620 1018
(*The Role of the Nobility in Shaping the Evangelical Church Organisation in Bohemia and Moravia before 1620*)

Materiály | *Materials*

GAZIŃSKI Radosław
Echoes of the Revolt of the Bohemian Estates 1618–1620
at the Courts of Pomeranian Dukes 1064
(*Ohlas českého stavovského povstání 1618–1620 na dvorech pomoránských vévodů*)

PRAŽÁKOVÁ Kateřina

České stavovské povstání

v německých tištěných novinách z let 1618–1620

1079

(*The Bohemian Revolt in German Printed Newspapers from 1618–1620*)

Obzory literatury | *Review articles and reviews*

Recenzní články

LEDVINKA Václav

Historický atlas měst České republiky – 25 let práce, 30 vydaných svazků.

(Ohlédnutí a zamyšlení nad dvojím jubileem)

1112

(*Historical Atlas of the Towns of the Czech Republic – 25 Years of Work, 30 Volumes Issued. /Looking back and Thinking about the Double Jubilee/*)

Recenze

Jiří CHALUPA

Dějiny Španělska

1130

(Sixtus Bolom-Kotari)

Ladislav HLADKÝ et al.

Czech Relations with the Nations and Countries of Southeastern Europe

1133

(Ondřej Vojtěchovský)

Samantha KAHN HERRICK (ed.)

Hagiography and the History of Latin Christendom, 500–1500

1139

(Peter Bučko)

Michal TÉRA

Kyjevská Rus. Dějiny, kultura, společnost

1143

(Martin Šenk)

Marek CETWIŃSKI

Śląski mikrokosmos. Studia nad Księgą henrykowską

1146

(Vratislav Vaniček)

Lenka BOBKOVÁ

Jan Lucemburský. Otec slavného syna

1152

(Zdeněk Žalud)

- Johannes ABDULLAHI
*Der Kaisersohn und das Geld. Freigebigkeit und Prachtentfaltung
 König Johans von Böhmen (1296–1346)* 1156
 (Lenka Bobková)
- Johannes ABDULLAHI
*Der Kaisersohn und das Geld. Freigebigkeit und Prachtentfaltung
 König Johans von Böhmen (1296–1346)* 1161
 (Ivan Hlaváček)
- Jiří FAJT
*Nürnberg als Kunstzentrum des Heiligen Römischen Reichs.
 Höfische und städtische Malerei in der Zeit Kaiser Karls IV. 1346–1378* 1165
 (Ivan Hlaváček)
- Andrzej MARZEC
Pod rządami nieobecnej monarchii. Królestwo Polskie 1370–1382 1168
- Dariusz WRÓBEL
*Na pierwszym planie. Możliwość i szlachta polska wobec bezkrólestwa
 po śmierci Ludwika Andegawskiego* 1168
 (Martin Nodl)
- Petr ČORNEJ
Jan Žižka. Život a doba husitského válečníka 1174
 (Pavel Soukup)
- Martin HOLÝ – Michaela HRUBÁ – Tomáš STERNECK (Hg.)
Die frühneuzeitliche Stadt als Knotenpunkt der Kommunikation 1178
 (Olga Fejtová)
- Robert ŠIMŮNEK
Obraz šlechtického panství v Čechách 1500–1750 1183
 (Jiří Kubeš)
- Jiří JUST
*Biblický humanismus Jana Blahoslava.
 Překlad Nového zákona z roku 1564/1568 a jeho kontext* 1187
 (Eliška Baťová)
- Nadine AKKERMANN (ed.)
The Correspondence of Elizabeth Stuart, Queen of Bohemia 1190
 (Jaroslav Pánek)

Werner BERGMANN <i>Tumulte – Excesse – Pogrome.</i> <i>Kollektive Gewalt gegen Juden in Europa 1789–1900</i> (Daniel Baránek)	1196
Brigitte MAZOHL – Christof AICHINGER (ed.) <i>Die Thun-Hohenstein'schen Universitätsreformen 1849–1860.</i> <i>Konzeption – Umsetzung – Nachwirkungen</i> (Jiří Pešek)	1201
Jindřich DEJMEK a kol. <i>Československo. Dějiny státu</i> (Antoine Marès)	1204
Klaus GROSSE KRACHT <i>Die Stunde der Laien? Katholische Aktion</i> <i>in Deutschland im europäischen Kontext 1920–1960</i> (Jaroslav Šebek)	1208
Vítězslav SOMMER a kol. <i>Řídit socialismus jako firmu.</i> <i>Technokratické vládnutí v Československu, 1956–1989</i> (Jan Slaviček)	1211
Václav BŮŽEK (ed.) <i>Dílo Josefa Petráně a současná historická věda.</i> <i>Pocta Jihočeské univerzity českému historikovi</i> (Svatava Raková)	1215
Jaroslav PÁNEK a kol. <i>Český historický ústav v Římě. Stav a perspektivy ediční činnosti</i> (Alena Pazderová)	1219
<i>Zprávy o literatuře</i>	1224
Z vědeckého života Chronicle	
<i>Knihy a časopisy došlé redakci</i>	1251
<i>Výtahy z českých časopisů a sborníků</i>	1251

STUDIE

Zahájení „české války“ v kontextu vládního bankrotu roku 1615

PETR VOREL

PETR VOREL: The Beginning of the „Bohemian War“ in the Context of the Government Bankruptcy of 1615

This study deals with the issue of the new tax law, which was adopted by the Bohemian Provincial Assembly in 1615. In the older literature, this is interpreted as a strategic mistake and weakness of the Bohemian estate opposition, which voluntarily gave in to the emperor's request and approved the collection of high taxes to repay the monarch's debts for 5 years (1616–1620). Based on the preserved sources, the author arrives at a different interpretation and considers the decision of the Provincial Assembly a form of state bankruptcy, which devalued part of the credit assets of a wide range of the monarch's creditors who did not have Bohemian citizenship. The Provincial Assembly, as the state body controlled by the estates, seized the monarch's land and established its own central tax office, whose task was to collect current taxes and older arrears (since 1597) and subsequently to use this money independently of the monarch's financial institutions in accordance with budget appropriation of taxes. As a result, the royal court was cut off from most revenues from Bohemian taxes, which until then formed a decisive part of the court's income. The author considers these circumstances to be one of the main reasons that led the elected heir to the

throne, Ferdinand of Styria, to begin a military campaign in Bohemia in the summer of 1618. His main goal was to control financial resources; the religious-political crisis and the defenestration of the Bohemian governors in May were a suitable pretext for this intervention aimed at the control of economic resources of the Czech Lands.

Keywords: Kingdom of Bohemia – 1615 – Tax System – State Bankruptcy – Indebtedness – Thirty Years War – 1618

O vládním bankrotu v Čechách roku 1615 neví nikdo ze starších autorů, zabývajících se českými dějinami předbělohorské doby, vůbec nic.¹ Tento poměrně dramatický moment hospodářských dějin Království českého zůstal starší i moderní historiografii zcela utajen, neb jej překryly zdánlivě významnější dějinné události českého stavovského povstání. Ale jde opravdu jen o překrytí jednoho krizového jevu jinou událostí s ještě hlubším dosahem? Není příčinná souvislost mezi vládním bankrotem roku 1615 a zahájením vojenské fáze „české války“ roku 1618 přece jenom užší?

Tyto otázky si kladu od chvíle, kdy jsem našel možné vysvětlení zdánlivého rozporu, který si uvědomoval každý z historiků, zabývajících se trochu podrobněji českými dějinami první čtvrtiny 17. století: Co bylo důvodem fatálního selhání české stavovské opozice, která roku 1615 zcela nelogicky odložila svou dosavadní hlavní diplomatickou zbraň, tedy schvalování daní na zemském sněmu? Proč čeští stavové poslušně schválili císaři Matyášovi jeho žádost o uhrazení královských dluhů, a to dokonce na pět let? Proč byla česká stavovská opozice tak naivní? To za svou velkorysost v případě daní očekávala panovníkovu vstřícnost v otázkách konfesijních?

Podle mého názoru vůbec nešlo o politické selhání, ale naopak o dobře promyšlený protiútok, který zasáhl Habsburky na nejcitlivějším místě. Totiž v přísunu peněz. A v politice jde přece v první řadě o peníze, to platilo před čtyřmi staletími stejně jako dnes.

Usnesení zemského sněmu roku 1615 skutečně v sobě obsahuje souhlas s tím, že se z českých daní zaplatí panovníkovy dluhy a že se budou splácet pět let. To je informace správná, ale jen povrchní. V této podobě se v odborné literatuře traduje už od poloviny 19. století. Není zřejmé proč. Cožpak nikdo z dřívějších historiků to usnesení zemského sněmu nedočel až do konce? Nebo ho četl, ale nerozuměl ekonomické problematice natolik dobře, aby pochopil, jak neobvyklé řešení úvěrového kolapsu panovnícké poklady česká stavovská obec vymyslela?

1 Tato studie je rozšířenou verzí veřejné přednášky, realizované v rámci Učené společnosti České republiky v budově Akademie věd ČR dne 19. března 2019, viz <https://www.naprednasku.cz/prednasky/detail/cesky-vladni-bankrot-i1615>.

Usnesení zemského sněmu z roku 1615 je mimořádně obsáhlé; jeho první vydání je knihou o 384 stranách tisku.² Obsahuje mimo jiné znění jazykového zákona (kterému starší literatura věnovala pozornost především) a také souhlas s uhrazením panovníkových dluhů, včetně přesného rozpisu věřitelů a jejich pohledávek. Proto je tento sněmovní tisk ve srovnání se všemi předchozími tak mimořádně obsáhlý. Do sněmovního usnesení jsou však zařazeny i pasáže, které bychom mohli označit za „prováděcí předpis“. Teprve v těchto částech textu je definován skutečný obsah nového daňového zákona, který zemský sněm schválil. Provázela jej ekonomická opatření, která jsem nedávno stručně popsal a uvedl do literatury jako „český vládní bankrot roku 1615“ (viz níže poznámky 41–43).

Daňová reforma roku 1615 v dosavadní historiografii

Od samého počátku interpretace českých dějin v moderní historiografii³ byl podle mého názoru ekonomický význam zemského sněmu roku 1615 nedocňován. To je možné dokumentovat již od prvopočátku historického výzkumu daňových systémů v ekonomickém a politickém životě českých zemí raného novověku, který zahájil Antonín Gindely (1829–1892). Teprve jeho analýza vývoje českých daňových soustav od roku 1526 do počátku 17. století umožnila zohlednit tento aspekt v interpretaci politických a hospodářských dějin od vlády Ferdinanda I. až do doby rudolfínské.

Až do počátku 17. století čeští stavové v rámci sněmovních jednání skutečně velmi efektivně nastolovali otázku daní, pokud si chtěli na panovníkovi vymoci nějaké ústupky, zvláště v otázkách náboženských. Do tohoto schématu, jehož diplomatické pozadí Antonín Gindely správně identifikoval, však usnesení zemského sněmu 1615 v otázce daní vůbec nezapadalo. I když je v názvu Gindelyho

2 *Tito artikulové na sněmu obecném generálním, kterýž držán byl na Hradě pražském léta Páně tisícího šestistého patnáctého v outerý po svaté Trojici a zavřín téhož léta v sobotu po svatém Jeronýmu, při přítomnosti nejjasnějšího knížete a pána, pana Matyáše, římského císaře, uherského a českého etc. krále, etc., ode všech tří stavův Království českého svolení a zavříní jsou*, Praha 1615. První vydání sněmovního tisku mělo chybu v samotném titulu (správně mělo být „v pondělí po svaté Trojici“) a několik chyb v přehledu oprávněných věřitelů. Na tyto opravy upozornil nakladatel na závěr tisku (s. CCCLXXIX) v pasáži „Omylové v rychlém komputování a přepisování stali, takto k napravení“. Opravené druhé vydání je z hlediska sazby úspornější (tisk má jen 334 stran), ale obsahově stejné. Níže v textu odkazuji na druhé vydání, které mám k dispozici v originálu, viz níže pozn. 37.

3 Starší autory hospodářské dějiny příliš nezajímaly. F. M. Pelcla zaujala jen otázka jazykových zákonů, jako by se na onom sněmu nic jiného neprojednávalo. Viz Franz Martin PELZEL, *Kurzgefaßte Geschichte der Böhmen*, Praha 1779, s. 528–530.

knihy sledované období vymezeno léty 1526–1618, ve skutečnosti se autor věnoval otázce daní jen do doby Rudolfa II., kdy jím definovaný model fungoval. Usnesení zemského sněmu roku 1615 Gindely jen stručně registruje, ale vůbec nevysvětluje.⁴

Systémové změně, kterou zemský sněm roku 1615 přinesl, Gindely vlastně ani nevěnuje pozornost, i když sám opakovaně připomíná, že až od roku 1615 se výběr daní v Čechách ocitl pod kontrolou stavů.⁵ Již jen tato skutečnost by měla historika hospodářských dějin upozornit na nějaký výraznější vývojový posun. Copak to dává smysl, aby stavové převzali v roce 1615 Čechách správu daní opravdu jen proto, aby s nadějí na královu přízeň ušetřili panovníkovi starosti se splácením dluhů? Po zkušenostech, které měli s Habsburky jen o pár let dříve (1608–1611)?

Antonín Gindely v citované práci zavedl do literatury dva číselné údaje: Předpokládaný roční výnos daně, schválené roku 1615, stanovuje na 800 tisíc tolarů.⁶ Aktuální zadlužení panovníka v roce 1615 pak vyčísluje částkou 2 700 000 tolarů, což chybně přepočítává jako „*ungefär 3 400 000 Gulden*“.⁷ Zdůrazňuje přitom, že z této částky představovaly zahraniční pasiva jen 100 tisíc zlatých; ostatní považuje za pohledávky „domácí“ a vyvozuje z toho silný kapitálový potenciál předbělohorských Čech.⁸

4 Anton GINDELY, *Geschichte der böhmischen Finanzen von 1526 bis 1618*, Wien 1868, s. 16–22 a na závěr s. 78. Zde autor jen specifikuje objem financí, které tehdy stavové slíbili zaplatit na úhradu panovníkových dluhů, tj. že v průběhu let 1616–1620 na úhradu panovníkových dluhů odvedou 1 595 544 kop grošů míšeňských a 60 tisíc dukátů (což je údaj vypsáný z tištěného sněmovního usnesení, které zde citováno není).

5 Tamtéž, s. 20: „... *legte der König über die Verwendung der Steuereinkünfte dem Lande keine Rechnung... nur ausnahmsweise und eigentlich erst seit 1615 trat eine ständische Controlle ein.*“; s. 21: „... [1596] *unterwarfen die Stände den König einer Steuer, deren richtige Einzahlung und Verwendung sie aber erst 23 Jahre später (im Jahre 1615) zu controlliren begannen.*“.

6 Tamtéž, s. 16–17; alternativně uváděný údaj 400 tisíc kop grošů českých představuje stejnou částku, jen vyjádřenou různými peněžními početními jednotkami (tolar = kopa grošů míšeňských = ½ kopy grošů českých).

7 Není jasné, jak k tomuto číslu autor mohl dojít a proč použil slůvko „přibližně“ („*ungefär*“). Z toho usuzuji, že nejde o početní chybu, která se může stát každému, ale že Gindely nevěděl, jak se tehdy přepočítávaly částky mezi běžně užívanými peněžními početními jednotkami. Přepočty peněz v té době byly jednoznačné a daly se vyjádřit přesně do posledního haléře. 2,7 milionu tolarů by bylo v účetní dokumentaci ekvivalentem 3,15 milionu zlatých rýnských. Blíže k tomu viz níže pozn. 114. Příklad takového přepočtu je ostatně uveden přímo ve sněmovním tisku: v roce 1615 schválil sněm, že z daní bude vyplaceno arciknížeti Albrechtovi 40 tisíc zlatých rýnských, což je pak do tabulkových příloh započítáno jako částka 34 285 kop 42 grošů 6 denárů míšeňských. Viz *Tito artikulové na sněmu obecném generálním* (1615), s. XLVIII a s. LI.

8 A. GINDELY, *Geschichte der böhmischen Finanzen*, s. 22: „... *im Auslande waren nur etwas über 100.000 Gulden aufgenommen worden, immerhin ein Beweis, dass Böhmen nicht ganz capitalsarm gewesen ist.*“.

Tento údaj se mi jeví na první pohled jako nevěrohodný. Ta „kulatá“ suma 100 tisíc zlatých je shodná s pohledávkou norimberských kupců, jejíž proplacení schválil budějovický zemský sněmu roku 1614 (o tom níže). Měl Gindely na mysli pohledávky, které stavovská komise uznala jako oprávněné a doporučila k proplacení (v letech 1615–1620 a později z dalších daní), nebo tou částkou 2,7 milionu tolarů rozumí všechna panovnickova pasiva, o jejichž proplacení z českých daní věřitelé usilovali? To je z hlediska daňové reformy roku 1615 zcela zásadní rozdíl!

Problém je v tom, že u konkrétních číselných dat (která pak s důvěrou přejímá mladší literatura) autor neuvádí vůbec žádný konkrétní pramen, jen obecně citovaný pramenný fond.⁹ Gindelyho data (která ve zmíněných dvou případech sám zmiňuje jako odhady) nelze přímo ověřit, protože nevíme, které konkrétní prameny pro své výpočty použil. Když se Gindely spletl v jednoduchém přepočtu mezi tolary a zlatými rýnskými, tak jak se můžeme plně spolehnout na ostatní údaje o peněžních částkách, u kterých autor neuvádí žádné konkrétní pramenné zdroje?¹⁰

Nemám sice pochyby o věcné správnosti Gindelym uváděných dat pro starší období, ale jeho závěry, týkající se ekonomických souvislostí zemského sněmu roku 1615, nijak pramenně podloženy nejsou. Jistě, pokud Gindely zohledňoval vývoj „daňové diplomacie“, uplatňované velmi efektivně během předchozích desetiletí, tak se mu postoj českých stavů v roce 1615 mohl jevit jako zbytečný ústupek králi, který takovou velkorysost nedokázal ocenit. Snad i z toho důvodu se A. Gindely vůbec nevěnoval ekonomickému kontextu událostí roku 1615 ani ve svých monumentálních dějinách českého stavovského povstání, na kterých souběžně pracoval. Zde jen o něco podrobněji zopakoval částky, které se čeští stavové zavázali z daní splácet, doplnil několik dalších věcných údajů a povzdech nad nedostatkem pramenné základny.¹¹

9 Tamtéž, s. 22, pozn. 1: „*Alles dies entnommen den Acten des böhmischen Statthalterei-Archivs*“.

10 To je obecný problém této studie o dějinách českých financí, která v Gindelyho vědecké práci představuje výjimku jak z hlediska tématu (jeho hlavním zájmem byly církevní a politické dějiny), tak formy. Gindely toto téma prezentoval formou přednášky 24. června 1868 na zasedání filoso-ficko-historické sekce Císařské akademie věd ve Vídni, jejímž byl dopisujícím členem. Tomu zřejmě odpovídá i forma publikace, která postrádá nejen standardní pramenný odkazový aparát, ale i obligatorní přehled relevantní literatury. Nepochybuji o tom, že Gindely provedl obsáhlý pramenný výzkum, ale není jasně, proč žádné prameny přímo necituje. Později se už autor k této problematice podrobněji nevrátil.

11 Antonín GINDELY, *Dějiny českého povstání léta 1618*, I, Praha 1870, s. 128. Rozhodně však nelze souhlasit s Gindelyho konstatováním, že „... *výnos regalíí a královských statkův je pro dobu r. 1615 rovněž neznámý*...“. Naopak; dokumentace z činnosti revizních komisí, které v letech 1614–1615 prověřovaly efektivitu správy a výnos komorních dominií, přináší naprosto exaktní údaje (viz níže citované práce E. Maura a M. Volfa).

Antonín Gindely je autorem myšlenky, že usnesení zemského sněmu roku 1615 v otázce daní bylo projevem slabosti české stavovské opozice. Podle něj stavové vyšli Habsburkům neprozřetelně vstříc a v ekonomické oblasti zcela selhali: „...po vyřízení politických otázek dostaly se totiž na sněm královské proposice o berních, a stavové dokázali i při nich takovou povolnost, jaké nebylo nikdy dříve slýcháno; bylot právě, jakoby *dešť od zlata sypal se do královských pokladnic*. Neboť stavové usnesli se, nejen hojnými berněmi uhraditi běžné potřeby královny, nýbrž i uplatiti díl dluhův královských... *Dobrá vůle a štědrost stavův českých* osvědčila se tedy v této věci skutečně stkvělým způsobem i převyšovala vše, čeho Matyáš při ostatních poddaných svých týmž časem dosáhnul. Takovéto *makavé důkazy povolnosti k potřebám královským* mohly přece sblížit panovníka s poddanými a způsobiti zvláště při onom větší povolnost k žádostem země; jak málo se to však stalo, o tom poučí nás další vypravování...“.¹²

Nechci nikterak snižovat význam a kvalitu Gindelyho práce v oblasti hospodářských dějin. Vůbec ne. Jeho zásluhou se tento výzkum začal rozvíjet; on zdůraznil význam účetních pramenů a položil věcné a interpretační základy, na kterých je možné dál stavět. Že máme dnes k dispozici další pramenné zdroje, které Gindely počátkem poslední třetiny 19. století neznal? To se dá po půldruhém století předpokládat. To se týká také interpretace ekonomických souvislostí českého zemského sněmu roku 1615.

Souběžně s publikováním Gindelyho výše zmíněných výzkumů se problematice daní na zemském sněmu roku 1615 věnoval ve zvláštní studii z roku 1870 Josef Emler (1836–1889).¹³ Autora však tento zdroj zajímal především jako pramen z pohledu demografického, a to ve srovnání s berním rejstříkem z roku 1615. Tento pramen ve stejné době (1869) edičně zpřístupnil jako svou první významnější práci krátce po absolutoriu pražské filosofické fakulty Emlerův student a teprve začínající historik August Sedláček (1843–1926),¹⁴ tehdy suplující učitel dějepisu na gymnasiu v Litomyšli. Do vlastních ekonomických analýz se nepouštěl ani A. Sedláček, ani J. Emler. Ten nejenže přejal interpretaci Gindelyho, zveřejněnou o dva roky dříve, ale rozvinul ji vlastní úvahou. Podle J. Emlera neobvyklá výše schválené berně dokládá, že česká stavovská opozice v roce 1615 vůbec neuvažovala o možném

12 Tamtéž, s. 96 (expresivní části Gindelyho textu kurzívou zdůraznil P.V.).

13 Josef EMLER, *Berně r. 1615 svolená a počet obyvatelů v Čechách před válkou třicetiletou*, Památky archaeologické a místopisné 8, 1868–1869, Praha 1870, s. 178–186.

14 August SEDLÁČEK, *Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné*, Praha 1869.

budoucím odporu vůči panovníkovi, neboť jinak by přece za něj jeho dluhy neplatila.¹⁵

Po Antonínu Gindelym se řadu desetiletí nikdo otázce finančního a daňového systému předbělohorských Čech nevěnoval. K tomu vcelku nebyl důvod. Gindelyho práce jsou podrobné, přinášejí statistické údaje, které bylo možné dobře interpretovat, aniž by se historici přelomu 19. a 20. století museli sami pracně nořit do pramenů účetní povahy. To je zdánlivě velmi nudná práce. Krom toho autorita Gindelyho (mimo jiné i autora oficiálních učebnic dějepisu, vydávaných ve většině jazyků tehdejší monarchie) byla nezpochybnitelná.

Vždyť sám Gindely, tedy jediný významný český historik, který do té doby vůbec vzal účetní prameny v potaz, dospěl k závěru, že české stavovské povstání bylo konfliktem konfesijně politickým a nemělo významné ekonomické souvislosti. Tuto interpretaci tak v plném rozsahu převzaly i všechny významné práce k českým dějinám předbělohorské doby, které tehdy vznikly v zahraničí.¹⁶

To platilo i po vzniku Československa, kdy se ke Gindelyho historickému odkazu výrazně přihlásil především Josef Pekař. Také jeho autoritativní definice příčin stavovského povstání (formulovaná u příležitosti 300. výročí bělohorských událostí) jednoznačně preferuje otázky konfesijní a ekonomický kontext zcela upozaduje: „... *sám soudím, že možno tvrditi ještě rozhodněji, než to činí Gindely, že odbojným stavům šlo především o otázky náboženské svobody a že i jejich postuláty povahy politické... vyplynuly z úvah a obav církevně náboženských...*“.¹⁷

Na počátku dvacátých let 20. století byl završen výzkum, který otázce českých daňových systémů v 16. a první polovině 17. století zasvětil na počátku své vědecké kariéry český historik Otto Placht (1890–1959).¹⁸ Bohužel ani tento autor se otázkou daňové reformy, kterou schválil zemský sněm roku 1615, v citované

15 J. EMLER, *Berné r. 1615 svolená*, s. 183: „... *Když stavové svolili r. 1615 takové sbírky, jaké před tím v Čechách nikdy nebyly svoleny, a to na pět let najednou, nepomýšleli jistě na odpor; byliť by si sotva dali na tak dlouhý čas nejmocnější páku moci své z rukou. Máme-li dále na paměti, že zrovna při svolení daní těchto se stala zároveň vážná usnesení o věcech náboženských a o dosazování cizinců k veřejným úřadům, nechybíme se pravdy, že Matyáš zapomněl na sliby své a že uchopil se obvyklého utiskování přívržencův vyznání nekatolického, které při vyblídkách na strasti větších, když by Ferdinand II. k vládě přišel, přiměly stavy k odporu...*“.

16 Arnošt DENIS, *Konec samostatnosti české*, Praha 1893, s. 702–707; Charles Edmund MAURICE, *Bohemia from the earliest times to the fall of national independence in 1620; with a short summary of later events*, The Story of the Nations 43, London 1896, s. 454–482.

17 Josef PEKAŘ, *Bílá hora*, in: Josef PEKAŘ, *O smyslu českých dějin*, Praha 1990, s. 157–274, zde s. 166–167.

18 Otto PLACHT, *České daně 1517–1652*, Praha 1924.

práci vlastně vůbec nezabýval. Podobně jako A. Gindely, věnoval O. Placht pozornost hlavně období, kdy stavové ovlivňovali daňovou politiku státu na sněmovní úrovni (do doby rudolfínské)¹⁹ a následně pak v období pobělohorském. Krátké období velmi dynamického vývoje těsně před třicetiletou válkou autor odbyl (zjevně znechucen zdánlivě nelogickou rezignací stavů stejně jako A. Gindely) jen krátkým lakonickým sdělením: „... R. 1614 začíná na žádost Matyášovu umořování dluhů královských ve velkém a r. 1615, kdy sněm svoluje všechny berně na celé pětiletí, dosáhly královské úřady poprvé, ale také naposledy v Čechách vítězství, kterého jinde dobyly prvním náběhem dávno před tím...“²⁰ Není tedy divu, že i hlavní tehdejší přehled českých dějin předbělohorské doby interpretuje schválení daní roku 1615 jako projev mimořádné ochoty a obětavosti stavů; jako vstřícné gesto, které mělo usnadnit dohodu s králem.²¹

Po A. Gindelym a O. Plachtovi se problematikou českých daňových systémů podrobněji věnoval až historik a archivář Miloslav Volf (1902–1982). Hlavním badatelským a publikačním zájmem byly pro tohoto levicově orientovaného vědce dějiny dělnického hnutí a moderní sociální dějiny. Jako archivář se však významně zabýval ediční činností, která ho přivedla i k tematice panovnického rozpočtu a úvěrové politiky²² a také daňových systémů 16. a 17. století. Tyto jeho starší práce se však týkají jen starší doby, tak jak postupovalo ediční zpřístupňování významné pramenné řady Sněmy české.²³ Ve své poslední práci, vydané krátce před smrtí, rozšířil M. Volf svůj zájem o finanční problematiku a fungování českého oddělení dvorské komory i na první polovinu 17. století.²⁴ Obsahu daňové reformy, schválené

19 O. Placht významně přispěl k poznání této problematiky jako editor nejvýznamnějšího berního rejstříku předbělohorské doby; viz Otto PLACHT (ed.), *Odhad majetku stavů království českého z r. 1557*, Praha 1949. Později se věnoval demografickým studiím, které završil významnou monografií: Otto PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.–18. století*, Praha 1957.

20 O. PLACHT, *České daně*, s. 56.

21 Josef KORÁN – Antonín REZEK – Josef SVÁTEK – Justin Václav PRÁŠEK, *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, II (1610–1621), Praha 1940, s. 25–26. Zde v pasáži, věnované daním na zemském sněmu roku 1615, autoři přímo přejali text z knihy A. Gindelyho (viz výše pozn. 11), jen mu dali modernější jazykovou podobu.

22 Miloslav VOLF, *Královský důchod a úvěr v 16. století (Příspěvek k historii českých státních financí)*, Český časopis historický 48–49, 1947–1948, s. 110–171.

23 M. Volf byl editorem XI. svazku *Sněmů českých*, zahrnujícího období 1605–1607. V rámci této náročné ediční práce zúročil i svoje dlouholetá studia českých daňových systémů 16. století v samostatném svazku; Miloslav VOLF, *Nástin správy české berně v době předbělohorské*, Sněmy české XI, část II, sešit I, Praha 1954. Tato obsáhlá studie se však přes svůj obecný název týká jen období 1526–1607. Usnesením zemského sněmu roku 1615 v otázce daní se vůbec nezabývá, ani toto téma nezmiňuje.

24 Miloslav VOLF, *Dvorská komora a české finance před Bílou horou a po ní (1610–1640)*, Sborník archivních prací 30, 1980, s. 62–109.

na zemském sněmu roku 1615, se však autor také v této práci úplně vyhnul, a to i v kontextu činnosti dvorské komory, jako by tato fáze vůbec nestála za pozornost.²⁵ Předbělohorské období činnosti českého oddělení dvorské komory uzavírá revizí komorních panství roku 1614, po kterém plynule přechází k hlavnímu tématu citované studie, které vymezuje jako finanční problémy doby pobělohorské.²⁶

Nelze tedy říci, že by od dob Gindelyho v české historiografii nedošlo v otázce výzkumu dějin daňových systémů a problematiky panovnického rozpočtu k výraznému badatelskému posunu.²⁷ Ten se však vůbec netýkal otázky zemského sněmu roku 1615. V případě tohoto tématu byla jen původní Gindelyho interpretace postupně přenášena do mladší odborné literatury.²⁸ Velmi expresivně se v této záležitosti vyjádřil v poslední době například Jan P. Kučera, který původní Gindelyho interpretaci ještě rozšířil: Vysvětlení oné nepochopitelné neschopnosti stavovské opozice z roku 1615 nalézá i v tom, že část účastníků sněmu z řad stavovské opozice nebyla jednání přítomna (neboť vyrazili za loveckou zábavou).²⁹

Není proto divu, že pokud už se někdo ze zahraničních autorů zamýšlí nad problematikou ekonomických souvislostí vzniku „české války“ (a takových historiků mnoho není), pak také odkazuje na interpretaci Gindelyho. Tak i skvělý znalec dějin 17. století Donald H. Pennington charakterizuje Království české jako bohatou zemi, která byla pro Habsburky významným zdrojem příjmů, ale stavové na sněmovní úrovni selhali: „... *but the Diet, which had once been a thriving political institution where the „knights“ had a large share of power, was now mainly a tax-voting machine...*“.³⁰

25 Jedinou stručnou zmínku autor věnoval událostem roku 1615 v úvodní pasáži, ve které charakterizoval vývoj českého oddělení dvorské komory; viz tamtéž, s. 63: „... (dvorská komora) *Od roku 1612 byla zase jedinou a po roce 1615 řídila likvidaci císařských dluhů, jak se na tom usnesli čeští stavové...*“.

26 Tamtéž, s. 66: „... *Mým úkolem je sledovat nyní působení Dvorské komory v českých finančních problémech pobělohorských...*“.

27 Souhrnný přehled viz Marek STARÝ, *Berně a poplatky v českých středověkých a raně novověkých dějinách*, in: Marek Starý (ed.), *Dějiny daní a poplatků*, Praha 2009, s. 54–72.

28 František KAVKA, *Bílá hora a české dějiny*, Praha 1962. Cituji z druhého vydání (František KAVKA, *Bílá hora a české dějiny* /Prameny k moderní české historiografii/, Praha 2003, s. 115–116): „... *Po tomto krachu opozice vyhověl sněm bez jakýchkoli průtahů všem Matyášovým finančním požadavkům. Povolil berni na 5 let po 800 000 zlatých ročně a svolil dokonce i k tomu, co bylo na budoujovickém sněmu zamítnuto, převzít splácení části habsburského dluhu ve výši 2 700 000 tolarů...*“; též viz Alois MÍKA, *Stoletý zápas o charakter českého státu 1526–1627*, Praha 1974, s. 157–159.

29 Jan Pavel KUČERA, *Bílá hora – O potracení starobylé slávy české* (8. 11. 1620), Praha 2003, s. 31–32.

30 Donald Henshaw PENNINGTON, *Seventeenth-Century Europe*, London 1970, s. 282–283.

V dosavadním výzkumu období, které bezprostředně předcházelo českému stavovskému povstání, tak byl v domácí i zahraniční historiografii logicky kladen hlavní důraz na náboženské aspekty historického vývoje.³¹ Ekonomické souvislosti zůstávaly v pozadí badatelského zájmu, jednak vzhledem k jejich složitosti a nepřehlednosti, jednak vzhledem ke zdánlivě jasným interpretacím, které starší literatura nabízela. Tento základní interpretační model vzniku „české války“ pak akceptuje i nejnovější historická literatura v Evropě³² i v zámoří, byť některé moderní interpretace naznačují nižší míru autorské orientace ve středoevropských reáliích té doby.³³

Prioritu konfesijního charakteru českého stavovského povstání nemíním nijak zpochybňovat.³⁴ Chci pouze upozornit na další okolnosti, které provázely tyto události, a které z různých důvodů (někdy i logicky zdůvodnitelných) nezaznívaly v dobové oficiální argumentaci, ale dají se identifikovat na základě dochovaných pramenů. To se týká především ekonomických souvislostí, které podle mého názoru měly velkou váhu při konečném rozhodování Ferdinanda II. Habsburského v červenci roku 1618: Tedy zda je ještě možné spor s českými protestantskými stavy řešit diplomatickou cestou (jak prosazovala tradiční habsburská diplomacie z okolí Melchiora Khlesla), nebo zda již uzrál čas k zahájení vojenského řešení.

31 Joachim BAHLCKE, *Konfessionalisierung der Außenpolitik? Die Rolle der Konfession für die Außenbeziehungen der böhmischen Stände im späten 16. und frühen 17. Jahrhundert*, in: Friedrich Beiderbeck – Gregor Horstkemper – Winfried Schulze (Hgg.), *Dimensionen der europäischen Außenpolitik zur Zeit der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert*, Berlin 2003, s. 265–283.

32 Thomas WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*, Österreichische Geschichte 1522–1699, Teil 1, Wien 2003, s. 92–98; Joachim WHALEY, *Germany and the Holy Roman Empire*, Volume I: Maximilian I to the Peace of Westphalia 1493–1648, Oxford 2013, s. 573–575.

33 David CRISWELL, *The Rise and Fall of the Holy Roman Empire. From Charlemagne to Napoleon*, Dallas 2015, kap. „The Bohemian Revolt“, s. 455–457.

34 Pro potřebu této studie nemá smysl uvádět bibliografický přehled bohaté literatury, týkající se českého stavovského povstání. Poslední souhrnné shrnutí, přístupné i zahraničnímu čtenáři, je součástí celkového obsáhlého přehledu dějin našich zemí, který byl nedávno vydán i v anglické verzi, viz Jaroslav PÁNEK – Oldřich TŮMA et alii, *A History of the Czech Lands*, Praha 2018 (2nd Edition), Chapter VIII/4 „The Approach of Conflict and the Bohemian Estates Rebellion, 1618–1620“, s. 238–247. Aktuální přehled bádání, týkajícího se předbělohorské doby, nedávno zveřejnil Jaroslav PÁNEK, *Výzkum období raného novověku*, in: Jaroslav PÁNEK (ed.), *Akademická encyklopedie českých dějin*, sv. V, Praha 2019, heslo „Historiografie v českých zemích“, odd. V. „Historiografie 20. a počátku 21. století (1918–2018)“, část 3. „Hlavní výsledky bádání“, odd. b) na s. 260–295.

Otázce vývoje předbělohorských Čech z hlediska měnového³⁵ i daňového³⁶ se věnuji delší dobu. Problematikou daňové reformy, schválené na zemském sněmu roku 1615, jsem se začal podrobněji zabývat až v roce 2004, kdy se mi podařilo získat originál sněmovního tisku.³⁷ Měl jsem tedy možnost tento velmi obsáhlý dokument podrobně studovat a k jednotlivým pasážím se opakovaně vracet. Počátkem tohoto století nebyl ještě zmíněný pramen běžně přístupný. I když jde o zdroj tištěný, jedná se o publikaci poměrně vzácnou. Obsahuje konkrétní seznamy panovníkových věřitelů, což byl materiál, který na sobě nesl po roce 1620 jistou míru stigmatizace. Originál v běžných knihovnách dostupný není a dlouhodobá ediční řada „Sněmy české“ až do roku 1615 bohužel nedospěla. Ještě počátkem 21. století tedy nebyl kompletní text usnesení zemského sněmu roku 1615 standardně dostupný ani v originále, ani v moderní edici,³⁸ a pořízení mikrofilmu tak obsáhlé publikace z fondů vídeňské Národní knihovny bylo tehdy mimo finanční možnosti běžného českého historika. To dnes již neplatí; díky rychlému rozvoji digitálních technologií je tento zdroj již volně přístupný na internetové síti, takže níže uvedené argumenty si může každý zájemce snadno porovnat (kliknutím na níže uvedený odkaz)³⁹ s původní sněmovní dokumentací z roku 1615.

35 Petr VOREL, *Landesfinanzen und Währung in Böhmen (Finanz- und Münzpolitik im Spannungsfeld von Ständen und Königtum während der Regierung Ferdinands I. und Maximilians II.)*, in: *Finanzen und Herrschaft (Zu den materiellen Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert)*, Hgg. von Friedrich Edelmayer – Maximilian Lanzinner – Peter Rauscher, Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Band 38, München – Wien 2003, s. 186–214.

36 Petr VOREL, *Frühkapitalismus und Steuerwesen in Böhmen (1526–1648)*, in: *Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse, Österreichische Akademie der Wissenschaften* 137, 2002, s. 167–182.

37 Pořídil jsem jej pro knihovnu Východočeského muzea v Pardubicích, kde je zařazen jako inv. č. 16.586 (druhé opravené vydání, viz výše pozn. 2).

38 Výpis ze sněmovního usnesení roku 1615 zařadil do svého rukopisu druhého dílu „Poselkyně“ z přelomu 17. a 18. století český jezuitský historik Jan František Beckovský. Tento výpis, ač relativně obsáhlý, postrádá některé věcně důležité pasáže; zde uvedený seznam věřitelů je pak (na rozdíl od sněmovního tisku) zcela nepřehledný. S tímto podkladem jako editor pracoval Antonín Rezek, viz Jan F. BECKOVSKÝ, *Poselkyně starých příběhův českých*, Díl druhý (Od roku 1526–1715), Svazek druhý (L. 1608–1624), Praha 1879, ed. Antonín REZEK, s. 58–73.

39 [Http://data.onb.ac.at/rep/10AF138E](http://data.onb.ac.at/rep/10AF138E) (zde první vydání s chybou datace sněmu na úvodní stránce, viz výše pozn. 2).

Na základě detailního studia sněmovního textu, podloženého jistou mírou znalosti širších ekonomicko-peněžních vztahů té doby,⁴⁰ jsem naznačil potřebu revize dosavadních interpretací usnesení sněmu roku 1615 v daňových otázkách již v syntetickém přehledu předbělohorských dějin českého soustátí z roku 2005.⁴¹ Podrobněji jsem tuto hypotézu rozpracoval v roce 2009 v rámci referátu, předneseného na mezinárodní konferenci, pořádané u příležitosti 400. výročí vydání českého Majestátu náboženských svobod⁴² a následně presentoval na asi nejvýznamnější mezinárodní konferenci, která se v Evropě konala (péčí Ruské akademie věd v Moskvě) v průběhu roku 2018 u příležitosti 400. výročí zahájení třicetileté války.⁴³

Na tento podnět zatím publikačně reagoval jen italský historik Alessandro Catalano ve studii, věnované českému zemskému sněmu roku 1615 jako celku.⁴⁴ V této práci se autor hlavně zaměřuje na otázku českého jazykového zákona z roku 1615. Problematikou daňové reformy se zabývá jen okrajově, přičemž podstatnou část z necelých tří stran tisku, věnovaných této tématice, představují citace z dosud nepublikovaných zpráv z per několika italských diplomatů pobývajících tehdy v Praze (Giuliano Medici, Giorgio Giustinian, Claudio Sorina a Cesare Florio).⁴⁵ Ti do svých domovin takřka unisono nadšeně sdělují radostnou zprávu o vítězství panovnické

40 Petr VOREL, *From the Silver Czech Tolar to a Worldwide Dollar (The Birth of the Dollar and its Journey of Monetary Circulation in Europe and the World from the 16th to the 20th Century)*, Columbia University Press, New York 2013, zde Chapter 4. „Thalers and the European Wars during the 16th to 18th Centuries“ na s. 73–100.

41 Petr VOREL, *Velké dějiny zemí Koruny české*, svazek VII. 1526–1618, Praha – Litomyšl 2005, s. 508–512. Těž viz J. PÁNEK, *Výzkum období raného novověku*, s. 285–286 a Petr VOREL, *Zwycięzcy i pokonani w walce o spłatę długów władcy w Czechach w 1615 roku*, in: Wojciech Iwańczak – Dariusz Karczewski (ed.), *Zwycięzcy i przegrani w dziejach średniowiecznych i wczesnonowoczesnych Czech i Polski*, Kraków 2012, s. 209–217.

42 Petr VOREL, *Die Fiskal- und Währungsstrategie der böhmischen Stände in den Jahren 1609–1618*, in: Jaroslava Hausenblasová – Jiří Mikulec – Martina Thomsen (Hgg.), *Religion und Politik im frühneuzeitlichen Böhmen. Der Majestätsbrief Kaiser Rudolfs II. von 1609*, Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, Band 46, Stuttgart 2014, s. 133–140.

43 Petr VOREL, *Чешская налоговая реформа 1615 года и экономический фон начала „чешской войны“ (1618 г.)*, in: Назаров В. Д. – Уваров П. Ю. (ed.), *Три даты трагического пятидесятилетия Европы (1598 – 1618 – 1648): Россия и Запад в годы Смуты, религиозных конфликтов и Тридцатилетней войны*, Москва 2018, s. 74–86.

44 Alessandro CATALANO, *„Bella strada da confedararsi“. Stati, finanze, religione e lingua nella Dieta boema del 1615*, in: Karin Keller – Petr Maťa – Martin Scheutz (Hgg.), *Adel und Religion in der frühneuzeitlichen Habsburgermonarchie*, Wien 2017, s. 63–83.

45 Tamtéž, pasáž „Questione finanziaria“ na s. 78–80. Autor též připomíná (pozn. 100), že na existenci zmíněných zpráv italských diplomatů z roku 1615 již dříve poukázal současný vídeňský historik českého původu Petr Maťa.

strany v záležitosti daní. Tyto zprávy pak autor interpretuje jako doklad správnosti Gindelyho hodnocení významu sněmovního usnesení v ekonomickém kontextu.

Pochopitelně každá věcná diskuse je cenná a každý nově objevený pramen má svou hodnotu. Slabinu Catalanovy argumentace spatřuji v tom, že citování „pražští“ Italové mohli jako vnější pozorovatelé vědět jen to, co jim někdo z průběhu jednání sněmu sdělil. Nebyl důvod, aby se přímo účastnili sněmovních rozprav a už vůbec nemohli být zasvěceni do nějaké dlouhodobější ekonomické strategie českých opozičních stavů. Některé z těch zpráv jsou dokonce datovány už na přelomu srpna a září 1615, tedy ještě v době, než bylo sněmovní usnesení schváleno (3. října 1615). Proto je také obsahem citovaných zpráv jen ona povrchní informace, jevící se navenek jako vítězství císařské strany. Tedy že Češi na sněmu schválili zaplacení části panovníkových dluhů a budou je platit pět let. Nic víc. V době psaní těch zpráv autoři nemohli mít k dispozici ani text publikovaného sněmovního usnesení. Teprve jeho obsah považuji za klíčový.

Tuto skutečnost A. Catalano vůbec nezmiňuje a nevyjadřuje se k argumentům, které jsem v jím citovaných pracích publikoval. Jen relativizuje mou interpretaci tvrzením, že k dané problematice nepřináším nové relevantní prameny.⁴⁶ Podle mého názoru však už jen podrobná analýza samotného sněmovního usnesení z roku 1615 je dostatečným důvodem k tomu, abychom na půl druhého století staré Gindelyho závěry, které pak jen opakovali všichni mladší autoři, nahlédli v jiném kontextu. To přece není žádný nový objev, že i prostřednictvím dávno známých pramenů, čtených znovu a s jinou znalostí dobových souvislostí, můžeme dospět k odlišným závěrům, než naši generační předchůdci.

Ale budiž. Tak závažná změna interpretačního paradigmatu vyžaduje podrobnější vysvětlení, než jaké umožňuje obvyklý rozsah publikovaných konferenčních příspěvků. Dovolím si tedy využít letošního 400. výročí bělohorských událostí a shrnu základní východiska a širší souvislosti, které mne vedly k formulování nové hypotézy o ekonomickém významu daňové reformy roku 1615. Předeseílám však, že základní výzkum dané problematiky zdaleka dokončen není. Vždyť to je téma na šestisetstránkovou monografii a několik svazků doprovodných edicí. Pramenné zdroje jsou tak obsáhlé, že není v silách jednotlivce je všechny zvládnout.

V této koncepční studii se tedy neodkazuji na konkrétní archívní prameny, ale jen na výstupy publikované, včetně vícero mých starších prací, věnovaných době vlády krále a císaře Matyáše Habsburského (kde pochopitelně konkrétní signatury

⁴⁶ Tamtéž, s. 68.

archivních zdrojů uvedeny jsou). Vedou mne k tomu dva důvody. Jednak je archivních pramenů pro zmíněnou tematiku k dispozici tolik, že pouhý jejich seznam by tuto práci zahltil. Také nechci předčasně zveřejňovat konkrétní odkazy na pracně nalezené dosud neznámé pramenné zdroje. Mám s tím bohužel špatnou osobní zkušenost.⁴⁷

Mezinárodní kontext

Léta krátké vlády Matyáše Habsburského v Čechách⁴⁸ jsou mimořádně zajímavým obdobím, ve kterém se české národní dějiny dramaticky prolínají s dějinami evropskými. I proto nelze žádný z významných jevů, se kterými se tehdy v Čechách setkáváme, interpretovat bez znalosti širších evropských souvislostí. To není úplně snadné. Máme však k dispozici dostatek dosud nevyužitých soudobých pramenů, které nám umožňují podívat se úplně z jiné perspektivy na období Matyášovy vlády jak v kontextu jeho aktivit v říši,⁴⁹ tak i na domácí politické scéně.⁵⁰ To se týká i problematiky peněz, úvěru a daní.

Pokud pomineme politováníhodné vyvržení dvou královských místodržících a písaře Fabricia z oken Pražského hradu, pak byl scénář událostí roku 1618 velmi podobný tomu, jak postupovali čeští stavové v letech 1608–1611. Je to logické. Řada klíčových osobností ovlivňovala průběh dění v obou krizových obdobích a zkušenost z roku 1609 byla pro stavovskou opozici pozitivní:⁵¹ Tehdy se s použitím hrozby síly podařilo na Rudolfu II. vynutit listinné vydání Majestátu. Vláda direktorů situaci zvládla, i když císař a malá skupina spojenců z katolického tábora, která mu u pražského dvora ještě zbyla, čekali na vhodnou chvíli odplaty. Stavovská

47 Petr VOREL, *Místodržitelství dvůr arciknížete Ferdinanda Habsburského v Praze roku 1551 ve světle účetní dokumentace*, Folia Historica Bohemica 21, 2005, s. 7–66, zde pozn. 5 na s. 8–9.

48 Petr VOREL, *Matyáš II.*, in: Marie Ryantová – Petr Vorel (ed.), *Čeští králové*, Praha – Litomyšl 2008, s. 349–363.

49 Petr VOREL, *Císařská volba a korunovace ve Frankfurtu nad Mohanem roku 1612 a česká účast na těchto událostech*, Theatrum historiae 10, 2012, s. 59–166.

50 Petr VOREL, *Vlivné ženy a dívky Království českého v předvečer českého stavovského povstání (Královský dámský banket na Pražském hradě v lednu roku 1616)*, in: Tomáš Jiránek – Karel Rýdl – Petr Vorel (eds.), *Gender History – to přece není nic pro feministky* (Kniha kterou napsali přátelé a žáci Mileny Lenderové u příležitosti jejího těžko uvěřitelného životního jubilea), Pardubice 2017, s. 49–68.

51 Jaroslav ČECHURA, *5. 5. 1609 – Zlom v nejdelším sněmu českých dějin (Generální zkouška stavovského povstání)*, Praha 2009.

opozice ale prokázala svou akceschopnost, když se pokus o vojenský zvrat počátkem roku 1611 podařilo odrazit. S pomocí malého žoldnéřského vojska (najatého původně k vojenskému zásahu v říši) tehdy do Čech vtrhl Rudolfův bratranec Leopold Habsburský (1586–1632), titulární biskup pasovský, který se k tomuto dobrodružství nechal lákat vidinou skvělé vladařské kariéry. Uražený a psychicky nestabilní Rudolf II. viděl ve svém výrazně mladším bratranci svého možného nástupce, ale tato vize se úplně míjela s politickou realitou té doby. Na vpád pasovského vojska do českého vnitrozemí nebyla země vůbec připravena, proto mohla relativně malá armáda rychle proniknout přes jižní Čechy až do Prahy. Mobilizace zemského vojska byla neefektivní; peníze v hotovosti, nutné k najmutí žoldnéřů, nemělo stavovské direktorium k dispozici. Jednorázově pomohl „rožmberský poklad“, ale kolik takových velkorysých magnátů, jako byl Petr Vok, jsme tehdy v Čechách měli?⁵²

Po odražení zoufalého Rudolfova pokusu o zvrat poměrů v zemi a po následném nástupu uherského krále Matyáše II. na český trůn (1611) se situace v zemi na čas stabilizovala. Krize byla překonána a čeští stavové se z událostí let 1608–1611 poučili. Nemuseli jednat hned. Rok 1612 proběhl ve všeobecném očekávání klidu a míru, což potvrdila i kompromisní Matyášova volba císařem v Římsko–německé říši.⁵³

Císař Matyáš se dokonce v pozdním věku oženil. Očekávalo se, že dá svým královstvím dědice, jehož fyzická existence by zvrátila nebo alespoň oddálila možný nástupnický konflikt. Toto všeobecné toužebné očekávání stárnoucí císař Matyáš a jeho mladá manželka nenaplnili, ale to jim zazlívát nelze. V říšské politice však bylo už v roce 1613 jasné, že nový císař není řešením dlouhodobě napjatých vztahů. I na „domácí“ politické scéně se čeští stavové začali na svém králi domáhat splnění slibů, ke kterým se zavázal před volbou a přijetím na trůn.

Po několika letech Matyášovy vlády, když se znovu začalo schylovat ke konfliktu, si česká stavovská opozice připravila obrannou strategii, která svým způsobem vycházela ze zkušeností předchozích let.⁵⁴ Také na jaře 1618 zvolili čeští stavové již osvědčený postup: Svolání králem nepovoleného sněmu, hrozba vojenskou silou a ustavení stavovské vlády (direktoria), která měla překlenout krizový stav a uvést zemi (až král ustoupí) do standardního zákonného rámce. Byla to taktická chyba, že se připravovali na „minulou válku“? Ne. Myslím, že si byli dobře vědomi zásadních změn, které za deset let v Evropě nastaly, a počítali s nimi.

52 Jaroslav PÁNEK, *Petr Vok z Rožmberka (Život renesančního kavalíra)*, Praha 2010, s. 205–210.

53 P. VOREL, *Císařská volba a korunovace*, s. 64–71.

54 T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht*, s. 93.

V konfliktu z let 1608–1611 byli Habsburkové nejednotní. Česká stavovská opozice taktizovala, na kterou stranu „bratrské rozepře“ se postaví. Nemohla prohrát. Zápas o trůn probíhal jen ve středoevropském kontextu, včetně vojenských a finančních zdrojů, které měly soupeřící strany k dispozici.⁵⁵ A včetně „domácího“ diplomatického zákulisí v prostředí rakouských, uherských či moravských stavů. S nimi se dalo dobře jednat, ať souhlasně, či nesouhlasně. Vzájemné interakce byly do značné míry předvídatelné. V tomto geopolitickém a ekonomickém rámci zůstávala česká stavovská obec významným hráčem a byla si toho dobře vědoma. To dala najevo i příklonem ke všem již „odepsanému“ Rudolfovi II. Tento konflikt v sobě neměl potenciál přerůst ve velkou celoevropskou válku. Proč by se ostatní měli míchat do habsburských „lokálních“ sporů? Ani pro podnikatele ve vojenském řemesle nebyl tento malý konflikt kdesi uvnitř habsburského soustátí příliš atraktivní. V Evropě se tehdy válčilo i jinde. Zvláště na nizozemském bojišti se dalo vydělat víc.

O deset let později byla situace podstatně odlišná. Habsburkové neopakovali stejnou chybu. Nejprve dospěli uvnitř vlastní rodinné rady k dohodě o nástupnictví a tu potom jednotně prosazovali. Proti českým opozičním stavům použili už v roce 1617 jejich vlastní zbraň, totiž hrozbu silou. Nikoli však silou císaře Matyáše (ten neměl k dispozici žádné významné zdroje ani jako král český a uherský, natožpak jako císař římský), ale silou celého španělského impéria, tehdejší hlavní evropské velmoci. Bylo jen otázkou, zda jde pouze o silné gesto, nebo zda je španělská větev rodu skutečně ochotna angažovat se ve prospěch svých rakouských příbuzných v případné válce ve střední Evropě. To se nedalo s jistotou předvídat.

Španělský král Filip III. (1598–1621) měl svých starostí dost a jeho říše na tom nebyla ekonomicky příliš dobře. Řítily se k dalšímu z finančních bankrotů, který nastal krátce po králově smrti.⁵⁶ Počátkem 17. století španělská mezinárodní politika upřednostňovala kompromisní dohody i s dlouholetými úhlavními nepřáteli, jako byla Anglie (1605) či povstalecké nizozemské provincie (1609). I pomyslné ostří španělského konfesijního meče bylo tehdy namířeno jinam, než proti evropským nekatolíkům: zemi nuceně opouštěly statisíce potomků dřívějších muslimských konvertitů (tzv. morisků) a Španělsko se znovu chystalo posílit svůj vliv v severní Africe chystanou válkou v Alžíru.

Vojenského potenciálu byl ale koncem druhé dekády 17. století na evropském trhu dostatek. Už několik let se žádná velká válka nekonala; neválčilo se ani na

⁵⁵ P. VOREL, *Velké dějiny*, VII, s. 411–453.

⁵⁶ Jacob van KLAVEREN, *Europäische Wirtschaftsgeschichte Spaniens im 16. und 17. Jahrhundert*, Stuttgart 1960.

„tradičních“ bojištích v Nizozemí a v Uhrách, kde svoje zkušenosti získávala většina plukovníků a generálů z počáteční fáze třicetileté války. I ve Skandinávii, ve sporech mezi Dánskem a Švédskem, zbraně na čas utichly (1613). Nezaměstnaní žoldnéři a jejich zprostředkovatelé, podnikající v tomto oboru, ochotně nabízeli své služby kdekomu bez ohledu na konfese. Stačilo jen zajistit dostatek peněz.

To byly okolnosti, které předáci české stavovské opozice museli brát v úvahu. Bylo by pošetilé přičítat jim úplnou naivitu a neznalost dobových politických souvislostí. Pro českou stavovskou opozici měla existence silných zahraničních spojenců, od kterých v případném konfliktu očekávali účinnou pomoc, stejnou váhu, jako spoléhání se na španělské příbuzné v případě Ferdinanda Štýrského. To bylo zřejmé všem zúčastněným od samého počátku konfliktu, kdy ještě nebylo jasné, do jaké míry jsou zahraniční spojenci (na obou stranách) ochotni skutečně se vojensky nebo finančně angažovat v konfliktu, probíhajícím uvnitř jedné části soustátí, kterému vládne Matyáš Habsburský. Této strategii odpovídala i orientace české stavovské opozice na falcký dvůr v Heidelbergu a volba Fridricha Falckého na český trůn roku 1619, která měla garantovat podporu Protestantské unie i anglického dvora. Zajištění dostatečných finančních zdrojů hrálo v těchto úvahách zcela zásadní roli, což česká stavovská opozice nepochybně dobře věděla, neboť „... začaté válečné předsevzetí bez peněz dobře a náležitě řídit se nemůže...“⁵⁷

Pokud by vojenský rozměr českého stavovského povstání zůstal omezen jen na prostředí středoevropské (jako v letech 1608–1611), pak by šance české stavovské opozice byly velmi vysoké. To se ukázalo i v prvních měsících konfliktu, včetně počáteční fáze vojenského střetu. Na něj byla česká strana (s ohledem na dobový kontext) připravena vojensky i politicky. Vždyť vojsko českých stavů stanulo před branami Vídně a vznik širší stavovské konfederace je dokonce vzorovým příkladem, jak mohlo být řešeno moderní státoprávní uspořádání (blízké nizozemskému modelu), včetně zachování konfesijní plurality.⁵⁸

57 Tištěný list stavovského direktoria, radů a správců zemských z 19. září 1618, adresovaný všem stavům a obyvatelům Království českého, viz Österreichische Nationalbibliothek Wien [dále ÖNB], konvolut sign. 168957-B-ALF, fol. EIIv-FI. Též viz Thomas WINKELBAUER, „*Das Geld ist sanguis corporis politici*“. *Notizen zu den Finanzen der Habsburger und zur Bedeutung des Geldes im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Wolfgang Häusler (Hg.), *Geld – 800 Jahre Münzstätte Wien*, Wien 1994, s. 143–159.

58 Jaroslav PÁNEK, *Mezi konfederací svéprávných zemí a absolutistickou monarchií. Vývojové alternativy střední Evropy v 17. století / From Confederation of Autonomous Countries to Absolutist Monarchy. Development Alternatives of Central Europe in the 17th century*, in: Jaroslav Pánek – Jiří Pešek – Petr Vorel, *Velmocenské ambice v dějinách / The ambitions of powerful states in history*, Acta Societatis Scientiarum Bohemicae 1, Praha 2015, s. 59–101.

Na tento „domácí“ (středoevropský) rozměr válečného konfliktu byla česká stavovská opozice připravena také ekonomicky. Hned na počátku stavovského povstání totiž mohla použít velmi silný nástroj, neboť ovládala daňový systém země a měla vytvořen i právní rámec pro konfiskaci pozemkového majetku odpůrců. Nikoli z důvodů konfesijních (to Majestát výslovně zakazoval),⁵⁹ ale kvůli neplnění daňových povinností.

K vysvětlení těchto souvislostí se musíme vrátit o několik let zpět, do počátků vlády krále Matyáše.

Problémy „daňového státu“

Daňový a měnový systém dlouhodobě představoval v systému stavovské monarchie významný nástroj ve vztahu mezi panovnickým dvorem a stavovskou obcí. Kdo ovládal tyto dva nejsilnější ekonomické nástroje, ten měl větší šanci prosadit své politické zájmy. Hlavní slovo v rozhodování o daních a ražbě mincí (tedy „výrobě peněz“) představovalo silnou zbraň v rukou stavovské složky, prosazující své zájmy proti centrální panovnické moci. Vnější projevy tohoto zápasu však byly v polovině druhé dekády 17. století jiné než v době rudolfínské, proto je nutné posuzovat je odlišným způsobem.

Finanční nestabilita představovala velké nebezpečí „daňového státu“. Tedy modelu, který se začal již v průběhu 16. století prosazovat ve většině evropských zemí v souvislosti s budováním absolutistické formy vlády. Dokud byla panovnická fiskální politika pod kontrolou stavů, většinou nedocházelo k fatálním měnovým kolapsům (pochopitelně s výjimkou válečné situace či po prohrané válce, kdy země musela platit reparace). V případech, kdy i v rámci stavovských monarchií 16. století převážil aktuální mocenský vliv panovníka, vždy se po určitém čase (ale bez výjimky vždy) začalo peněz nedostávat i v mírovém období, ať již byly důvody jakékoli: reprezentace, uplácení vlivných šlechtických předáků, megalomanské stavební projekty, preventivní zbrojení pro chystanou vojenskou agresi apod. Jejich nedostatek byl modelově řešen třemi způsoby: a) znehodnocováním měny; b) zvyšováním daňového zatížení; c) zadlužováním státu jako celku.

Pokud alespoň v jedné z těchto tří složek fiskální politiky získal panovník nekontrolovatelnou možnost rozhodování, vedla cesta k velkým problémům.

59 Julius GLÜCKLICH, *Majestát Rudolfa II. o nekonfiskování statků*, in: Od pravěku k dnešku II, Praha 1930, s. 15–29.

Logickým vyústěním se pak stával konflikt vnitřní (povstání, po jeho vojenském potlačení majetkové sankce) či vnější (vyvolání válečného střetu, po předpokládaném vítězství obrání poraženého a vynucené reparace). „Vítěz bere vše“ a fyzická likvidace věřitelů či konfiskace majetku poražených představovaly osvědčenou cestu k řešení dlouhodobého zadlužení panovnického rozpočtu. Vhodná záminka se v případech potřeby vždy našla.

Vysoké zadlužení představovalo počátkem 17. století velký problém všech evropských panovnických dvorů. Každý se s ním snažil vypořádat po svém, ale výsledná řešení jsou podobná a opakují se v různých částech Evropy.

S inflačním znehodnocením měny mělo největší zkušenosti Španělsko, které v druhé polovině 16. století zažívalo jednu měnovou krizi za druhou. Zní to zdánlivě nelogicky, ale Španělsko jako tehdejší největší dovozce zlata a stříbra z amerických kolonií si pro svůj vnitřní peněžní oběh vydávalo platidla kreditní, obsahující jen nepatrné množství stříbra nebo jen čistou měď. Drahé kovy vyváželo jako zboží dál na východ, kde byly dražší. Hradilo jimi svou zoufale pasivní obchodní bilanci,⁶⁰ neboť bylo mnohem levnější jakékoli zboží dovézt, než ho produkovat ve Španělsku. Pro vlastní španělské mince bylo drahých kovů škoda. Vždyť král mohl nařídit nucený oběh jakýchkoli platidel.⁶¹ V důsledku nadbytku kreditních mincí bylo Španělsko v téměř pravidelných intervalech postihováno znehodnocením měny (1557, 1575, 1596).

Tehdejší ekonomové dobře věděli, jak lze panovnický mincovní regál snadno zneužít. Teoreticky to popsal a v roce 1609 dokonce publikoval španělský jezuita Juan de Mariana.⁶² Autor přesně a se znalostí věci identifikoval tři hlavní cesty, jakými španělští panovníci zneužívají mincovní regál, aby získali pro svůj rozpočet větší nominální objem peněz: a) fyzické znehodnocování měny, kterým se ze stejného množství drahého kovu vyrobí více mincí; b) stanovení vyšší platební síly mincím při zachování jejich metrologických parametrů; c) nahrazení mincí z drahých kovů kreditními platidly.

60 Nejnověji Alonso HILARIO CASADO, *International and Regional Fairs in Spain, from the Middle Ages to the 19th Century*, in: Markus A. DENZEL (Hg.), *Europäische Messegeschichte* 9.–19. Jahrhundert, Köln – Weimar – Wien 2018, s. 147–168, zde s. 150–153, 159–166.

61 Thomas J. SARGENT – François R. VELDE, *The Big Problem of Small Change*, Princeton 2002, s. 231–253. Konkrétně k situaci ve Španělsku v popisované době viz zde s. 252, Tab. 14.4 „Chronology of billon and pure copper coinage (vellón grueso, segovianos) in Castile, sixteenth and seventeenth centuries“.

62 Josef FALZBERGER (ed.), *Ioannes Mariana, De monetae mutatione (MDCIX) – Juan de Mariana: Über die Münzveränderungen (1609)*, Bibliotheca Neolatina, Bd. 7, Heidelberg 1996, s. 109–125.

Do rukou soudobých českých šlechticů se Marianova knížka o inflačních mincích dostala jen stěží (španělský král Filip II. se pokoušel všechny vydané exempláře zničit),⁶³ ale pro odstrašující příklad nemuseli chodit daleko. Snižování obsahu stříbra v běžných mincích bylo i ve střední Evropě běžným postupem, jak si zlepšit rozpočtovou bilanci. To dělal v Evropě kdekdo. Měnové krize a státní bankroty velkých evropských států, jako byly Dánsko (1540),⁶⁴ Anglie (1544–1560),⁶⁵ Francie (1559)⁶⁶ či Španělsko (1557 a znovu 1575), ve svých důsledcích pochopitelně ovlivnily měnový trh celého evropského kontinentu, ale jejich bezprostřední negativní důsledky se obvykle nepřelévaly mimo tyto země, protože jejich akční rádius byl jasně vymezen rozsahem politického vlivu.⁶⁷ Ve střední Evropě se však na počátku 17. století dělo něco jiného.

Na území Římsko-německé říše počátkem 17. století formálně platil III. říšský mincovní řád z roku 1559 a jeho novela z roku 1566. Mince vyráběné jako celorišská platidla, měly obíhat na celém území. V pestré směsi tehdejších platidel říšské měny bylo obtížné se vyznat a bez metrologických zkoušek se nedalo běžně poznat, kolik stříbra ta či ona mince obsahuje. Když méně hodnotné mince jednoho vydavatele začali v plné nominální hodnotě přijímat i ostatní, pak bylo výhodné starší kvalitnější platidla roztavit a vyrobit z nich nové emise ještě nižší kvality.⁶⁸ To se dalo v centralizovaných monarchiích napravit měnovou reformou, ale Římsko-německá říše už za vlády císaře Rudolfa II. žádnými nástroji centrální vlády nedisponovala.

Ještě v průběhu poslední třetiny 16. století se všechny říšské sněmy vždy alespoň formálně zabývaly otázkou měnové integrace, neboť se na nich jednalo

63 Claudia de LOZANE, *Geldtheorie und Geldpolitik im frühneuzeitlichen Spanien – Münzabwertungen: Problemgewußtsein und Stabilisierungsvorschläge (1618–1642)*, Forschungen zu Spanien, Bd. 18, Saarbrücken 1997, s. 63.

64 Kirsten BENDIXEN, *Denmark's Money*, Copenhagen 1967, s. 67–71.

65 Ian BLANCHARD, *English Royal Borrowing at Antwerp 1544–1574*, in: Marc BOONE – Walter PREVENIER (edd.), *Finances publique et finances privées au bas moyen âge*, Studies in Urban, Social, Economic and Political History of the Medieval and Modern Low Countries, Nr. 4, Leuven 1996, s. 57–73.

66 Martin WOLFE, *The Fiscal System of Renaissance France*, New Haven – London 1972, s. 169–170.

67 Petr VOREL, *Stříbro v evropském peněžním oběhu 16.–17. století (1472–1717)*, Praha 2009, s. 240–241, 249–250.

68 Petr VOREL, *Monetary Circulation in Central Europe at the Beginning of the Early Modern Age. Attempts to Establish a Shared Currency as an Aspect of the Political Culture of the 16th Century (1524–1573)*, Pardubice 2006, Chapter VI. Lapse of the Shared Central European Currency in the Second Half of the 16th Century, s. 129–159.

o výběru daní na pomoc ve válce císaře proti Turkům.⁶⁹ Pravidelně se konala i jednání krajských mincovních sněmů, na nichž bylo možné upozornit na porušování dohodnutých pravidel, týkajících se metrologických parametrů vydávaných mincí. Ještě na říšském sněmu v Řezně roku 1594 se stavové pokoušeli dohodnout na nějakém novém pořádku v německých penězích. Koncem první dekády 17. století se však situace začala rychle měnit. V říši neexistovalo žádné mocenské centrum, které by chtělo a mohlo narůstající monetární anarchii zastavit. Hlavním důvodem inflace, která se rychle rozšiřovala již několik let před vypuknutím třicetileté války po značné části říšského území,⁷⁰ byly vleklé úvěrové problémy většiny teritoriálních knížat, spojené s politickou krizí říše.

České země byly tehdy s Římsko-německou říší spojeny už jen personální unií a k pražskému dvoru císaře Rudolfa II. v Praze⁷¹ proudilo značné množství plateb právě v méně hodnotných drobných říšských mincích. Jejich oběhu se sice čeští stavové snažili bránit, ale technicky to nebylo možné. Plnou legalizaci oběhu drobných říšských mincí na českém území však odmítali, neboť mohli poukázat na odstrašující zkušenost sousední Polsko-litevské unie. V jejím případě otevření vnitřního peněžního oběhu drobným mincím říšského měnového systému (1600) mělo rychle za následek znehodnocení vlastní polské měny (1608) a tím i zánik významné role, jakou ještě koncem 16. století polská měna hrála v celé baltské obchodní oblasti.⁷²

Čeští stavové systematicky prosazovali vlastní monetární politiku. Trvali jak na důsledném oddělení českého měnového systému od toho říšského (už jednou

69 Winfried SCHULZE, *Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert* (Studien zu den politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen einer äußeren Bedrohung), München 1978, kap. V „Das Reichsfinanzen im späten 16. Jahrhundert“, s. 302–363.

70 Fritz REDLICH, *Die deutsche Inflation des frühen 17. Jahrhunderts in der zeitgenössischen Literatur: Die Kipper und Wipper*, Forschungen zur Internationalen Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Band 6, Köln – Wien 1972, kap. 1 „Die deutsche Inflation des frühen siebzehnten Jahrhunderts“, s. 3–16.

71 O přesun centrálních říšských úřadů z Čech (tedy z území, které *de iure* k říši nepatilo) zpět do některého z měst na říšském teritoriu žádali říšští stavové již delší dobu. Tento požadavek se stal jednou z podmínek volby krále Matyáše císařem v roce 1612. Proto byly bezprostředně po Matyášově říšské volbě a korunovaci ve Frankfurtu nad Mohanem zbytky říšské administrativy, která ještě počátkem druhé dekády 17. století formálně přežívala v Praze, přesunuty do Vídně. K tomu nejnověji viz P. VOREL, *Císařská volba a korunovace*, s. 133.

72 Petr VOREL, *Major developments in silver trade in Central and Eastern Europe in 16th and 17th century* (The comparison of function of Bohemian and Polish coins in monetary circulation abroad), Comenius. Journal of Euro-American Civilization 5, 2018, Nr. 1, s. 29–42.

k propojení došlo v letech 1561–1575 s negativní zkušeností),⁷³ tak i na udržení stálých metrologických parametrů domácího oběživa. Ekonomové panovnického dvora už od počátku 17. století navrhovali oslabení měny formou snížení obsahu stříbra v běžných českých mincích.⁷⁴ To však český zemský sněm odmítal a Moravy se tato záležitost netýkala, neb tam žádné vládní mincovny nefungovaly. Moravští stavové dlouhodobě usilovali o zřízení moravské zemské mincovny, ale chtěli, aby moravské mince byly metrologicky shodné s těmi českými. Tomu se Habsburkové (Rudolf II. i Matyáš) bránili a podmiňovali souhlas se zahájením výroby moravských vládních mincí tím, že to budou mince říšského (krejcarového) systému.⁷⁵

Tvrdošíjnost českých i moravských stavů v měnových otázkách se habsburská strana pokusila překonat téměř souběžným zahájením pravidelné výroby běžných mincí krejcarového systému ve třech „soukromých“ mincovnách kolem roku 1614: v Kroměříži (v mincovně olomouckého biskupa Františka z Ditrichštejna),⁷⁶ v Opavě (novým vévodou opavským byl tehdy ustanoven Karel z Lichtenštejna) a ve slezské Nise (v mincovně vratislavského biskupa, kterým byl arcikníže Karel Habsburský, mladší bratr Ferdinanda Štýrského).⁷⁷

Už jen z tohoto kontextu je zřejmé, jak významným a sporným aspektem byla monetární politika ve vztahu mezi panovníkem a stavovskou obcí už řadu let před stavovským povstáním. Je proto logické, že následná řešení během povstání (kdy na měnové reformy stavů panovník neměl vliv) i bezprostředně po jeho potlačení (kdy se tyto role obrátily) do značné míry odrážela mnohem starší vývojové tendence.

Dlouhodobě konzervativní postoj českých stavů v měnové oblasti na jednu stranu bránil inflačnímu znehodnocení domácí měny bez ohledu na obecný růst cenové hladiny (to bylo dáno obecným klesáním kupní síly stříbra v době tzv.

73 Petr VOREL, *Měnová politika Ferdinanda I. v Čechách a ukončení ražby pražských grošů*, *Český časopis historický* 100, 2002, s. 265–292.

74 Eduard ŠIMEK, *Česká mince v prvních desetiletích 17. století*, *Sborník Národního musea*, řada A – Historie 31, 1977, s. 201–272.

75 Petr VOREL, *Morava v procesu měnové integrace střední Evropy na počátku raného novověku*, in: Bronislav Chocholáč – Tomáš Borovský (edd.), *Peníze nervem společnosti (K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století)*, *Země a kultura ve střední Evropě*, sv. 5, Brno 2007, s. 39–50.

76 Petr VOREL, *Mincovnictví olomouckých biskupů na počátku 17. století ve světle měnové politiky císařského dvora*, *Východočeský sborník historický* 16, 2009, s. 127–144.

77 Petr VOREL, *Instytucje kościelne na ziemiach czeskich i w Polsce jako emitenci monet w XVI–XVII wieku*, in: Wojciech Iwańczak – Agnieszka Januszek-Sieradzka – Janusz Smolucha (ed.), *Kościół w społeczeństwie w Czechach i w Polsce w średniowieczu i w epoce nowożytnej*, *Kraków 2020*, s. 521–529.

„cenové revoluce“),⁷⁸ na druhou stranu znemožňoval panovníkovi využít proinflačních stimulů ke snížení rozpočtového deficitu.

K tomuto účelu ovšem král český nemohl užít ani druhý z výše zmiňovaných nástrojů, tedy pokrytí narůstajícího schodku panovnického rozpočtu navyšováním daňové zátěže. V Čechách král nemohl vybírat daně podle své libovůle. Daňový systém byl poměrně složitý a vyvíjel se i s ohledem na změny politické,⁷⁹ ale v zásadě platilo, že panovníkovy požadavky na výběr daní projednává a schvaluje zemský sněm.

Za vlády předchozích panovníků bylo běžné, že čeští stavové sice králi schválili návrhy na výběr daní v plné či redukované výši, ale tento souhlas podmiňovali tím, že král akceptuje i jejich požadavky, které byly na sněmu také projednávány. Pro panovnický dvůr se jednalo z hlediska celkového finančního objemu o zcela zásadní zdroj příjmů. V celkové daňové výtěžnosti habsburského soustátí zajišťovaly české země počátkem 17. století rozhodující podíl kolem 68%.⁸⁰

Diplomaticky standardní postup při projednávání daní předpokládala stavovská opozice i po nástupu krále Matyáše na český trůn roku 1611. Matyášova volba „čekancem českého trůnu“ (1608) i jeho přijetí na trůn po vynucené Rudolfově abdikaci (1611) byly podmíněny řadou slibů. Z jejich plnění či neplnění se měl král stavům zpovídat na zemském sněmu, kde měly být projednávány i královy daňové požadavky. Svolání tohoto sněmu však král stále odkládal. První měsíce po jeho nástupu na trůn to stavové akceptovali. Politickou prioritou byla také Matyášova volba na říšský trůn roku 1612, kterou protestantská část Evropy uvítala.⁸¹ Po návratu z říšské korunovace ve Frankfurtu nad Mohanem už ale nebyl důvod k dalším odkladům, přesto trvalo ještě řadu měsíců, než se sněm v únoru 1614 sešel, a to nikoli v Praze, ale v Českých Budějovicích.⁸²

78 Josef PETRÁŇ, *K problematice tzv. Cenové revoluce ve Střední Evropě*, Numismatický sborník 8, 1963–1964, s. 47–74; Charles P. KINDLEBERGER, *A Financial History of Western Europe*, London – Boston – Sydney 1984, s. 27–28.

79 Nejnověji k tomu viz Petr VOREL, *The consequences of the Schmalkaldic War (1546–1547) in regard to the modification of the tax system in the Kingdom of Bohemia*, *Historia Slavum Occidentis*, 2018, Nr. 3 (18), s. 46–63.

80 Thomas WINKELBAUER, *Territoriale, soziale und nationale Aspekte der Staatsfinanzen der Habsburgermonarchie (vom 16. Jahrhundert bis 1918)*, in: Jiří Mikulec – Miloslav Polívka (edd.). *Per saecula ad tempora nostra*. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka, Praha 2007, s. 181–194, zde s. 187.

81 P. VOREL, *Císařská volba a korunovace*, s. 64–71.

82 *Tito artykulové na sněmu obecném, kterýž držán byl v městě Budějovicích Českých léta Páně tisícího šestistého čtrnáctého v středu po svatém Pavlu na viru křesťanskou obrácení a zavřín téhož léta ve čtvrtek po svatém Matěji, při přítomnosti nejjasnějšího knížete a pána, pana Matyáše, římského císaře, uherského a českého etc. krále, etc., ode všech tří stavův Království českého svolení a zavříní jsou*, Praha 1614.

Na tomto sněmu byla otevřena i otázka panovnických dluhů, jejichž správu vedla Dvorská komora, resp. České oddělení Dvorské komory, fungující jako pobočka centrálního úřadu pro české země. Význam tohoto úřadu bychom mohli přirovnat k dnešnímu ministerstvu financí. Vznikl jako součást nově budovaného systému centralizovaných správních úřadů, nezávislých na stavovském systému, až za vlády Habsburků.

Období prvních desetiletí činnosti Českého oddělení Dvorské komory (zkráceně české komory) máme velmi detailně zpracováno v obsáhlé monografii Václava Pešáka,⁸³ mladšímu období se věnovali především Miloslav Volf a Eduard Maur. O tom, co se dělo v tomto úřadě během vlády císaře a krále Matyáše v Čechách (1611–1619), však dosud nevíme skoro nic, i když původní účetní dokumentace máme v českých archívech pro toto období dochováno ohromné množství. Možná právě proto. Ty nepřehledné svazky účtů a jejich příloh potenciální badatele spíše odrážejí.

Ono vlastně dosud nikoho pořádně nezajímalo, jaká byla role české komory v období několika posledních let před stavovským povstáním. Když tuto její fázi přešel mlčením i M. Volf, tak proč by mělo být toto téma významné? Jistě lze pochopit, že tyto nudné hospodářské záležitosti nezajímaly pilného glosátora soudobého dění Pavla Skálu ze Zhoře.⁸⁴ Ale aktivitám české komory a otázce daní nevěnoval ve svých pamětech jediné slovo ani Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka.⁸⁵ To je zvláště neobvyklé především proto, že Vilém Slavata byl během vlády Matyáše Habsburského presidentem české komory, a to od roku 1612 až do defenestrace v květnu 1618 (do úřadu se vrátil až roku 1622).⁸⁶ V průběhu roku 1614 se dokonce poměrně intenzivně angažoval v kompetenčních sporech, týkajících se vztahu mezi vídeňskou Dvorskou

83 Václav PEŠÁK, *Dějiny královské české komory od roku 1527*, část I. Začátky organizace české komory za Ferdinanda I., Sborník Archivu ministerstva vnitra Republiky československé III, Praha 1930. Nejnověji tomuto období věnoval z hlediska zadlužení pozornost Josef ČÍŽEK, *Věřitelé Ferdinanda I. ze zemí Koruny české v letech 1516–1545*, Opera historica 21, 2020, č. 1, s. 7–26.

84 Karel TIEFTRUNK (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká od r. 1602 do r. 1623*, I. díl 1602–1616, Praha 1865, s. 350–359.

85 Josef JIREČEK (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka od L. 1608 do L. 1619*, díl II. 1611, 1615, 1617–1619, Praha 1868, zpráva k roku 1615 na s. 193–200.

86 E. MAUR, *Die Böhmische Kammer*, 903 (viz pozn. č. 163). Presidenta české komory jmenoval panovník, takže formálně zůstával Slavata presidentem české komory i po defenestraci. Až roku 1619 jmenoval nový král Fridrich Falcký do vedení české komory jinou osobu (k tomu blíže na závěr této studie).

komorou, která byla v době vzniku těchto institucí jako centrální úřad formálně nadřazena české komoře (což však neplatilo v letech 1608–1611).⁸⁷

Panovnická komora (tedy Dvorská komora a v Čechách její odnož, česká komora) byla hlavním úřadem, který vedl jak evidenci panovnických dluhů, tak i správu peněz, které se vybíraly na daních. Panovnická komora však už na počátku vlády Matyáše II. nebyla schopna panovníkovy finanční závazky splácet a nakonec nezbyvaly prostředky ani na úhradu stále rostoucích úroků z vládních dluhopisů. I domácí věřitelé se začali svých peněz domáhat, ale to byl ve vztahu k panovnické komoře složitý proces s nejasným výsledkem. V praxi byly panovnické dluhy pro „obyčejného“ věřitele jen těžko vymahatelné, proto se spousta věřitelů dostávala do druhotné platební neschopnosti a nekryté vládní dlužní úpisy začaly ztrácet hodnotu.⁸⁸ S tím se dalo docela dobře spekulovat: kdo měl politický vliv a správné konexe, mohl skupovat vládní dluhopisy za nižší cenu a pak se postarat, aby mu byly proplaceny v plné výši.

Nezvládnutelné zadlužení panovnického rozpočtu nebylo nějakou českou anomálií. S rozpočtovými problémy a s neřešitelným zadlužením se na počátku 17. století potýkala většina středoevropských zemí. To se týkalo i Římsko-německé říše. Domácí zdroje (nucené půjčky od zeměpanských měst či domácí šlechty) se zvláště v případě menších teritoriálních knížectví rychle vyčerpaly,⁸⁹ stejně jako i růst daňového zatížení měl své hranice. Bylo běžné, že knížata vypisovala stále větší a větší daně, ale jejich výnos (co se skutečně vybralo a co z vybraných peněz po odečtení nákladů na režii zbylo) byl relativně nízký.⁹⁰

Říšská knížata také ztratila možnost získat snadný úvěr od privátních bankovních domů. Krizi důvěry soudobého bankovního sektoru k financování aristokratických dvorů výrazně podpořilo také několik státních bankrotů druhé poloviny 16. století. To se týkalo i soudobých velmocí. Znehodnocení francouzských vládních dluhopisů roku 1559⁹¹ nadlouho odradilo podnikatele ve finančním sektoru k investicím tohoto typu. Svět, ve kterém si kterékoli kníže mohlo obstarat

87 František ROUBÍK, *Slavatův pokus o nezávislost české komory na komoře dvorské z r. 1614*, in: K dějinám československým v období humanismu. Sborník prací věnovaný Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám 1872–1932, Praha 1932. Tuto kauzu nejnověji shrnul Tomáš STERNECK, *Česká komora*, in: Jaroslav PÁNEK (ed.), *Akademická encyklopedie českých dějin*, II, Praha 2011, s. 35–38.

88 A. DENIS, *Konec samostatnosti české*, s. 696.

89 Michael NORTH, *Kredit im spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Europa*, Quellen und Darstellungen zur Hansischen Geschichte, Bd. 37, 1991.

90 Reinhard HEYDENREUTER, *Der Steuerbetrug und seine Bestrafung in den deutschen Territorien der frühen Neuzeit*, in: Lingelbach Gernhard (Hg.), *Staatsfinanzen – Staatsverschuldung – Staatsbankrotte in der europäischen Staaten- und Rechtsgeschichte*, Köln – Weimar – Wien 2000, s. 167–183.

91 P. VOREL, *Stříbro v evropském peněžním oběhu*, s. 249–251.

velké finanční půjčky,⁹² jejichž splatnost byla zaručena politickou mocí, postupně mizel v nenávratnu. Fuggerové sice i v druhé polovině 16. století svým úvěrem financovali dluhy španělského krále Filipa II. (1556–1598), garantované očekávanými dodávkami drahých kovů ze zámoří, ale třetí velký španělský státní bankrot na sklonku Filipovy vlády (1596) znamenal faktický zánik velkorysého fuggerovského finančního podnikání.⁹³

Svět velkých financí se změnil. Soudobí bankéři pochopili, že není rozumné spojovat finanční kapitál s mocenskými zájmy některého z ambiciózních panovníků, jak tomu bylo ještě v první polovině 16. století v případě financování politiky císařsko-španělské,⁹⁴ francouzské⁹⁵ či papežské.⁹⁶ Centrum evropského finančního světa se přesunulo do Amsterdamu.

Amsterodamská finanční burza se už od poloviny 16. století stávala nejvýznamnějším finančním centrem tehdejší Evropy.⁹⁷ Ale až založení finančního ústavu úplně nového typu, amsterodamské banky (1609), znamenalo zásadní předěl v dějinách evropských úvěrových systémů. Prostřednictvím banky mohly být vedeny veškeré finanční transakce v bezhotovostní podobě, což nesmírně zvýhodňovalo holandské obchodní společnosti.⁹⁸ Její důvěryhodnost byla sice kryta „jen“ autoritou městské rady, ale ta byla v obchodním světě mnohem vyšší, než důvěryhodnost kteréhokoli světského vladaře, o císaři ani nemluvě. Banka také prověřovala kvalitu zahraničního oběživa a ručila za platební sílu těch mincí, které vydávala do oběhu. To byla při tehdejších neutěšených měnových poměrech v Římsko-německé říši ohromná

92 Uwe SCHIRMER, *Die Institutionalisierung fürstlicher Schulden in Sachsen im 15. und 16. Jahrhundert*, in: Gerhard Lingelbach (Hg.), *Staatsfinanzen – Staatsverschuldung – Staatsbankrotte in der europäischen Staaten- und Rechtsgeschichte*, Köln – Weimar – Wien 2000, s. 277–292.

93 Ch. P. KINDLEBERGER, *A Financial History*, s. 45.

94 Richard EHRENBURG, *Das Zeitalter der Fugger (Geldkapital und Kreditverkehr im 16. Jahrhundert)*, Jena 1896.

95 M. WOLFE, *The Fiscal System*, s. 106–113.

96 Francesco Guidi BRUSCOLI, *Papal Banking in Renaissance Rome (Benvenuto Olivieri and Paul III, 1534–1549)*, Ashgate 2009.

97 Jürgen SCHNEIDER, *Zur Bedeutung von Börsen. Ein Forschungskonzept, dargestellt am Beispiel der Hamburger Börse (16.–19. Jahrhundert)*, in: Michael North (ed.), *Nordwesteuropa in der Weltwirtschaft 1750–1950 / Northwestern Europe in the World Economy 1750–1950* (Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte, Bd. 54), Stuttgart 1993, s. 245–256, zde mapa „*Meldung von Börsenveranstaltungen in Europa*“.

98 Stephen ZARLENGA, *Der Mythos von Geld – die Geschichte der Macht (Vom Zauschhandel zum Euro: eine Geschichte des Geldes und der Währungen)*, Zürich 1999, s. 164–181; Michael NORTH, *Kommunikation, Handel, Geld und Banken in der Frühen Neuzeit* (Enzyklopädie deutscher Geschichte, Bd. 59), München 2000, s. 34–35.

výhoda.⁹⁹ Nizozemští bankéři si však dobře rozmysleli, kam své peníze investují. Habsburkové pro ně nebyli důvěryhodným partnerem. Stále ještě silné severoitalské bankovní domy (janovské a florentské) se v té době orientovaly na výhodné transakce s importovaným stříbrem¹⁰⁰ a na financování papežského úvěru.¹⁰¹ Ani pro ně nebyly případné půjčky císaři Matyášovi dobrým obchodem.

V rámci diplomatického zápasu o říšskou korunu (ke kterému patřily i sliby budoucího finančního plnění za politickou podporu) si Matyáš Habsburský před svou volbou roku 1612 vytvořil další peněžní závazky, které nebyl schopen splácet.¹⁰² Říšský sněm, který císař svolal na rok 1613 a od kterého očekával schválení říšských daní, skončil úplným fiaskem.¹⁰³ V této nouzi mělo pomoci Království české, tehdy nejbohatší ze zemí, kterým král a císař Matyáš Habsburský přímo vládl. Mělo se tak stát formou mimořádné daně na uhrazení těch nejvíce urgentních pohledávek, o kterou panovník požádal zemský sněm roku 1614.

O císařových finančních problémech stavové věděli; naprosté většině českých politiků panovník nějaké peníze dlužil a nesplácel. Očekávalo se, že Matyáš požádá české stavy o peníze. Tato žádost byla projednána a stavové vyšli svému králi vstříc. V této fázi (na sněmu roku 1614, nikoli 1615) podle mého názoru můžeme spatřovat onu vstřícnost, kterou tak sugestivně popisuje A. Gindely ve svých *Dějínách českého povstání*.¹⁰⁴ Tehdy byl ještě použit podobný politický přístup, jako v minulosti: část panovníkových daňových požadavků se schválí, panovník na oplátku vyhoví stavům v jejich prioritách.

99 John F. CHOWN, *A History of Money from AD 800*, London – New York 1995, s. 130–132.

100 Claudio MARSILIO, *Exchange Fairs and the Money Market in Early Modern Italy (1630–1650)*, Genova 2018, Chapter II: From Lyon to Novi: A Century filled with Events, s. 25–29.

101 Clemens BAUER, *Die Epochen der Papstfinanz (Ein Versuch)*, Historische Zeitschrift 138, 1927, s. 457–505; nověji též Moritz ISENMANN, *Die Verwaltung der päpstlichen Staatsschuld in der Frühen Neuzeit (Sekretariat, Computisterie und Depositerie der Monti vom 16. bis zum ausgehenden 18. Jahrhundert)*, Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Beihefte Nr. 179, Stuttgart 2005.

102 Nádoby z drahých kovů, šperky a další cennosti, které po svém bratru Rudolfovi našel na Pražském hradě a které se daly použít namísto peněžní hotovosti, brzy rozdál. Viz P. VOREL, *Císařská volba a korunovace*, s. 138–139.

103 Petr VOREL, *Říšské sněmy a jejich vliv na vývoj země Koruny české v letech 1526–1618*, Pardubice 2005, s. 84–85; nejnověji viz Peter RAUSCHER, *Verwaltungsgeschichte und Finanzgeschichte. Eine Skizze am Beispiel der kaiserlichen Herrschaft (1526–1740)*, in: Michael Hochedlinger – Thomas Winkelbauer (Hg.), *Herrschaftsverdichtung – Staatsbildung – Bürokratisierung (Verfassungs-, Verwaltungs- und Behördengeschichte der Frühen Neuzeit)*, Wien – München 2010, s. 185–211, zde s. 203.

104 Viz výše pozn. 12.

To se však nestalo. Byla naplněna jen levá strana této pomyslné rovnice. Navíc se na zemském sněmu roku 1614 už projevil jiný problém: chybějící finanční prostředky, které císař potřeboval na pokrytí svých závazků (včetně politických, souvisejících s císařskou volbou) byly zajišťovány rozsáhlými půjčkami, které měly charakter vládních dluhopisů. Byly zaručeny autoritou panovníka a byly za určitých podmínek i obchodovatelné. Touto cestou docházelo k rychlému skrytému navyšování státního dluhu (činil tak už Rudolf II. a Matyáš v této praxi pokračoval), který vznikl mimo kontrolu českého zemského sněmu. Podle představ panovnické komory (a věřitelů, i zahraničních) měly být tyto půjčky uhrazeny z výnosů, které králi plynou z Království českého. Byly tedy zaručeny panovnickými aktivy a očekávanými budoucími výnosy, které král získá z českých zemí, podobně jako španělský král ujišťoval svoje dluhopisy budoucím ziskem z dodávek drahých kovů ze zámořských kolonií.

Na budějovickém sněmu v roce 1614 byl tento postup jako princip odmítnut, ale jednorázové uhrazení dvou urgentních pohledávek zahraničních věřitelů (norimberských finančníků a španělského vyslance Baltasara de Zúñiga) stavové schválili. V tom vyšli Matyášovi významně vstříc. Nebyla to zanedbatelná částka (souhrnem 98 363 kop 37 grošů míšeňských jistiny a blíže nespecifikované úroky z této sumy), ale císařovy dluhy řešit nemohla. Stavové také souhlasili s tím, že z části peněz, vybraných z daní roku 1614, císaři přispějí alespoň na splátky úroků z jeho dluhů (nikoli na splátky jistin).

Císařova žádost o úhradu jeho zahraničních dluhů z českých daní však otevřela tuto záležitost na sněmovní úrovni. Otázka zněla: Co dál? Precedens vznikl; zemský sněm roku 1614 rozhodl o proplacení dvou zahraničních pohledávek. Čeští stavové však neměli k dispozici úplné údaje o dalších zahraničních závazcích, které by se měly platit z českých daní. To byl problém, který v plné nahotě vyhřezl až po zemském sněmu roku 1614, kdy se další věřitelé ze zahraničí začali obracet na českou komoru s požadavky na proplacení panovnickových dluhů. To je například žádost o proplacení 6 586 tolarů, kterou poslal do Prahy amsterodamský obchodník Sixt Jansen.

Shrňme si stručně, co vlastně stavové schválili v roce 1614. Je to důležité pro pochopení zásadní změny, která nastala o rok později.

V roce 1614 zemský sněm schválil výběr relativně vysoké **jednoroční berně**, z hlediska zdrojů podobné těm, které byly schvalovány za vlády Rudolfa II.¹⁰⁵ Jejím účelem však nebylo financování vojska pro uherské bojiště (jako u většiny předchozích daňových požadavků až do roku 1605), nebo zajištění vojska na obranu vlastní země (jako na sněmech z let 1609–1611), ale peněžní příspěvek císaři a jeho manželce a dále příspěvek na úhradu panovníkových dluhů, resp. úroků z těchto dluhů.

a) **Daň vrchnostenskou** představovala částka 1,5 kopy gr. m. za každého „osedlého poddaného“, tedy každou poddanskou usedlost (bez ohledu na její velikost). Každá vrchnost měla přiznat počet těchto usedlostí a zaplatit za ně daň „z vlastního měšce“, tedy neměla nutit poddané k příspěvku na tuto částku. Součástí vrchnostenské daně byla dále platba za každou faru ve výši 4 kopy gr. m., za každé mlýnské kolo 1 kopu gr. m., za každého ovčáckého mistra 1 kopu gr. m. a za ovčáckého pacholka ½ kopy gr. m. Celková částka za jednotlivé vrchnosti všech stavů (páni, rytíři, městský stav, církev i komorní panství) byla splatná ve třech termínech vždy po třetině.¹⁰⁶

b) **Daň poddanská** byla stanovena také ve výši 1,5 kopy gr. m. za každou usedlost. Odváděl ji hospodář své vrchnosti, která peníze zaplatila spolu s daní vrchnostenskou. Měl-li hospodář nějaké zaměstnance („podruhové a čeládka“), kterým platil roční mzdu, měl právo na nich požadovat příspěvek na tuto daň ve výši 3,3% z jejich roční mzdy („dva groše z kopy grošů“). Text sněmovního usnesení zvláště zdůrazňuje, že tuto daň musí platit i poddaní úřadu nejvyššího purkrabího pražského a purkrabství karlístejnského a také všichni manové, kteří jsou zde postaveni na roveň poddanským hospodářům, nikoli svobodníkům.

105 *Tito artykulové na sněmu obecném* (1614), s. V–XXIII, § „Zbírka na zaplacení některých sum a ourokův jak J. M. C., tak stavův Království českého, obyvatelům téhož království z měščův vlastních“. Stručný výpis provedl A. GINDELY, *Geschichte der böhmischen Finanzen*, s. 77–78. Rozdíl v nominálních částkách, uvedených ve sněmovním tisku a ve výpisu Gindelyho spočívá jen v užití jiných peněžních početních jednotek. Ve sněmovním usnesení jsou částky uváděny v kopách grošů míšeňských, které Gindely převedl na kopy grošů českých (tedy číselně poloviční hodnoty), aby měl srovnání s údaji pro 16. století, kdy byly tyto údaje vedeny také v kopách grošů českých. Schválená struktura berně platila pro celé české území, i pro Chebsko, Loketskou a Kladsko, které měly z hlediska státoprávního specifické postavení. To se ve sněmovních usneseních (těch starších i těch z roku 1614 a 1615) projevuje pouze vložení samostatného paragrafu, kterým se všechny schválené daňové povinnosti pro Království české automaticky vztahují i na tyto tři regiony.

106 Splatnost daňové povinnosti byla 4 týdny od určeného data, tedy od 1) pondělí 2. 5. 1614; 2) pondělí 1. 8. 1614; 3) pondělí 17. 10. 1614.

c) **Daň svobodnická.** Ta byla velmi vysoká, činila 7 kop gr. m. Byla určena pro držitele venkovských nemovitostí, kteří sami neměli žádné poddané, ale také nebyli poddáni žádné vrchnosti, ať už byl jejich právní status jakýkoli („*svobodníci, dědiníci, nápravníci, svobodní rychtáři a dvořáci*“).¹⁰⁷ Tato daň byla splatná ve stejných termínech, jako daň vrchnostenská.

d) **Sbírka městského stavu.** Ta byla jako jediná specifikována konkrétní částkou 56250 kop grošů míšeňských, splatnou ve stejných termínech, jako daň vrchnostenská. Na tuto částku se podle blíže neuvedeného klíče skládala všechna královská města, která byla součástí městského stavu.

e) **Daň židovská.** Ta byla rozdělena na dvě části: „z domů židovských“ a „z hlav židovských“. Za každý dům to byla částka 10 kop gr. m., za každou osobu mužského pohlaví ve věku nad 20 let mělo být odvedeno 6 kop gr. m., za chlapce ve věku 10–20 let polovina, tedy 3 kopy gr. m. Daň měli vybrat „židovští starší“; pokud by se při kontrole zjistilo, že domy nebo osoby zatajili, měli rozdíl doplatit sami.

f) **Daň obyvatelská,** kterou měli platit jednak úředníci („písaři“), jednak další široce vymezená skupina osob.¹⁰⁸ Výše této daně není v textu sněmovního usnesení zvlášť specifikována. Z kontextu lze však usuzovat, že se jednalo o součást sbírky městského stavu (viz výše odstavec d); tento paragraf jen upřesňoval, že se na ní mají podílet i osoby, které nemají stavovskou příslušnost k městskému stavu, ale ve městech žijí.

g) **Daň z prodeje.** Ta byla zaměřena na nejčastější produkty režijního hospodaření a alkohol s výjimkou piva, jehož prodej byl zdaněn zvlášť.¹⁰⁹ K daňovým účelům měly vždy dvě pověřené osoby (na panstvích i ve městech) aktivně zpracovávat přehledy prodaného zboží (kontrolovat trhy, hospody, aktivně reagovat na udání) každý týden. Jednalo se o tyto produkty:

- za kámen (cca 10¼ kg) prodané vlny daň 8 gr. m.;
- za džber (nebo 60 kusů) prodaných kaprů či štik daň 10 gr. m.;
- za vědro (= 32 pinet, cca 62 litrů) vyšenkovaného vína daň 10 gr. m.;
- za láku (= 40 pinet, cca 77¼ litrů) „sladkého pití“¹¹⁰ daň 1 kopa gr. m.

107 Do této skupiny z hlediska daňového spadali i příslušníci vyšších stavů (panského či rytířského), kteří drželi jen alodní poplužní dvůr a neměli žádné poddané. To sice ve sněmovním usnesení z roku 1614 výslovně uvedeno není, ale taková situace je poměrně přesně popsána v dani, vypsané na financování stavovského žoldnéřského vojska v roce 1611, viz níže pozn. 136.

108 „*Písaři na Hradě pražském a neb kdekoli ve službě JMC nebo země, žijící ve městech a provozující městskou živnost, handlíři, cizozemci a ležáci...*“.

109 Daň z prodeje piva (tzv. posudné) sněm roku 1614 vůbec neřešil, neboť výběr této daně byl v roce 1610 schválen na 5 let a probíhal nezávisle na usnesení tohoto sněmu.

110 Tímto termínem byl označován tehdy oblíbený a ve větším množství produkován sladký nápoj s nižším obsahem alkoholu (do 13%), vyráběný kvasným procesem z méně kvalitního medu s při-

- za pintu (necelé 2 litry) destilované kořalky („páleného“) daň 2 gr. m.
- za prodaný dobytek daň za každý kus dle druhu a kvality: vůl uherský nebo domácí krmný 30 gr. m.; vůl polský 24 gr. m., vůl český 20 gr. m., jalovice 12 gr. m.; tele 6 gr. m.; vepř krmný 10 gr. m.; skopek, beran či kozel 2 gr. m., ovce či jehně 1 gr. m.

h) **Daň z peněz na úrocích.** Z každého tisíce kop gr. m. úročených aktiv daň ve výši 6 kop gr. m. Takto nastavená daň odpovídá hodnotě 10% z úroků, které věřitel dostával za svá úročená aktiva. Standardní úroková míra byla tehdy zákonně omezena na 6%.¹¹¹ Z tisíce kop tedy věřitel dostával roční úrok ve výši 60 kop; z něj odvedl desetiprocentní daň, tedy 6 kop. Z této daně byly stanoveny dvě výjimky:

- A) Jsou-li úročená aktiva nižší než 2000 kop gr. m., neplatí věřitel daň, ale musí odevzdat příznávací list i na tuto nižší částku.
- B) Příznává-li poplatník ve vrchnostenské dani alespoň 40 osedlých, pak nemusí ze svých aktiv na úrocích platit žádnou daň.

Z výnosu berně, vypsané na rok 1614, se měly zaplatit čtyři přesně specifikované částky:¹¹²

1) svatební dar, slíbený a písemně ujištěný císaři Matyášovi u příležitosti jeho sňatku (v prosinci 1611) s vlastní sestřenicí Annou Habsburskou ve výši 100 tisíc kop grošů míšeňských;

2) další svatební dar Matyášově manželce ve výši 30 tisíc kop, schválený až sněmem roku 1614;

3) „poslu krále hispánského“¹¹³ částka 12 649 kop 17 grošů míšeňských a blíže nespecifikované úroky;

4) splátka dluhu Norimberčanům ve výši 100 000 zlatých rýnských¹¹⁴ a blíže nespecifikované úroky.

dáním dalších přísad a dochucovadel („medovina“).

111 Petr VOREL, *Economical and political consequences of limiting of the statutory maximum interest rate in Central Europe from 10% to 6% since 1543*, in: Pavla Slavičková (ed.), *A History of the Credit Market in Central Europe. The Middle Ages and Early Modern Period*, Routledge, London – New York 2021, s. 177–187. Citovaná publikace nese v roce 2021, ale byla nakladatelem fyzicky distribuována již v říjnu 2020; mohl jsem ji tedy užít v závěrečné fázi přípravy textu této studie.

112 *Tito artykulové na sněmu obecném* (1614), s. XXIV–XXIX

113 Tím se rozumí Baltasar de Zúñiga, který působil jako španělský vyslanec u pražského dvora v letech 1608–1617. Platba je zdůvodněna jako doplatek půjčky (včetně úroků), kterou Zúñiga poskytl už dříve „ku potřebě zemské“.

114 Mezi peněžními početními jednotkami „kopa grošů míšeňských“ a „zlatý rýnský“ platil počátkem 17. století stálý přepočtový kurs 6:7, takže částka 100 tisíc zlatých rýnských odpovídala v české měně sumě

První dvě položky byly splatné do půl roku od skončení sněmu, u dalších dvou termín uveden není. Až po uhrazení těchto zvláště vymíněných čtyř položek měl být zbytek výnosu berně rozdělen rovným dílem mezi splátky úroků z císařových blíže nespecifikovaných dluhů (tedy jen úroků, nikoli dlužných částek) a splátky úroků a také jistin z „dluhů zemských“.¹¹⁵

Budějovický zemský sněm roku 1614 tedy vyšel císaři vstříc v otázce daní, nenaplnil však očekávání, která do jeho programu vkládali čeští stavové. Všechny čtyři důležité požadavky,¹¹⁶ které předložili k projednání, byly odloženy na následný (generální) sněm, plánovaný původně nejpozději na leden 1615.

Přestože tyto hlavní „politické“ požadavky byly odloženy, usnesení tohoto sněmu mají pro další vývoj značnou důležitost. Jistě proto, že si stavové uvědomili vážnost situace a začali detailněji promýšlet další postup. Budoucí pražský generální sněm se měl sice sejít nejpozději v lednu 1615, ale jeho svolání k zahájení se protáhlo až na duben 1615, takže na přípravu několika důležitých ekonomických opatření (níže shrnutých do čtyř navzájem provázaných oblastí) měli stavové určitý časový prostor.

Daně na zemském sněmu roku 1615

Než se budeme podrobněji věnovat těmto čtyřem oblastem, ve kterých došlo mezi sněmy z let 1614 a 1615 k zásadní systémové změně, jen stručně připomenou, že na zemském sněmu roku 1615 byly vlastně schváleny čtyři samostatné berně.¹¹⁷

85 714 kop 20 grošů míšeňských. Pro počátek 17. století platil v účetní dokumentaci mezi běžně užívanými peněžními početními jednotkami tento přepočet: 3 kopy grošů českých = 6 kop grošů míšeňských = 6 tolarů = 7 zlatých rýnských. Tolar jako stříbrná mince („tolár široký“) měl podstatně vyšší platební sílu, než stejnojmenná peněžní početní jednotka. Podrobněji k tomu viz Petr VOREL, „*Groše české a „groše míšeňské“ jako početní jednotky 15. až 18. století*“, in: Eduard ŠIMEK (red.), *Dokumentace a prezentace dějin české mince a měny grošové doby v našich muzeích* (Sborník příspěvků ze semináře numismatiků – Pardubice 22.–23. října 1998), Praha – Pardubice 2002, s. 57–68.

115 Tímto termínem se rozuměly dluhy, které se měly splácet za aktivity, schválené zemským sněmem. Patřily sem například dosud nevyplacené finanční odměny za činnosti, které některým stavovským osobám ukládaly dřívější zemské sněmy, a také splácení dluhů na najmutí stavovského vojska (200–300 tisíc kop gr. m.), které schválily zemské sněmy z let 1610 a 1611, viz níže pozn. 135–136.

116 Jednalo se o čtyři požadavky: 1) projednání návrhu na vznik konfederace všech zemí, kterým vládně Matyáš Habsburský, tj. zemí Koruny české, uherské země a tzv. dolnorakouské země (Horní a Dolní Rakousy); 2) „generální defensi“ a právo na verbování vojska; 3) obnovení krajských sněmů; 4) obnovení dědičných smluv („erbanůk“) s některými okolními zeměmi.

117 Antonín Gindely tuto skutečnost explicitně nezmiňuje; zřejmě proto ji vůbec nezaregistrovali ani mladší výše citovaní autoři; viz A. GINDELY, *Böhmische Finanzen*, s. 78.

Nemám na mysli zdaňovanou aktivitu, ale čtyři různé berní entity, které byly na sněmu schvalovány zvlášť, měly odlišné rozpočtové určení i termíny splatnosti. Jednalo se o tyto čtyři položky:

1) **Sbírka na podporu uzavření míru s tureckým sultánem.**¹¹⁸ Císař požádal stavy o peněžní příspěvek na výdaje, které souvisely s vysláním poselstva k tureckému sultánovi Ahmedu I. (1603–1617), s nímž tehdy habsburští diplomaté jednali o obnovení mírových smluv. Přímo ve sněmovním usnesení je výslovně zmíněna záslužná role Gaspara Grazianiho (později v letech 1619–1620 moldavského knížete),¹¹⁹ který poselstvo s drahými dary pro sultána vedl. Český sněm souhlasil s jednorázovou roční finanční sbírkou na podporu těchto diplomatických aktivit (splatnou nejvyšším berníkům najednou do 4 týdnů od pondělí 23. 10. 1615), která byla upřesněna jako:

- a) *Daň vrchnostenská* ve výši 15 gr. m. za každého „osedlého poddaného“.
- b) *Daň poddanská* ve výši 15 gr. m. od každého „osedlého poddaného“.
- c) *Sbírka městského stavu* v celkové výši 9 375 kop gr. m.

2) **Berně domovní.**¹²⁰ Obnášela ročně částku 20 grošů českých (tedy 40 gr. m.) za každý obydlý dům, nalézající se kdekoli mimo královská města. Výjimku měli jen poddaní, jejichž domy byly poškozeny ohněm či krupobitím (to však bylo nutné věrohodně svědecky prokázat), a domy, které nejsou užívány k trvalému bydlení (kovárny, pastuší a ovčácké chalupy a lázně). Královská města (jako celý stav) měla odvést ročně souhrnnou částku 25 tisíc kop gr. m. ve dvou splátkách (na sv. Mikuláše, 6. 12. 1615 a na sv. Bartoloměje, tj. 24. 8. 1616; ve stejných termínech v dalších letech), která měla být odváděna na Pražský hrad na nově ustavený celozemský stavovský berní úřad (o tom níže podrobněji). Její výběr byl schválen na 5 let. Tato daň byla určena k financování dvou aktivit:

- a) Na financování vojska, určeného pro obranu pohraničních pevností v Uhrách, a to především pevnosti Nové Hradky (Ujvár). Velitelé těchto pevností („nejvyšší a hejtmané“), jejichž obrana se bude z českých daní

118 *Tito artikulóvé na sněmu obecném generálním* (1615), § „Svolení k zavření pokoje s sultánem tureckým“ na s. XV–XVII.

119 Nejnověji viz Castilia MANEA–GRGIN, *Neobičan knez na moldavskom prijestolju: Hrvat Gašpar Graziani (1619.–1620.)*, *Povijesni prilozi* 30, 2006, s. 51–77; ke Grazianiho roli v jednání s tureckým sultánem o uzavření mírových smluv v letech 1613–1615 viz zde s. 57–60.

120 *Tito artikulóvé na sněmu obecném generálním* (1615), § „O Berni domovní“ na s. XXXIII–XXXVII. Z hlediska berního je zdaňovaná jednotka definována takto: „... z jednoho každého domu neb chalupy, buď velké nebo malé, ve kterých lidé bydlejí...“.

platit, mají být z Čech nebo alespoň z českých zemí. Zodpovědnou osobou za vyplacení těchto peněz byl sněmem určen Sezima z Vrtby a na Vrchotových Janovicích.

- b) Na splacení císařových domácích českých dluhů („... *na zaplacení dluhův J. M. C. v tomto království...*“).

Vybrané peníze se měly rozdělit nejprve na dvě stejné části, načež z té druhé (na splácení dluhů) mělo být odděleno 10 tisíc kop gr. m., kterými se mělo posílit financování části první, tedy na vojsko do Uher.

3) **Posudné**, tedy daň z prodeje piva.¹²¹ To byla již dlouho pravidelně vybíraná daň,¹²² která v předchozích letech tvořila významný zdroj příjmu české komory. V roce 1610 byl její výběr schválen na 5 let. Na sněmu roku 1615 proto proběhla jen „aktualizace“, která nespočívala ve změně daňového zatížení (to zůstávalo stále stejné, z věrtele prodaného piva bílého či ječného daň ve výši 6 grošů bílých, tj. 12 gr. m.), ale ve změně rozpočtového určení. Tato daň byla decentralizovaná. Základní evidenci prodeje piva na všech úrovních (panství, města, krčmy) měli průběžně sledovat a vykazovat na lokální úrovni pověřeni úředníci. Za pravidelný výběr peněz z posudného na regionální úrovni zodpovídali pověřeni krajští výběřčí (určení zvláště pro jednotlivé české kraje), kteří peníze odváděli přímo do české komory ve čtyřech termínech (na sv. Martina = 11. listopadu, na Hromnice = 2. února, na sv. Filipa a Jakuba = 1. května a na sv. Jakuba Velikého = 25. července). Změna rozpočtového určení z roku 1615 spočívala v rozdělení vybraných peněz na dvě části:

- a) Dvě třetiny z vybraných peněz jsou určeny na technické zajištění panovnického dvora.
- b) Jedna třetina z vybraných peněz je určena na splátky úroků a jistin z panovnických dluhů v Čechách, a to za stejných podmínek, jako nově schválená hlavní sbírka na splacení panovnických dluhů (viz níže položka 4). Rentmistr české komory měl tedy každé čtvrtletí při přijímání peněz od krajských výběřčí oddělit tuto třetinu a použít ji k danému účelu, ale při zachování stejných kontrolních mechanismů, které platily pro nově zřízený stavovský celozemský stavovský daňový úřad (tedy jeho výdajové doklady musely být vybaveny třinácti kontrolními podpisy pověřených

121 *Tito artikulové na sněmu obecném generálním* (1615), § „O Posudném“ na s. XXXVII–XXXIX.

122 Za pozdní platby této daně nehrozilo vymáhání formou obstavení či dokonce konfiskace pozemkového majetku neplatící vrchnosti, ale osobní uvěznění „neplatiče“ na Pražském hradě až do doby, dokud svoji platební povinnost neuhradí.

osob). Každoročně pak rentmistr české komory bude z této třetiny vykazovat „počty“ nově jmenované stavovské komisi (o tom podrobněji níže).

4) **Sbírka na splacení panovnických dluhů v Čechách.**¹²³ Ta je systémově téměř shodná s berní, schválenou na sněmu roku 1614, jak ji v bodech a) až h) popisují výše v textu. Hlavní rozdíl je zdánlivě pouze v tom, že v roce 1614 byla tato berně schválena jen na jeden rok (1614–1615), zatímco sněm roku 1615 schválil její *výběr na pět let* (1615–1620).¹²⁴ Rozdíly mezi oběma berněmi však nespočívají jen ve schválené délce jejich vybírání. Zásadní je především změna systému správy a rozpočtového určení této berně (o tom podrobněji níže), ale důležité jsou i rozdíly v jednotlivých položkách. Srovnajme si tedy jednotlivé položky podle předlohy z roku 1614:

- a) **Daň vrchnostenská** ve stejné výši jako 1614, jen schválena na 5 let. Splatná každoročně ve třech termínech vždy po třetině.¹²⁵
- b) **Daň poddanská** ve stejné výši jako 1614, jen schválena na 5 let.
- c) **Daň svobodnická** ve stejné výši jako 1614, jen schválena na 5 let.
- d) **Sbírka městského stavu.** Ta byla stejně jako roku 1614 specifikována konkrétní částkou 56 250 kop gr. m. ročně, splatnou ve třech splátkách ve stejných termínech, jako daň vrchnostenská. Navíc měl však městský stav ještě odvádět ročně dalších 18 000 kop gr. m. „z domů městských“ ve třech splátkách v týchž termínech.
- e) **Daň židovská** ve stejné výši jako 1614, jen schválena na 5 let.
- f) **Daň obyvatelská** ve stejné výši jako 1614, jen schválena na 5 let.
- g) **Daň z prodeje** ve stejné výši jako 1614, jen schválena na 5 let.
- h) **Daň z peněz na úrocích** ve stejné výši jako 1614. Byla však zrušena druhá z původních výjimek, tedy horní limit 40 přiznávaných poddaných osedlých (kdo přiznával více, nemusel roku 1614 tuto daň platit). Od

123 *Tito artikulóvé na sněmu obecném generálním* (1615), § „Svolení na zaplacení dluhův J.M.C. obyvatelům Království tohoto“ na s. XVII–XXXIII. V rámci této části sněmovního usnesení jsou zvlášť popsány jednotlivé části, lišící se zdrojem zdanění (podobně jako u daně z roku 1614), tj. „Zbírka z peněz na ourocích“ (s. XXI), „Zbírka z lidí poddaných“ (s. XXI–XXIII), „O židech“ (s. XXIII – XXIV), „Zbírka z hlav židovských“ (s. XXIV–XXV), „Zbírka z rozličných věcí“ (s. XXV), „Z volův a jiného dobytka“ (s. XXV–XXVI). Rozpočtové určení všech těchto částí je však shodné, proto je možné všechny tyto části posuzovat společně.

124 Takto interpretuje A. GINDELY, *Geschichte der böhmischen Finanzen*, s. 78.

125 Splatnost daňové povinnosti byla 4 týdny od určeného data, tedy od 1) pondělí 23. 10. 1615; 2) čtvrtek 7. 3. 1616; 3) pondělí 29. 7. 1616; analogicky v dalších letech.

roku 1615 měl tedy daň z úročených aktiv nad 2000 kop gr. č. platit každý, „... *lidi poddané měj nebo neměj*...“.

Z hlediska samotné struktury této daně tedy došlo mezi roky 1614 a 1615 ke dvěma podstatným změnám. Jednou je výraznější zatížení městského stavu jako celku, jehož paušální daňová zátěž vzrostla z roku na rok o 32% (z 56 250 kop gr. m. ročně na 74 250 kop gr. m. ročně). Druhou změnou je velmi výrazný posun ve zdanění úvěrových aktiv příslušníků panského a rytířského stavu, kteří byli zároveň významnými pozemkovými vrchnostmi. V roce 1614 ještě poměrně nízko nastavený „horní limit“ 40 poddaných osedlých garantoval, že ta fyzická či právnická osoba, která platí ročně vrchnostenskou a poddanskou daň (obě byly odvozeny od stejného údaje, tj. počtu „poddaných osedlých“) ve výši alespoň 120 kop gr. m., už nemusí platit žádnou daň z finančních aktiv. To bylo velmi výhodné jednak pro úzkou skupinu těch magnátů, kteří sami nebyli zadluženi a byli schopni svůj volný kapitál investovat do peněžních půjček,¹²⁶ jednak pro stále se rozšiřující vrstvu „nové šlechty“, generované z řad bohatých erbovních měšťanů, jejichž rody byly přijaty do rytířského stavu (a mohly přímo nabývat pozemkový majetek). Z řady takových případů uveďme alespoň ten nejvýraznější, kterým byla pražská rodina Betenglů z Najenperka. Staroměstský soused a obchodník Eustach Betengl patřil kolem roku 1615 jak mezi nejvýznamnější východočeské pozemkové magnáty s bezmála šesti stovkami poddaných osedlých,¹²⁷ tak mezi úspěšné úvěrové podnikatele s rozsáhlými finančními aktivy.

Tyto dvě podstatné změny, které se týkaly struktury daňového základu, jsou zřejmě výslednicí složitějšího vyjednávání mezi městským stavem a šlechtickými stavy a zohledňují výrazný posun, který v ekonomice českého státu představoval rozvinutý úvěrový trh. Obecně však lze tuto strukturu daňového základu charakterizovat jako extrémně nevýhodnou z hlediska drobné venkovské šlechty. Ta byla sama často velmi zadlužená (i třeba jen v rámci širší rodiny), a i když neměla

126 Neexistoval však žádný efektivní nástroj jak zjistit, zda tito věřitelé skutečně přiznali ke zdanění všechny své „peníze na úrocích“. Jako příklad z této skupiny připomeňme alespoň Rudolfa ze Stubenberga a na Novém Městě nad Metují, který přiznal ke zdanění aktiva ve výši 50 tisíc kop gr. m. viz A. SEDLÁČEK, *Rozvržení sbírek a berní roku 1615*, s. 9. Nejnověji se touto problematikou v analogickém moravském prostředí zabýval Marek VAŘEKA, *Režijní velkostatek na předbělohorské Moravě*, Prostějov 2018, kap. „Funkce a význam úvěru (na příkladu Jana z Pernštejna a Karla z Lichtenštejna)“, s. 238–241.

127 A. SEDLÁČEK, *Rozvržení sbírek a berní roku 1615*, s. 10. Nejnověji se vývojem celé této sociální skupiny detailně zabývala Marie BUŇATOVÁ, *Pražští kupci na cestách. Předbělohorská Praha a středoevropské trhy*, Praha 2013, s. 33–40.

peníze na splátky jistin, musela ze svých dluhů platit pravidelně úroky ve výši 6%. Svoje finanční pasiva si však nemohla odečíst z daňového základu. Termín „poddaný osedlý“ také v té době ještě neměl stanoveny žádné kvalitativní úrovně.¹²⁸ Bohatý sedlák byl z hlediska daňového systému brán na roven jakékoli malé chalupnické usedlosti, evidované samostatně v gruntovní knize příslušného panství či šlechtického statku. Pravidelné každoroční odvádění souhrnné vrchnostenské a poddanské daně ve výši 3 kopy gr. m. za každou usedlost od roku 1614 muselo být těžko řešitelným problémem zvláště u drobnějších šlechtických statků, u kterých tzv. stálý plat z jednotlivých chalupnických gruntů (tj. urbářem stanovená platební povinnost vůči vrchnosti) představoval ročně třeba jen několika grošů míšeňských.

Za mnohem významnější však považuji jiné změny, které nastaly v daňovém systému mezi roky 1614 a 1615. Můžeme jej shrnout do čtyř oblastí, které řadím vzestupně z hlediska interpretační složitosti:

Financování stavovského vojska.

Panovníkův pozemkový majetek v Čechách.

Daňová správa a zřízení centrálního stavovského berního úřadu.

Rozpočtové určení peněz z daní, schválených roku 1615 na pět let.

Financování stavovského vojska

Daňový systém byl pro financování stavovského vojska hned v roce 1618 zásadním zdrojem. Byl už v roce 1615 nastaven tak, že v případě potřeby umožňoval veškeré daňové příjmy přesunout na financování vojska a k tomuto účelu užít i obstavení či konfiskaci pozemkového majetku těch, kdo své daňové povinnosti neplnili. To je zřejmé už z jednání předchozích let, která stavové s panovníkem vedli a při kterých se řešila otázka financování vojska v případě aktuální potřeby.

Požadavek na zajištění operativních zdrojů pro najmutí vojska v případě ohrožení panovníka či země (tedy nikoli k tažení do Uher, ale pro vlastní obranu) se na základě zkušeností z let 1608 (a pak i 1611) opakoval na všech sněmovních jednáních, počínaje rokem 1609. Tehdy byl vznesen ze strany stavů požadavek na zajištění bojeschopného vojska na vlastní ochranu ze dvou zdrojů: a) stavovská zemská armáda, svolávaná v případě potřeby jako zemská hotovost, ale z pravidelně

¹²⁸ Kvalitativní škálování poddanských usedlostí (sedlák, chalupník, zahradník) přinesla až Berní rula z roku 1654.

cvičených branců, použitelných v boji;¹²⁹ b) profesionální stavovské žoldnéřské vojsko, na které je třeba „jen“ zajistit dostatek peněz. Nešlo tedy přímo o najmutí vojska ke konkrétnímu tažení, ale o dohodu o základních principech, jak má být technicky zajištěna a financována obrana země. Oba typy vojska byly jasně odlišovány jako „... *lid domácí i verbovaný*...“. Dovolím si tyto okolnosti přiblížit detailněji, neboť na ně přímo navazovaly všechny následné varianty financování české armády i v době stavovského povstání.

Na vytvoření základu bojeschopné stavovské zemské armády (tedy „*lidu domácího*“) byl v roce 1610 použit systémově podobný majetkový klíč, jaký se dříve užíval při zajišťování obrany uherské hranice: Držitel pozemkového majetku v hodnotě 5 tisíc kop gr. č. (nebo finančních aktiv ve výši 12½ tisíce kop gr. č.) měl zajistit vypravení jednoho jezdce¹³⁰. Do pěšího vojska pak měly všechny pozemkové vrchnosti (včetně královských měst) vypravit na každých 20 poddaných osedlých jednoho vojáka; královská města ještě navíc za každých 15 osedlých vlastních měšťanů dalšího jednoho vojáka. Toto „zemské vojsko“ zatím nemělo přímo táhnout někam do pole. Na určených místech v každém kraji měla být jen provedena dvakrát do roka (pondělí po Božím vstoupení; pondělí po narození P. Marie) přehlídka bojeschopného a náležitě vybaveného jízdního vojska a také dvoudenní výcvik pěších branců „... *aby ten lid pěší válečným běhům spíše vyučen býti mohl*...“. Na ty dva dny měli být branci od svých vrchností hmotně zajištěni. Pro každé krajské seřadiště měli stavové vybrat (a zaplatit) „... *osobu hodnou, zkušenou a věcí válečných dobře povědomou, z Čechův toliko rodilých a osedlých*...“.¹³¹ Úkolem těchto osob mělo být „... *ten lid pěší při oznámených termínech k mustruňku uložených, každého mustruňku po dva dny cvičiti a k způsobu a řádu válečnému vpravovati*...“. Pokud by někdy v budoucnu nastala

129 Toto sněmovní usnesení také ještě nebylo zpřístupněno v moderní edici, je tedy nutno sáhnout k originálu sněmovního tisku, viz *Tito artikulové na sněmu obecném, kterýž držán byl na Hradě pražském léta Páně tisícího šestistého devátého v pondělí po neděli Rogationum, jinak křížové, a zavřín léta tisícího šestistého desátého, v outerý masopustní, při přítomnosti nejjasnějšího knížete a pána, pana Rudolfa II. římského císaře, uherského a českého etc. krále etc, ode všech tří stavův Království českého svoleni a zavříní jsou*, Praha 1610, § „O defensí aneb veřejné hotovosti a o mustruňcích“, s. CXIX–CXXVII.

130 Tedy „jednoho jízdného zbrojného, kterýž pod sebou koně dobrého má mítí“. Nešlo ale jen o vhodnou osobu a koně, ale i zbraň a zbroj. Jízdní voják měl mít k dispozici lehkou zbroj (chránič krku, přední a zadní kyrys, přilbu, plechové rukavice); ze zbraní měl být vybaven dlouhou ručnicí, nazývanou „archybuzýrka“, druhou krátkou, nazývanou „pistole“ (k nim vybavení pro nabíjení) a sečnou zbraň u boku. Tamtéž, s. CXXI–CXXIII a CXXVIII–CXXIX.

131 Tamtéž, s. CXXIX.

potřeba takto pravidelně cvičené vojáky zemské hotovosti z řad poddaných použít v boji, měly jim jejich pozemkové vrchnosti platit za každý týden válečného tažení 1 kopu gr. m.¹³² Tedy v podstatě stejnou částku, jakou vyplácel správce stavovské vojenské pokladny (colmistr) najatým žoldněřům; ti byli najímáni na měsíční termíny, za měsíc služby dostávali žold 4 kopy gr. m.

Zatímco o vybavení jízdního vojáka zbraněmi a zbrojí se měla postarat výhradně jeho pozemková vrchnost, pro vyzbrojení pěšáků měl být navíc zřízen nový velký zbrojní sklad, vybavený nejnovějšími zbraněmi. Sněm schválil nákup nových zbraní pro tři regimenty pěších vojáků (každý regiment o 3000 mužích), přičemž 2/3 stavu měli tvořit pěšáci s dlouhou ručnicí (mušketou) a třetinu pěšáci s dlouhým kopím („*špis knechtský*“) nebo halapartnou. Nákup těchto zbraní¹³³ měl být financován zvlášť, a to prostřednictvím jednorázové berně vrchnostenské (za každého osedlého 20 gr. m.); svobodnické (každý 2 kopy gr. m.), židovské (za každého muže nad 20 let 20 gr. m. a za chlapce nad 10 let 10 gr. m.) a městskou sbírkou (7500 kop gr. m.).

Přestože stavové na zemském sněmu v letech 1609–1610 věnovali poměrně hodně pozornosti právě tomuto preventivnímu výcviku a technickému vybavení vojska zemské hotovosti (jehož reálná použitelnost se hned v roce 1611 ukázala jako velmi omezená), více spoléhali na běžné profesionální žoldněřské vojenské oddíly. Už na sněmu roku 1610 tak byl schválen princip, podle kterého mohou zvlášť sněmem určení krajští verbíři v případě potřeby najmout profesionální armádu 1000 jezdců a 3000 pěších. K tomuto účelu sněm schválil částku 100 až 150 tisíc kop gr. m., kterou si k tomuto účelu mohou verbíři půjčit, nastane-li taková potřeba. O tom, jakým způsobem bude tato půjčka zaplacená, pak rozhodne nejbližší následující sněm.¹³⁴

V době vpádu Pasovských se možnost operativního použití „zemské armády“ ukázala jako relativně malá. Proto zemský sněm roku 1611 znovu schválil, že vedle vojska, najatého dle rozhodnutí sněmu z roku 1610 (1000 jezdců a 3000 pěších) může být najat (a zaplacen formou půjčky) ještě jeden stejně silný žoldněřský

132 Tamtéž, s. CXXXIX–CXLI.

133 Zbraně byly objednány u nizozemského kupce Gisberta du Bois, „... *kterýž jest takové dobré a hodné nydrlantské zbraně způsobiti a k rukám dodati měl*...“. V době jednání zemského sněmu roku 1615 byly ještě tyto zbraně uskladněny v blíže neurčeném městě na území říše. Jejich vyzvednutím a dopravením do Čech byla pověřena devíticenná komise; viz *Tito artikulové na sněmu obecném generálním* (1615), § „O dosažení zbraní pro lid domácí skoupených a zvyupominání reštatntův z sbírek na též zbraně svolených“, s. CCXLVI–CCXLIX.

134 *Tito artikulové na sněmu obecném* (1610), s. CXXXV.

kontingent (1000 jezdců a 3000 pěších).¹³⁵ Na úhradu této půjčky byla schválena zvláštní daň¹³⁶ a ještě peněžní sbírka.¹³⁷

Na zemském sněmu roku 1614 měla být otázka zemského vojska řešena systémově jako součást jednoho z hlavních bodů jednání, navržených stavy. Vzhledem k tomu, že tento bod nebyl projednáván a odsunut na další sněm, schválili stavové v roce 1614 znovu jen provizorní řešení, které bylo v podstatě shodné, jako v roce 1610: v případě potřeby je možné kdykoli najmout vojsko o síle 1000 jezdců a „regiment knechtů“ (3000 pěších vojáků). Na zajištění tohoto vojska může být použita peněžní půjčka ve výši 100 až 150 tisíc kop gr. m. O tom, jak bude splacena, pak následně rozhodne nejbližší zemský sněm.¹³⁸

K naplnění této potřeby mezi sněmy roku 1614 a 1615 nedošlo, ale zemský sněm roku 1615 se k otázce případného financování vojska postavil úplně jinak:

Nejprve schválil na pět let možnost naverbování stavovského vojska ve stejném rozsahu, jako to učinil sněm roku 1611, tedy 2 tisíce jezdců a 6 tisíc pěších (dva regimenty po 3000), které mohou být použity k obraně Království českého

135 Jan Bedřich NOVÁK, *Jednání sjezdu na Hradě pražském a sněmu na Starém Městě*, in: týž (ed.), *Sněmy roku 1611*, sv. I. Sjezd stavův českých na Hradě pražském a revoluční sněm na radnici staroměstské, *Sněmy české XV*, Praha 1917, s. XXVIII–LXXXIV, zde s. XXXV.

136 *Tito artikulové na sjezdu obecném, kterýž držán byl na Hradě pražském léta Páně tisícího šestistého jedenáctého v pátek po památce svatého Pavla na víru křesťanskou obrácení, při přítomnosti nejjasnějšího knížete a pána, pana Rudolfa II., voleného římského císaře, uherského a českého krále, etc., jakožto krále českého etc., ode všech tří stavův království českého, svolení, zavření, a potom nepřátelským od lidu pasovského do Menšího města Pražského učiněném vpádu, na rathauze Starého města Pražského obnovení jsou*, Praha 1611 (tištěno 4. března 1611), zde s. AIIIv–BII. Druhý kontingent, schválený na sněmu 1611, měl být placen z daně vrchnostenské (30 gr. m. z každého osedlého; z fary 1½ kopy gr. m.; za ovčáckého mistra 30 gr. m. a jeho pacholka 15 gr. m.), z daně poddanské (15 gr. m. za každý grunt), z daně svobodnické (z každého dvora 3 kopy gr. m.) a dále z městské sbírky ve výši 18 750 kop gr. m., z městské domovní berně (za každého osedlého měšťana ½ kopy gr. m.) a z berně židovské (za každý dům 1½ kopy gr. m.).

137 Protože výše zmíněná berně nebude postačovat na splacení oné půjčky, schválil sněm roku 1611 ještě navíc zvláštní peněžní sbírku. Ta proporčně vycházela z dřívějších berních rejstříků: V případě svolání zemské hotovosti měl každý držitel pozemkového majetku v hodnotě 5000 kop gr. m. vypravit do pole jednoho jezdce. Namísto toho odvede do peněžní sbírky 15 zlatých rýnských (1 zlatý rýnský = 60 krejcarů) na jeden měsíc. Na každých 20 poddaných osedlých měl být vypraven do pole jeden pěšík. Namísto něj budou zaplaceny 4 kopy gr. m. za každý měsíc. Tato sbírka se vypisuje na tři měsíce, tedy na každých 5000 kop gr. m. hodnoty pozemkového majetku má být odvedeno celkem 45 zlatých rýnských (= 2700 krejcarů); za každých 20 poddaných osedlých má být odvedeno 12 kop gr. m. (= 840 krejcarů). Viz tamtéž, s. BII–BIIv.

138 *Tito artykulové na sněmu obecném* (1614), § „O deffensí a veřejné hotovosti a mustruňku“, s. XXXIX–XLIV. Tento paragraf sněmovního usnesení také opakoval zákaz jakýchkoli vstupů cizího vojska na české území, stejně jako sněmy z roku 1610 a 1611.

(nebo kterékoli z korunních zemí, pokud vysloví souhlas s vlastním podílem na společné obraně).¹³⁹ Zdroj financování tentokrát (v této části sněmovního usnesení) vůbec určen není, což v kontextu usnesení předchozích sněmů působí nezvykle. Co však měli stavové skutečně na mysli, to vysvětluje až z výminky, uvedené na úplně jiném místě v textu: Bude-li to potřeba, mohou být na financování vojska, určeného k obraně země, využity jakékoli aktuálně disponibilní daňové výnosy Království českého (tedy i včetně té části posudného, která měla být použita na technické zajištění panovnického dvora, a té části domovní sbírky, ze které se mělo financovat vojsko do Uher), a to jakkoli dlouho, dokud to bude potřeba.¹⁴⁰ „*Také jsou se s Jeho Milostí Císařskou takto stavové snesli: Přišlo-li by jakékoliv nebezpečí a vejprava lidu válečného z tohoto království že by se stala před kterýmkoliv termínem těchto všech svolených sbírek a berní (čež pane Bože ostříci rač), tehdy aby za stavy k též potřebě ten termín¹⁴¹ a nebo termínové, dokudž by to nebezpečí trvalo a přetrženo nebylo, zůstával a zůstávali.*“

Toto ustanovení z roku 1615 mělo zcela zásadní význam hned na počátku stavovského povstání. Na základě tohoto paragrafu sněmovního usnesení mohlo stavovské direktorium hned v roce 1618 využít veškerého daňového potenciálu země k financování stavovského žoldnéřského vojska, aniž by muselo tuto otázku znovu otvírat na zemském sněmu.¹⁴² Tento princip je výslovně obsažen v listu, datovaném 19. září 1618, který rozesílalo stavovské direktorium všem stavům Království českého. V něm potvrzuje, že bude i nadále trvat na výběru daní dle usnesení zemského sněmu z roku 1615 a požaduje urychlené uhrazení všech daňových nedoplatků do týdne od vydání tohoto nařízení. Vzhledem k tomu, že hrozí nebezpečí z prodlení („... *znajíc že periculum in mora jest...*“), bude proti všem „neplatičům“ uplatněn paragraf D48 zemského zřízení, podle kterého provinilcům hrozí ztráta hrdla a cti.¹⁴³

139 Tito artikulóvé na sněmu obecném generálním (1615), § „O defenzí“, s. III–VIII.

140 Tamtéž, § „Vejminka kdyby jaké nebezpečí a neb výprava lidu vojenského z království tohoto nastala“ na s. XLIV (citováno plné znění tohoto krátkého, ale pro další vývoj zcela zásadního paragrafu sněmovního usnesení).

141 Slovo „termín“ v daném kontextu znamenalo peníze, odvedené stavovskému bernímu úřadu k danému termínu.

142 Thomas WINKELBAUER, *Nervus Belli Bohemici (Die finanziellen Hintergründe des Scheiterns des Ständeaufstands der Jahre 1618 bis 1620)*, Folia Historica Bohemica 18, 1997, s. 173–223, zde s. 197. Autor přejal Gindelyho údaj o výnosu berně v Čechách ročně okolo 800 tisíc tolarů. Ve skutečnosti však zatím nevíme, jaká byla výše skutečně vybraných peněz ani v letech 1616–1618, ani v letech 1618–1620.

143 List direktorů, radů a správců zemských všem stavům Království českého z 19. září 1618; tištěná verze viz ÖNB, konvolut sign. 168957-B-ALF, fol. EIIv–FI. Distribuce tohoto nařízení stavovského direktoria byla systematicky organizována. Každý z adresátů (jejichž seznam byl sestaven

Tímto paragrafem však hrozila už dříve usnesení zemských sněmů s nejasným efektem. Proto stavové užili i vcelku racionálně znějící hrozbu: Kdo včas neuhradí všechny své daňové povinnosti (aktuální termín berně a všechny nedoplatky), tomu bude na jeho panství umístěno stavovské vojsko, které si čerpání potřebných zdrojů vynutí. Za případné další škody, které tím majiteli příslušného dominia vzniknou (což si každý dokázal dobře představit), už stavovské direktorium neodpovídá: „... *A stalo-li by se potom skrze to Vaším Milostem a Vám co škodného, tehdy že ne my, nežli ti, kteříž takovým váhavým odvozováním a skládáním toho, čímž spravedlivě povinni jsou, k tomu příčinu dávají, tím vinni býti musejí a budou...*“.

Za účasti stavovského vojska bylo pochopitelně jednodušší také realizovat povinnost nejvyšších berníků, kteří nesli osobní zodpovědnost za to, že dlužné částky na daních budou vybrány rozprodejem majetku dlužníka, a to i formou obstavení a následného prodání jeho panství, pokud dosahuje dlužná částka srovnatelné výše.

Žoldnéřská stavovská armáda tehdy čelila prvotnímu útoku císařského vojska v jižních Čechách, kterým byly (po politickém převratu ve Vídni v červenci 1618) zahájeny přímé vojenské akce. I když stavovské žoldnéřské vojsko, placené z daní, v této úvodní části vojenského střetu zaznamenávalo úspěchy („... *kterémuž ačkoliv lid náš verbovaný s pomocí Boží statečně odpírá...*“), svolalo stavovské direktorium v srpnu 1618 do Prahy mimořádný dvoudenní stavovský sjezd (25.–26. srpna 1618). Na jeho programu byl jediný bod: zajištění obrany země: „... *jak by budoucně takovému velikému nebezpečení na toto království se valícímu, s pomocí Boží odpíráno býti mohlo...*“.¹⁴⁴

Direktorium spoléhalo především na žoldnéřské vojsko, ale na jeho podporu („... *ku pomoci lidu verbovanému...*“) vyhlásilo ke společné obraně i všeobecnou mobilizaci. Do společného boje na obranu země měl osobně vytáhnout každý bojeschopný muž z řad šlechty i měšťanů: „... *každý se všech tří stavův a obyvatelův království tohoto, osedlý i neosedlý, pod jednou i pod obojí (žádného nevymínujíc) buďto sám osobně a neb na místě svém jinou osobu hodnou z stavův, s čeládkou svou dobře vyzrystovanou, se vši mocí svou jízdně s koňmi...*“.

Výjimka byla povolena jen starcům, nemocným a těm, kdo již ve vojsku sloužili za žold; ti měli namísto sebe vyslat

podle berního rejstříku) měl při doručení osobně podepsat přiložené „poznámenání“, kterým potvrzoval, že je s danými podmínkami srozuměn.

144 *Tento artykul o defenzí jest od pánův, rytířstva, Pražan ze všech tří měst, Horníkův a jiných vyslaných z měst, všech tří stavův Království českého, při sjezdu a shromáždění na Hradě pražském v outěry a ve středu po památce Svateho Bartoloměje léta Páně 1618 uvážěn a téhož dne středního vyhlášen, a z poručení všech tří pánův stavův vytištěn, Praha 1618. Tištěný text tohoto usnesení viz ÖNB, konvolut sign. 168957-B-ALF, fol. AI–EIII; odtud i všechny zde uvedené citace.*

adekvátní náhradu. Pěší oddíly pak měly zajistit všechny pozemkové vrchnosti podle počtu poddaných, ale v podstatně větším rozsahu, než kdykoli dříve (na každých pět poddaných osedlých jeden pěší voják, u městského stavu na čtyři osedlé jeden voják).

Už z vyhlášení všeobecné mobilizace je ale zřejmé, že s nějakou výraznou bojeschopností zemského vojska stavovské direktorium příliš nepočítalo. Jednotky zemské hotovosti měly zemi bránit spolu „... s lidem naším verbovaným, kterýž předně povinen jest udatně se chovati...“. Šlo hlavně o prvek psychologický; o vyvolání pocitu společného ohrožení, ve kterém nejde jen o obranu náboženských svobod (byť ta je vždy uváděna na prvním místě), ale také o majetek. Od samého počátku „české války“ stavové předpokládali, že „... všelijací prostředkové k tomu se... vyhledávají, jak by toto celé království mocí válečnou opanováno... a jiní cizí národové do něho uvedeni a na statcích našich osazeni býti mohli...“.

Všeobecnou mobilizaci provázely značné zmatky a její efekt byl jen malý. Kdo měl vojenské zkušenosti a chuť bojovat, ten se nechal najmout za pravidelný žold. Poprávka po bojeschopných brancích i nižších velitelích z řad šlechty i měšťanů byla na obou stranách konfliktu enormní. I z tohoto důvodu stavovské direktorium kladlo větší důraz na plnění daňových povinností (a tedy přísun peněz na zaplacení žoldu), než na osobní účast všech fyzicky zdatných, ale nezkušených a nevycvičených mužů z řad stavovských osob a jejich poddaných na vojenském tažení. Ostatně i vojsku zemské hotovosti měli velet profesionální důstojníci, kteří měli být placeni z daňového výnosu stejně jako velitelský sbor žoldnéřských oddílů („... ofícířům, hejtmanům a správcům z sbírek a kontribucí zemských zaplaceno býti má...“).

I stavovský sjezd roku 1619 výslovně zdůraznil, že berně, schválená roku 1615, bude i nadále pravidelně vybírána: Berní nedoplatky mají být uhrazeny do 8 týdnů a další termíny placeny podle rozpisu z roku 1615.¹⁴⁵ Těm, kdo stále zůstávali dlužní na daních, pochopitelně i nadále hrozilo obstavení a případně i prodání pozemkového majetku. Tento úkon by ale museli za standardní situace ze

¹⁴⁵ Tito artikulové při sjezdu, kterýž držán byl na Hradě pražském v pondělí po neděli Smrtné a zavřín v sobotu, tehdáž následující, vše léta tisícího šestistého devatenáctého, od pánův stavův Království českého, svolení, zavříní a z nařízení Jich Milostí vytištěni jsou, Praha 1619, § „Svolené pomoci na placení lidu verbovnímu“, s. XXXX–XXXI. Vedle výběru daně dle sněmovního usnesení z roku 1615 (užitě už jen na financování žoldnéřského vojska) i tento sjezd opakovaně vyzýval k fyzické účasti na tažení zemské hotovosti. Navíc ještě vyhlásil další dodatkovou (relativně malou) roční berní splatnou do 8 týdnů od vyhlášení, a to berní vrchnostenskou (půl kopy gr. m. za osedlého poddaného), berní svobodnickou (3 kopy gr. m. ze dvora), z peněz na úrocích (0,6 % ze všech aktiv, i nižších než 2000 kop gr. m.) a městskou sbírku (18750 kop gr. m.) a obilnou půjčku (která měla být vrácena, až vojenské nebezpečí pomine). K tomu též T. WINKELBAUER, *Nervus Belli Bohemici*, s. 198.

zákonu provádět zemští berníci a jednalo by se o docela zdlouhavý proces s nejistým výsledkem. Právo vymáhat daňové nedoplatky formou zabavení pozemkového majetku proto stavovský sjezd vedle zemských berníků přenesl i přímo na direktory, respektive na kohokoli, kdo bude tímto úkonem direktoriem pověřen.¹⁴⁶

Na financování vojska měl být také použit výnos z prodeje majetku „zpronevěřilých synů vlasti“.¹⁴⁷ Tím byly míněny osoby, které z Čech utekly, vystupovaly aktivně proti stavovské vládě a pochopitelně neodváděly ani daně, ani nesplnily mobilizační povinnost.¹⁴⁸ Formálním proviněním „zpronevěřilých synů vlasti“ tedy nebyla jejich konfesijní příslušnost, ale je logické, že šlo v naprosté většině o katolíky nalézající se v emigraci, kteří odmítali finančně podporovat obranu Čech proti habsburským vojskům. Jejich návrat zpět do vlasti byl stavovským sjezdem zakázán a majetek určen ke konfiskaci, jako náhrada za nezaplacené daně, aby bylo z čeho platit vojsko. Konkrétní výčet takto stigmatizovaných osob však v usnesení sjezdu uveden není; citovaný paragraf odkazuje obecně na stavovskou Apologii.¹⁴⁹ Šlo tedy o širší a jinak definovanou skupinu, než jen ty šlechtice a měšťany, kterým byl v tomtéž nařízení stavovského direktoria zakázán návrat do Čech za dřívější aktivní snahu o porušování Majestátu.¹⁵⁰

V jakém rozsahu k takovým majetkovým sankcím skutečně docházelo, to se dá poměrně přesně indikovat jednoduchým srovnáním berních rejstříků z let

146 Tamtéž, s. XXXV: „... (kdo neplní daňové povinnosti) *statek pak jeho jakýž koliv byl, buď od direktorův neb od toho, kdožkoli od nich k tomu nařizen bude, prodán, neb jinak k obecnému zemskému dobrému, a zvláště na zaplacení lidu vojenského našeho, obrácen býti* [má]...“.

147 Tamtéž, § „O zpronevěřilých synech vlasti“ s. XXXXVII–XXXVIII: „... *A jakož jsou také někteří zpronevěřili synové vlasti, beze vší příčiny z tohoto království utekli, nad vlastí svou zradili, a proti stavům království tohoto radou i skutkem pomáhali, kteřížto na díle v Apologii ze jména položeni jsou. Protož aby víceji v království trpění nebyli, nyní, i na časy budoucí, a statkové jejich, jak pozemský, tak i jiný všelijaký, mohovitý i nemohovitý, kde a jakým koliv způsobem zůstává, ten k dobrému vší země a na zaplacení lidu vojenskému obrácen býti má. Však napřed dluhové spravedliví, kterýmiž by komu povinni byli, z téhož statku, vedle vyměření zřízení zemského, zaplacení býti mají*“.

148 Analogické důvody pro konfiskaci majetku protivníků (ale přesněji specifikované) použili též moravští stavové, viz Tomáš KNOZ, *Die Rolle Karl I. von Liechtenstein bei den Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berg*, *Studia historica Brunensia* 64, 2017, Nr. 1, s. 123–169, zde s. 133.

149 Míneňa obsáhla druhá stavovská apologie, ve které je uvedeno velké množství konkrétní dokumentace, týkající se kritizovaných aktivit mnoha osob, které podle stavovského direktoria záměrně porušovaly Majestát náboženských svobod. Někjaký souhrnný seznam „zpronevěřilých synů vlasti“ však tento materiál neobsahuje, viz *Druhá apologie stavův Království českého, tělo a krev pána Ježíše Krista pod obojí přijímajících*, Praha 1618.

150 *Tito artikulové při sjezdu* (1619), s. XII–XVI.

1615¹⁵¹ a 1620.¹⁵² V případě těch změn v držitelích šlechtických dominií, které nastaly v důsledku konfiskace majetku v mezidobí 1615–1620,¹⁵³ bude však nutné rozlišit, zda šlo o sekvestraci ze strany zemských berníků z důvodu neplnění daňových povinností v letech 1615–1618 (před defenestrací) či 1618–1619 (mezi defenestrací a velikonočním stavovským sjezdem), případně o sekvestraci pro neplnění daňových povinností, nařízenou přímo direktoriem (po velikonočních 1619), nebo o konfiskaci majetku „zpronevěřilých synů vlasti“, o které rozhodlo direktorium také na předvelikonočním sjezdu roku 1619. Pramenné zdroje pro případné ověření situace na většině konkrétních dominií máme k dispozici, jak jsem nedávno ověřil v případové studii na jednom z menších šlechtických panství Chrudimského kraje.¹⁵⁴

Panovníkův pozemkový majetek v Čechách

V době mezi sněmy z let 1614 a 1615 proběhly nejméně tři větší kontrolní akce, jejichž účelem bylo ověřit reálnou výši panovníkových příjmů a nalézt finanční úspory kde se dá. O některých víme i dílčí podrobnosti, o některých méně:

a) *Solní monopol* byl důležitým zdrojem panovníkových příjmů, ale nikoli v Čechách. Stavové kritizovali zneužívání tohoto monopolu a předražování soli, v důsledku čehož jsou z české ekonomiky vyváděny částky v řádu stovek tisíc kop grošů. Sněm tedy pověřil nejvyšší úředníky a soudce zemské, aby ustavili stavovskou komisi, která dohlédne na činnost již jmenovaných císařských komisařů, tak aby už konečně „... k místnému dokonání ta věc přivedena byla a z takového nemírného nad předešlý způsob na sta tisíc kop z tohoto království za tu sůl vynášení aby sešlo...“.¹⁵⁵

151 Tehdy začínající historik A. Sedláček si s touto edicí poradil na svou dobu poměrně dobře, ale z bohatého pramenného materiálu vypsál jen ty údaje, které se týkaly poplatníků a jejich daňového základu v roce 1615. Sám v úvodu přiznává, že jím použitý pramenný materiál obsahuje spoustu dalších údajů, týkajících se splátek berní a především užití jejich výnosu po roce 1615, což nepovažuje za důležité. Viz A. SEDLÁČEK, *Rozvržení sbírek a berní r. 1615*, s. III. Po A. Sedláčkovi se už nikdo těmito zdroji ve vztahu k daňovému systému nezabýval.

152 Václav PEŠÁK (ed.), *Berní rejstříky z roku 1544 a 1620*, Praha 1953.

153 Některé zmiňuje na základě starší české literatury T. WINKELBAUER, *Nervus Belli Bohemici*, s. 204–208. Souhrnný přehled (jehož věrohodnost je však třeba ověřit) publikoval již Bohuslav BALBÍN, *Miscellanea historica Regni Bohemiae*, Decadis I. Liber I., Praha 1679, s. 97.

154 Petr VOREL, *Východočeské panství Zdechovice v berním rejstříku z roku 1620 v kontextu majetko-právního vývoje tohoto dominia v letech 1607–1641*, Východočeský sborník historický 30, 2016, s. 117–175 (file:///D:/Data/pevo0229/Stazene/vorel_vcsh30-2016.pdf).

155 *Tito artikulové na sněmu obecném generálním (1615)*, § „O drahotě soli“, s. CCXXIX–CCXXX.

b) Úspory v dosavadních dotacích na *těžbu drahých kovů* v Čechách. To se týkalo především tradiční těžební oblasti kutnohorské, kde počátkem 17. století přetrvávala těžba stříbra jen díky pravidelným subvencím z vládního rozpočtu. Ještě roku 1614 sněm schválil na provoz kutnohorských dolů subvenci ve výši 15 000 kop gr. m.¹⁵⁶ V průběhu roku 1615 však byla rozsáhlým šetřením ověřena jak kovnatost aktuálně těžených rud, tak i efektivita celého procesu, počínaje těžbou stříbronosných rud a kyzů přes jejich hutní zpracování až k ražbě mincí.¹⁵⁷ Výsledkem této inspekční akce byl návrh na zastavení kutnohorských subvencí, které za předchozích deset let dosáhly celkové výše 105 380 kop gr. m. Zemský sněm roku 1615 už vydání dalších dotačních peněz na Kutnou Horu zamítl a schválil možnost pronajmutí těžby (o které nikdo dobrovolně nestál), což prý může „... *znamenitý každoroční náklad uspořiti*...“.¹⁵⁸

c) Proběhla hloubková analýza ekonomické situace na všech českých *komorních panstvích*. Cílem této akce bylo posoudit reálnou výtěžnost těchto dominií v předchozích letech (1610–1613)¹⁵⁹ a urychleně navrhnout a zavést strukturální reformy, vedoucí k vyšší efektivitě hospodaření. Návrhy, které vypracovali komorní komisaři Daniel Škréta Šotnovský ze Závotic (sekretář české komory, významný právník se zkušeností na zahraničních kalvínských univerzitách a člen Jednoty bratrské, později jeden z defensorů) a Václav Colidius (pražský měšťan a matematik, autor přehledné příručky o správném výpočtu úroků z peněžních aktiv), hodnotí nejvýznamnější znalec této problematiky velmi pozitivně: „... *návrhy komorních komisařů... z let 1614–1615... je co do vyspělosti ekonomického myšlení možno považovat za vyvrcholení reformních snah komorní*

156 *Tito artykulové na sněmu obecném* (1614), § „O náklad na Horu Kutnou“, s. XXXIV–XXXV,

157 Petr VOREL, *Zkoušky kvality kutnohorských stříbrných rud a kyzů v roce 1615*, in: Jaroslav Pánek (ed.), *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesoru Josefu Petráňovi*, Praha 2004, s. 345–370. Druhé vydání téhož textu (s mírně doplněným poznámkovým aparátem) viz *Kutnohorský vlastivědný sborník* 20, 2018 (Příspěvky k dějinám dolování stříbra, 7), s. 23–42.

158 *Tito artikulóvé na sněmu obecném generálním* (1615), § „O Hoře Kutné“, s. CCXXIV–CCXXV.

159 Konkrétní data o příjmech a výdajích komorních panství (včetně odvětvových specifik) podrobně publikoval již Eduard MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století*, Praha 1977, s. 72–81, a tab. A „Čistý výnos hlavních odvětví vrchnostenského hospodářství v letech 1619–1625 (v %)“ na s. 139; tab. B „Bilance polabských statků z let 1610–1612“ na s. 140; tab. C „Bilance z roku 1617“ na s. 141–142. Tyto údaje stručně shrnul též M. VOLF, *Dvorská komora*, s. 64–66. Detailnější analýza pro největší z komorních dominií viz Petr VOREL, *Pardubice komorním městem*, in: František ŠEBEK a kolektiv, *Dějiny Pardubic, I*, Pardubice 1989, tab. „Struktura průměrné roční bilance panství Pardubice 1610–1613“ na s. 204.

*správy...*¹⁶⁰ Stavovská komise pak měla přesně spočítáno, s jakým pravidelným příjmem z úsporně nastavených komorních dominií může do budoucna počítat. Součástí této akce byla i revize personálního zajištění správy komorních dominií, dohledání dlužných či defraudovaných peněz (což byl obvyklý problém komorních panství nejen v této době)¹⁶¹ a návrhy na úspory v nákladech na mzdy a stravování zaměstnanců. Výsledkem této akce se tak staly významné změny v personální struktuře většiny komorních dominií.¹⁶²

Komorní panství patřila k tomu nejcennějšímu, co králi Matyášovi v zemi patřilo,¹⁶³ proto byla objektem velkého zájmu panovníkových věřitelů.¹⁶⁴ Už v roce 1613 usiloval Karel z Lichtenštejna, aby mu bylo na úhradu jeho pohledávek postoupeno komorní panství Pardubice (1613).¹⁶⁵ Prostřednictvím komorního majetku chtěli dosáhnout na své peníze i další významní věřitelé panovnické komory a v době zahájení zemského sněmu roku 1614 už bylo zahájeno několik soudních řízení. Zemský sněm roku 1614 v této věci rozhodl zajímavým způsobem: Souhlasil s dalším průběhem všech standardních postupů, kterými měli věřitelé podle platných zákonů možnost domoci se uhrazením svých dluhů na nemovitém majetku dlužníka (tedy panovníka). Dokonce výslovně nařídil, že všichni, kdo mají vůči panovnické komoře nějaké neuhrazené pohledávky, které by měly být zajištěny pozemkovým majetkem, mají tyto svoje nároky uplatnit právní cestou.¹⁶⁶ Zároveň

160 E. MAUR, *Český komorní velkostatek*, s. 56–57.

161 Nejnověji viz Zuzana VLASÁKOVÁ, *Debts and claims as a part of administration and everyday life of Bohemian chamber estates in the early modern period*, in: P. Slavičková (ed.), *A History of the Credit Market in Central Europe*, s. 231–240.

162 Údaje pro největší z komorních panství, polabské Pardubice, jsem zpřístupnil již v době svých studií na pražské Filozofické fakultě UK, viz Petr VOREL, *Důsledky generální vizitace pardubického panství roku 1614*, Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea 2, 1985, č. 2, s. 14–21.

163 Do problematiky rozsahu a struktury komorních dominií v 17. století vnesl nové světlo především Eduard Maur, který se mimo jiné i tímto tématem systematicky zabývá více než půl století; nejnověji viz Eduard MAUR, *Die Böhmisches Kammer und die Kammergüter in Böhmen*, in: Michael Hochedlinger – Petr Maťa – Thomas Winkelbauer (Hgg.), *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*, Band 1: Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches Finanzwesen, Wien 2019, s. 896–903.

164 E. MAUR, *Český komorní velkostatek*, s. 68.

165 P. VOREL, *Pardubice komorním městem*, s. 202. Aktuální Lichtenštejnovy finanční požadavky byly zčásti saturovány v souvislosti s jeho ustanovením vévodou opavským a postoupením Vévodství opavského do jeho držby v roce 1614, při kteréžto příležitosti na sebe převzal i panovníkův závazek na splátku 125 tisíc tolarů jiným věřitelům. Nejnověji k tomu viz Marek VAŘEKA, *Lichtenštejnská panství na Moravě do Bílé hory*, Ostrava 2020, kap. „Vlastní knížectví Opava“ na s. 316–317.

166 Na základě tohoto nařízení vznikl obsáhlý přehled pohledávek konkrétních věřitelů vůči panovnické komoře, se kterým pak pracovala stavovská verifikační komise, o které se zmíním níže v čas-

však bylo sněmem zakázáno vykonání posledního kroku, tj. samotné majetkové exekuce, kterou by soudně obstavený pozemkový majetek *de iure* přešel do rukou neuspokojeného věřitele. Toto opatření mělo platit jen rok, resp. do nejbližšího zemského sněmu (který se měl konat nejpозději v lednu 1615).¹⁶⁷

To bylo operativní řešení, kterým zemský sněm zabránil hrozícímu rozchvácení komorního majetku vlivnými politiky z řad panovníkových věřitelů, kteří měli šanci soudní cestou se domoci svých nároků (na ostatní by pak nic nezůstalo). Tímto krokem se však také otevřela cesta k postupu, který byl užíván v případech předlužení šlechtického majetku: tedy dočasné obstavení majetku, omezení dispozičních práv vlastníka a ustavení věřitelské správy. Ta měla zajistit proporční rozdělení výnosu příslušného dominia mezi věřitele a případně zajistit co nejvýhodnější prodej, ze kterého by bylo možné pohledávky umořit.

Čeští stavové měli tedy asi rok a čtvrt času na to, aby navrhli nějaké řešení, jak reagovat na Matyášovy žádosti o pomoc při splacení dluhů. Neměli k dispozici mnoho soudobých analogií. Systémově nejbližší byla složitá mezinárodní kauza, týkající se platební neschopnosti štětínské větve pomořanských vévodů roku 1572. Když tehdy zadlužení knížecí rodiny přesáhlo částku dva miliony tolarů, pomořanští vévodové také nebyli schopni splácet ani úroky z jistiny. Jan Fridrich Pomořanský (1569–1600) proto musel vyhlásit státní bankrot, který měl přinést jednoduché „oddlužení“. To nejvíce postihlo štětínský bankovní dům firmy Loitz, napojený na baltskou obchodní síť, která panovnícký úvěr v Pomořanech úvěrovala. Ovšem dluhy nebyly jen u „domácích“ pomořanských věřitelů, vůči kterým mohl vévoda vystupovat v pozici vladaře. Část věřitelů pocházela z jiných částí Římsko-německé říše. Pomořanský státní bankrot se ještě dlouho řešil vleklými soudy na celoříšské úrovni, obstavením panovníckých příjmů a konfiskacemi komorního pozemkového majetku. Pomořanské panovnícké dluhy se měly postupně splácet i výrazným navyšováním přímých a spotřebních daní obyvatelstva.¹⁶⁸

Taková cesta byla pro české stavy nepřijatelná. Byl zde i podstatný rozdíl spočívající v důsledném uplatňování teritoriality práva: tedy říšské soudní instituce (i kdyby ve vztahu k zadluženému císaři dospěly k nějakému verdiktu, což bylo nepravděpodobné) nebyly oprávněny rozhodovat o majetkových sankcích,

ti textu, věnované daňovému určení vybraných peněz.

167 *Tito artykulové na sněmu obecném* (1614), § „Z strany zastavení právních exekucí na statky Jeho Milosti Císařské“ s. XLIV–XLVII.

168 Johannes HILDISCH, *Die Münzen der pommerschen Herzöge von 1569 bis zum Erlöschen des Greifengeschlechtes*, Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Pommern, Reihe IV: Quellen zur pommerschen Geschichte, Band 9, Köln – Wien 1980, s. 5–8.

týkajících se českých zemí. Nicméně hrozba, že panovník sám použije komorní panství jako zdroj pro pokrytí nejnnutnější finanční potřeby, se jevila jako reálná. To král udělat mohl; komorní panství byla jeho osobním majetkem. Takto se ostatně sám král Matyáš vyjádřil v záležitosti sporu, týkající se katolického šlechtice Václava Vchynského a komorních panství Chlumec nad Cidlinou a Kolín, ve kterém král a císař Matyáš II. figuroval jako svědek.

Na tomto místě není dostatek prostoru k podrobnější věcné či právní analýze kauzy Václava Vchynského z Vchynic, ale jeho role „stínového manažera“ české politiky byla na počátku vlády krále Matyáše velmi významná. „Pád Vchynského“ byl velkým politickým skandálem, jehož skutečné pozadí dosud neznáme. Václav Vchynský požádal, aby zemský sněm roku 1614 schválil vložení někdejších komorních panství Chlumec nad Cidlinou a Kolín do desk zemských jako alodní majetek. Tato panství získal Vchynský darem od krále Matyáše za jeho služby, související s Matyášovým úsilím o získání české koruny. Až do zemského sněmu roku 1614 byla pozice Vchynského zdánlivě neotřesitelná stejně jako jeho držba chlumeckého panství. I v oficiálních dokumentech užíval domicil „a na Chlumci nad Cidlinou“; působil jako vrchní inspektor komorních panství¹⁶⁹ a ještě zemský sněm roku 1614 jej jmenoval nejen vojenským velitelem stavovského vojska za Čáslavský kraj, ale dokonce i členem certifikační komise, která měla dohlížet nad distribucí daňového výnosu.¹⁷⁰ Jeho žádost o intabulaci chlumeckého panství však byla odložena do dalšího sněmu.¹⁷¹ Na dalším sněmu roku 1615 však už se Vchynského žádosti nejednalo. Naopak sněm rozhodl o jeho zatčení a obvinění z hrdelního zločinu podle §A1 Zemského zřízení.¹⁷² Z kontextu jeho držby panství Chlumce nad Cidlinou a Kolína se mu dalo prokázat, že tato panství mu byla slíbena jako úplatek stávajícím panovníkem (Matyášem) už v roce 1608, tedy ještě za vlády Rudolfa II., což stavové klasifikovali jako nebyvale nebezpečný hrdelní zločin. Panství Chlumec nad Cidlinou a Kolín byla sekvestrována až do dalšího rozhodnutí. Na Matyášovu přímmluvu pak Vchynský nebyl popraven, ale potrestán „jen“ doživotním žalářem, který měl strávit na hradě v Kladsku. Tím však jeho životní cesta neskončila; z vězení uprchl a následně ovlivňoval českou politiku jak

169 P. VOREL, *Pardubice komorním městem*, s. 143.

170 *Tito artykulové na sněmu obecném* (1614), s. XXVI.

171 Tamtéž, s. XLI.

172 *Tito artykulové na sněmu obecném generálním* (1615), § „O Václava ze Vchynic a z Tetova“, s. CCXCVIII–CCCVIII.

za stavovského povstání (kdy mu byl majetek vrácen), tak za vlády Ferdinanda II. (který jej v držbě chlumeckého panství také potvrdil).¹⁷³

Nevíme, zda byl tak zásadní zvrat v kariéře Vchynského výslednicí vlivu určité zájmové skupiny mezi českými politiky, nebo zda byl Vchynský „obětován“ za ústupek v jiných záležitostech. Samotná podstata jeho kauzy však naznačovala, že klíčem k omezení panovníkovy vlivu na zadlužování země jsou právě komorní panství. Komorní majetek byl počátkem první dekády 17. století poměrně rozsáhlý; jeho nejvýnosnější část tvořil souvislý pás komorních dominií v Polabí, táhnoucí se od Pardubic k Brandýsu nad Labem.¹⁷⁴ Výnos komorních dominií představoval vedle berní významný zdroj příjmů, kterým disponovala česká komora.

Česká stavovská obec tedy dospěla k celkem logickému závěru, že panovníkovy dluhy by se měly platit především s využitím jeho příjmů z komorních panství. Ve sněmovním usnesení tedy výslovně zakázala další zadlužování ze strany panovníka, při kterém by mohly vzniknout další nové nároky na komorní dominia, a rozhodla o tom, že se z výnosu těchto panství budou platit panovníkovy dluhy v Čechách. Obratu v toku peněz mělo být dosaženo jednak důsledným uplatněním aktuální daňové povinnosti i vůči komorním dominiím, jednak tlakem na zpětné uhrazení daňových nedoplatků za komorní panství od roku 1597.¹⁷⁵ V tom byla jedna z největších slabin dřívějšího berního systému: z komorních panství byl čistý zisk odváděn do rozpočtu české komory a zřejmě se vůbec neřešilo, jaká část z těchto peněz je případným podílem na celozemské berni. To měl nový daňový systém změnit; z výtěžku komorních panství se měly (pokud by bylo usnesení zemského sněmu z roku 1615 důsledně aplikováno) platit panovníkovy dluhy (i formou zpětného výběru všech daní, které nebyly odvedeny za předchozích 18 let) do té doby, dokud nebudou všechny dluhy zaplacený. Tedy z hlediska tehdejší situace (1615) daleko do nedohledna. To byla z hlediska české komory dosti zásadní změna, které se její prezident Vilém Slavata snažil bránit všemi dostupnými prostředky. V tom mu ovšem příliš nevycházel vstříc nově ustavený vrchní hejtmán všech komorních panství, exponent stavovské opoziční politiky a druhý nejvýznamnější panovníkův domácí věřitel Mikuláš Gerštorf z Gerštorfu a z Malšvic.¹⁷⁶

173 Usnesení zemského sněmu a záznamy z vyšetřování Vchynského kauzy přepsal a vlastním komentářem doplnil Vilém Slavata, viz J. JIREČEK (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře*, II, s. 166–193.

174 P. VOREL, *Pardubice komorním městem*, mapa „Polabský komplex komorních panství (stav okolo roku 1615)“, s. 140.

175 *Tito artykulové na sněmu obecném generálním* (1615), § „Reštantové z panství J. M. C. aby vypravení, a svolené pomoci budoucně časné odvozovány byly“, s. CLXXXIX–CXC.

176 J. PETRÁŇ, *Staroměstská exekuce*, s. 155.

Komorní panství se tak po roce 1615 stala důležitým kolbištěm mocenského zápasu, kde byl boj o zdroje (výnos komorních panství) propojen s konfesijní politikou. Třebaže byla česká komora aplikací nového daňového zákona výrazně omezena v nakládání s výnosem komorních dominií, měl president české komory i nadále pravomoc odvolávat i jmenovat hejtmany panství. Ti pak měli značný vliv nejen na hospodářské výsledky panství, ale i na obsazování far na komorních dominiích a tím také na směřování konfesijního vývoje.¹⁷⁷

Daňová správa a zřízení centrálního stavovského berního úřadu

Všechny berně, jejichž vybírání schválil zemský sněm roku 1615, byly z hlediska daňového základu i základní struktury výběru peněz konstruovány podobně, jako daně dřívější. Neobjevuje se žádný nový prvek v daňovém základu, jen jsou stanoveny specifické proporce, jiné rozpočtové určení a především nezvykle dlouhé pětileté období. Zásadní je však skutečnost, že správa daní (především kontrola rozpočtového určení) byla z rukou panovnické instituce (české komory) převedena pod kontrolu stavů, tedy nově zřízeného centrálního stavovského orgánu. Jeho činnost netrvala dlouho, proto se ani v pramenech neustálil trvalý název.

Do roku 1615 vedla správu daní česká komora. V případě posudného a dalších daní z prodeje, jejichž výběr byl organizován podle krajů, přijímal peníze od krajských berníků rentmistr české komory. U těch daní, které platily individuálně pozemkové vrchnosti, skládala každá vrchnost v daných termínech peníze přímo zemským berníkům, které pro každou schválenou berni ustanovoval zemský sněm a stanovoval jim za jejich činnost finanční odměnu. Zemští berníci vybrané peníze s příslušnou dokumentací (hlavně přiznací listy jednotlivých plátců daně a peněžní kvitance) předávali české komoře (pokud nebylo výslovně stanoveno jinak), která pak s penězi hospodařila. Zemských berníků proto mohlo být najednou relativně velké množství, protože dokud neuzavřeli svou finanční agendu, týkající se konkrétní berně, pro kterou byli jmenováni, stále nesli zodpovědnost za výběr příslušných peněz. To v předbělohorské době mohlo trvat i řadu let. Ostatně

¹⁷⁷ Významným precedents, který máme i pramenně poměrně dobře doložen, je neúspěšný pokus o rekatolizaci komorního panství Pardubice, podporovaný nově roku 1616 dosazeným katolickým hejtmánem Šebestiánem Rejšvicým z Freifeldu; viz P. VOREL, *Pardubice komorním městem*, s. 155–156.

zemský sněm roku 1615 volal k zodpovědnosti všechny krajské i zemské berníky, kteří byli ustaveni od roku 1597 a dosud neprovedli vyúčtování vybraných daní.

I v důsledku tohoto poměrně složitého systému byly ve výběru daní zmatky. Ty navíc prohlubovala poměrně běžná praxe, při které věřitel panovníka odmítal platit vyměřenou daň v hotovosti, ale nabízel, že si příslušnou částku odečte ze svých aktiv, která u panovnické komory má. I když podle usnesení zemských sněmů hrozily tvrdé majetkové postihy těm, kdo daně ve stanoveném termínu nezaplatili, praxe byla benevolentnější a hrály zde (tak jako v mnoha jiných sférách tehdejší společnosti) velkou váhu rodinné vztahy, osobní vazby a v neposlední řadě i korupce. Relativně velká peněžní hotovost z vybraných daní, kterou zemští berníci po určitý čas osobně disponovali, také sváděla k finančním machinacím, takže se dalo těžko ověřit (pokud nebyl výběr příslušné daně uzavřen konečným vyúčtováním), zda je reálný daňový nedoplatek způsoben neochotou daňových poplatníků plnit řádně své povinnosti, nebo je příčina v samotných zemských bernících.

Už v roce 1614 se u nově schválených berní objevuje do té doby neobvyklé rozpočtové určení, proto zemský sněm hledal nástroje, jak zabránit následným machinacím s vybranými penězi. Proto byl už v roce 1614 zřízen nový čtrnáctičlenný stavovský kontrolní orgán (6 pánů, 5 rytířů, 3 měšťané), který pracovně nazývám *certifikační komise*. Každý výdajový doklad, vystavený jednotlivými zemskými berníky, musel být opatřen třinácti podpisy. Z toho deset podpisů muselo být z řad členů zemské vlády a zemských soudců, tři podpisy z řad členů certifikační komise. Pokud by zemský berník při vyúčtování předložil jakýkoli doklad, na kterém by nebylo takto specifikovaných třináct podpisů, neměl mu být uznán a měl příslušnou částku zaplatiti sám.

Vedle certifikační komise byla ustavena samostatná *kontrolní komise*, která měla zajistit zpětnou revizi výběru daní.¹⁷⁸ Jejím hlavním úkolem byla kontrola činnosti všech zemských a krajských berníků, jmenovaných od roku 1597. Pokud někdo z nich neměl dosud vyúčtovaný výběr daní nebo příslušné částky neodvedl do české komory, měl být schodek uhrazen z jeho vlastního majetku. Tato komise měla mít jednu část, jmenovanou panovníkem (její složení neznáme), zemský sněm pak jmenoval svoji vlastní druhou část, která měla jedenáct členů (4 páni, 4 rytíři, 3 měšťané). Tato komise měla právo vyžádat si z účetní dokumentace české komory všechny údaje o nedoplatcích a zadržných berních, což byl za daných okolností

¹⁷⁸Tito artykulové na sněmu obecném (1614), § „O přijetí počtů od berníkův a zvyupominání berní, kontribucí a všech svolených pomoci J.M.C. i zemi zadržalých“, s. XXIX–XXXIV.

pochopitelně materiál mimořádně důvěrný. To byl první krok k převzetí kontroly nad správou daní.

Zemský sněm roku 1615 šel ještě dál. Využil existenci této již zřízené kontrolní komise, ale konstatoval, že v době od předchozího sněmu (1614) komise nepracovala dobře¹⁷⁹ a provedl kompletní personální výměnu. Jedinou osobou, která zůstala ve funkci z roku 1614, byl Prokop Dvořecký z Olbramovic, jmenovaný za rytířský stav.

Nově tedy fungoval výběr daní takto:

Nejvyšší zemští berníci byli pro výběr aktuálně vypsáných daní všeho druhu určeni jen tři (za každý stav jeden), ale jen na rok. Vždy v ročních intervalech měla na této klíčové pozici nastat obměna. Pouze na první rok celého pětiletého cyklu jmenoval nejvyšší berníky roku 1615 zemský sněm (za pány Bohuchvala Berku z Dubé, za rytíře Jiřího mladšího Mitrovského z Nemyše a za města France Ostržtoku z Astfeldu), v dalších letech byly jmenováním nejvyšších berníků pověřeny zemská vláda a zemský soud.¹⁸⁰

Nejvyšší zemští berníci přijímali peníze od daňových poplatníků, ale také je vydávali na účely, předepsané rozpočtovým určením. Každý výdajový doklad však musel mít 13 kontrolních podpisů (podobně jako bylo ustanoveno v roce 1614), a to 10 z řad členů vlády, zemských soudců a rad soudů dvorského a komorního, a 3 z řad sněmem jmenované certifikační komise. Její složení zůstalo skoro stejné, jako v roce 1614 (pochopitelně z ní zmizel Václav Vchynský).

Mnohem důležitější změna však nastala v případě kontrolní komise, která byla přetvořena v *centrální stavovský berní úřad*, jehož personální obsazení sněm v roce 1615 schválil na pět let. Rozšířením z 11 na 13 osob bylo posíleno zastoupení vyšších stavů: Do kontrolní komise byli jmenováni za panský stav Theobald Švihovský z Ryžmberka, Heralt Václav Libštejnský z Kolovrat, Václav Vilém z Roupova, Jáchym Slavata z Chlumu a Ladislav Žejdlík z Šenfeldu; za rytířský stav Prokop Dvořecký z Olbramovic, Diviš Černín z Chudenic, Petr Pešík z Komárova, Bohuslav Valkoun z Adlaru a Oldřich Bechyně z Lažan, a za města Abraham Anděl z Engelperku, Jan Římský z Kosmáčova a Bonaventura John.

Tato komise měla začít pracovat jako stálý stavovský orgán, jehož hlavním úkolem bylo jednak udělat konečně pořádek v daňových nedoplatecích od roku 1597, jednak pravidelně kontrolovat řádné vybírání a respektování rozpočtového

179 Tito artykulové na sněmu obecném generálním (1615), § „O přijetí počtův od nejvyšších, též krajských berníkův“, s., CXCV–CXCV

180 Tamtéž, s. XLV–XLVII.

určení u všech daní, schválených sněmem roku 1615 na pět let. V relativně krátkém čase měli udělat hloubkovou kontrolu všech „starých daní“ za léta 1597–1614 a uzavřít vyúčtování se všemi krajskými a zemskými berníky, kteří byli v minulosti pro jednotlivé berně jmenováni. Podklady pro tuto práci jim mělo vydat účetní oddělení (*buchhalterie*) české komory. Po skončení této práce pak měla tato komise průběžně přijímat a ověřovat vyúčtování („počty“) od nejvyšších berníků za všechny aktuálně vybírané nové daně po celých pět let.

Nešlo tedy jen o „ad hoc“ ustavenou komisi, jaké byly dříve běžné, ale o trvale zřízenou centrální stavovskou instituci, která měla pravidelně úřadovat na Pražském hradě jako nový daňový orgán, kontrolující činnost krajských a zemských berníků. V následných pramenech je označována jako „... *Berně na Pražském hradě*...“. Členům tohoto berního úřadu byl určen i pravidelný plat (ročně pro pány 400 kop gr. m., pro rytíře 300 kop gr. m., pro měšťany 200 kop gr. m.). Náklady na jejich činnost činily 4100 kop gr. m. ročně, splatných z vybraných daní. Tato částka byla fixní; pokud by někdo z členů kontrolní komise neplnil svoje povinnosti (z důvodů zdravotních či jiných), měla být jeho odměna rozdělena mezi ostatní. Při prvním zasedání měli na zadaném úkolu pracovat intenzivně 6 týdnů a výsledky přednést zemskému soudu. V dalších letech se měli pravidelně sjíždět. Pokud zjistí závady v činnosti zemských berníků (stávajících či dřívějších), mají požádat zemský soud o nařízení exekuce jejich majetku. V případech zjištění nějakých nedostatků v činnosti krajských berníků bude náhrada vymáhána na příslušných krajských městech jako právnických osobách. Šlo tedy o nově ustavenou stavovskou instituci, která získala vrchní kontrolu nad celým procesem výběru a distribuce všech daní. Panovník mohl (pokud by chtěl) jen tuto komisi rozšířit o další dvě osoby.

Rozpočtové určení vybraných daní

Český sněm roku 1615 odmítl převzít zodpovědnost za pohledávky zahraničních věřitelů. To už je jasné dáno preambulí nově vypsane daně („*Svolení na zaplacení dluhův J. M. C. obyvatelům království tohoto*“). Z českých daní mohly být uhrazeny pouze pohledávky domácí, tedy těch věřitelů, kteří měli českou zemskou příslušnost: „... *cizozemcům, kterýmž jaké pak koliv summy na Komoře české vykázány a pojištěny jsou, platiti se nemůže a nebude*...“. Ale nejen to. Český zemský sněm dokonce na následujících pět let znemožnil komukoli, kdo neměl českou zemskou příslušnost, domáhat se na české komoře právně svých pohledávek „... *cizozemci, kteříž tak*

na komoře české jaké zjištění měli... v týchž pěti letech... jak pro sumy hlavní, tak ani pro ouroky nastupovati moci nebudou a právo jim puštěno býti nemá...“. Proplacení ostatních vládních dluhopisů, které předkládali věřitelé z jiných zemí (a to i z Moravy, Slezska či Lužic) bylo tedy systémově odmítnuto s tím, že si jejich uhrazení má král a císař Matyáš vyjednat, jak chce a kde chce (*„... než ráč-li J.M.C. z důhodův svých vlastních komu z nich co chtějí platiti, to při vůli J.M. císařské zůstává...“*).¹⁸¹

Pro panovníka, zatíženého dluhy v řádech mnoha milionů zlatých rýnských, představovalo toto „české řešení“ finanční katastrofu, protože jiné významné disponibilní zdroje k úhradě dluhů neměl. Pokud finančníci dvorské komory očekávali podobnou vstřícnost, jako na zemském sněmu roku 1614, pak pro ně muselo být rozhodnutí českého zemského sněmu nemilým překvapením.

V době mezi zemskými sněmy 1614 a 1615 proběhl technicky i časově velmi náročný proces, jehož detaily (včetně personálního zastoupení) zatím neznáme. Víme jen výsledek, který byl dokončován ve spěchu zřejmě až těsně před zahájením sněmu roku 1615.¹⁸² Pohledávky, které byly uplatněny vůči české komoře do roku 1614 (resp. v termínu, který ještě určil zemský sněm roku 1614), byly komisionálně posouzeny a rozděleny do tří kategorií:

- a) Domácí pohledávky uznané a určené k proplacení (včetně úroků) v letech 1616–1620.
- b) Domácí pohledávky uznané a určené k proplacení někdy později po roce 1620.
- c) Domácí pohledávky odmítnuté jako neoprávněné a všechny pohledávky zahraniční.

Zatím nevíme, do jaké míry se na výsledné podobě tohoto rozdělení podílel sekretář české komory Daniel Škréta (později jeden ze stavovských direktorů za městský stav) a do jaké míry do tohoto procesu mohl zasahovat Vilém Slavata jako prezident české komory. Ve vztahu k české stavovské obci (kdo si vyjednal jaký podíl na rozpočtovém určení daní) se výsledek předběžně jeví jako kompromisní řešení, které bylo přijatelné pro vlivné panovníkovy věřitele z obou částí politického spektra.

Pohledávky zařazené do skupiny a) známe přesně. Jejich seznam je součástí tištěného sněmovního snešení.¹⁸³ Seznam uznaných pohledávek, jejichž proplacení

¹⁸¹ Tito artikulové na sněmu obecném generálním (1615), s. XLVIII a L.

¹⁸² Blíže neuvedený autor seznamu oprávněných věřitelů, kterým se měly jejich pohledávky splatit v letech 1616–1620, se výslovně omlouvá za to, že nejsou v seznamu řazeni důsledně podle stavovské příslušnosti (*„... [tyto osoby], kteréž nemohše tak naspěch všudy, jakžby jedni po druhých jíti měli, spořádané býti, vesměs tuto položené jsou...“*). Tamtéž, s. L. Též viz výše pozn. 2.

¹⁸³ Tito artikulové na sněmu obecném generálním (1615), s. LI–CLXXXVI.

však bylo odsunuto na neurčito, připravila verifikační komise také. Ten byl komisionálně předán nejvyšším zemským úředníkům, aby se v budoucnu na tyto věřitele nezapomnělo. Zatím nevíme, podle jakých kritérií byly uznané pohledávky rozdělovány na hromádky „proplatit“ a „odložit na neurčito“. Ve sněmovním usnesení je však uveden jen výčet „jistiny“, tedy samotných původních dlužných částek. Sněm však rozhodl, že se všem věřitelům, jejichž pohledávky byly uznány za oprávněné, budou splácet i úroky (včetně těch dosud neuhrazených) a pravidelná výplata úroků bude z berní zajištěna i z těch uznaných pohledávek, které se měly splácet až po roce 1620. Ve skutečnosti tedy závazek, který na sebe český zemský sněm *de iure* přejal, musel výrazně přesahovat částky, uvedené v tisku sněmovního usnesení. Jejich úhrada však byla rozložena v čase v dlouhodobém horizontu. Tato čísla bude možné určit s poměrně velkou přesností; prameny k dispozici máme.

Více nás však bude zajímat ona třetí skupina, tedy věřitelé, jejichž pohledávky český zemský sněm odmítl akceptovat. Zde máme zatím k dispozici jen útržkovité údaje jak z hlediska výše odmítnutých dlužných částek, tak i z hlediska identity osob věřitelů. Nechci se na tomto místě pouštět do předčasných spekulací, ale je zřejmé, že významnou část této skupiny tvořili velcí císařovi věřitelé z jiných zemí tehdejšího habsburského soustátí, kteří se pak významným způsobem podíleli na pobělohorských konfiskacích, a také někteří nájemní generálové a plukovníci z různých koutů Evropy.

Nejobsáhlejší část sněmovní dokumentace představuje seznam věřitelů, jejichž pohledávky měly být z daní přednostně zaplacený v osmi půlročních splátkách od podzimu 1616 do jara 1620 v přesně rozepsaném harmonogramu. Jedná se o seznam 230 fyzických osob s pohledávkami v celkové výši 1 433 549 kop 17 grošů 5 denárů míšeňských a 10 000 dukátů. Mezi těmito jmenovitě uvedenými věřiteli jsou zástupci prohabsburské i opoziční strany; podstatnou část však představují věřitelé, kteří se navenek v politice neangažovali, ale byli sami věřiteli významných politiků. V mnoha případech jde o pohledávky, pocházející ze starší doby vlády Rudolfa II. Konkrétní analýza tohoto seznamu „upřednostněných“ věřitelů bude jistě předmětem dalšího výzkumu a může zajímavým způsobem ovlivnit interpretaci zájmově-mocenských vztahů v tehdejších Čechách.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Na tomto místě není prostor k podrobnější analýze; konkrétní jména i částky jsou k dispozici ve sněmovním tisku. Skupinu nejvýznamnějších věřitelů tvořili Adam ze Šternberka (přes 86 tisíc kop gr. m.), Mikuláš Gerštorf z Gerštorfu (přes 62 tisíc), Zdeněk Žampach z Potštejna (60 tisíc), Radslov starší z Vchynic (44,5 tisíce), Tobiáš Adam Hrzán z Harasova (40 tisíc) a Jan Jiří ze Švamberka (přes 39 tisíc).

Dále jsou v rozpisu uvedeny pohledávky 48 českých měst, kterým měla být splacena částka 150 000 kop gr. m. Na rozdíl od šlechtických věřitelů (kde je většina pohledávek uvedena v celých stovkách či tisících kop gr. m.) jsou výše „jistin“ u všech měst rozepsány na kopy. Z toho lze usuzovat, že částky, uvedené ve sněmovním usnesení, nejsou odrazem výše reálných pohledávek, které měla česká města vůči královské komoře (ty byly vyšší), ale kompromisní dohodou, jak se předem stanovená suma (150 tisíc kop gr. m.) proporčně rozdělí mezi jednotlivá města, podobně jako se proporčně rozděloval podíl na daňovém zatížení. Nejvíce mělo připadnout na Plzeň (11 664 kop gr. m.). V seznamu věřitelských měst však nejsou uvedena pouze města královská, ale i některá komorní a poddanská, ze kterých se daně platily v jiném režimu, než v případě královských měst. To je potřeba vzít v úvahu při stanovení výše daňového zatížení městského stavu, které nastavoval nový daňový systém (tj. kolik městský stav do systému vkládal a kolik z něj odčerpával na úhradu svých pohledávek).

Sněmovní usnesení počítá i s pohledávkou židovské obce vůči panovnické komoře, ale tato částka činí jen 3000 kop. Můžeme odůvodněně předpokládat, že pohledávky židovských finančníků vůči panovníkovi byly v té době výrazně vyšší.¹⁸⁵ Je pak otázkou, zda byly verifikační komisí zařazeny do třetí skupiny pohledávek odmítnutých (například proto, že byly úročeny výše, než limitem 6%, který se vztahoval na finančníky křesťanské), nebo byly vedeny úplně v jiném režimu a nebyly uplatňovány vůči české komoře.

Do přesného rozpisu splacení věřitelských pohledávek byla zařazena i částka 20 tisíc kop, která měla být vyplacena císaři Matyášovi „*k vlastní dispozici*“. Z hlediska celkových nákladů panovníka to bylo směšně málo; navíc byla celková suma rozložena (stejně jako všechny ostatní) do osmi nerovnoměrně progresivně rozložených splátek (v prvních letech se mělo splácet méně, později více). Na svatohavelský termín roku 1616 měl tedy panovník dostat jen 1419 kop 31 grošů 3 denáry míšeňské. Platba jakýchkoli částek přímo císaři Matyášovi byla navíc podmíněna důraznou žádostí, aby jako král český trvale sídlil v Království českém: „... *A na týž způsob stavové tato všechna tak veliká a znamenitá svolení, a na tak prodloužená léta J.M.C. poddaně činí, aby J.M.C. spolu s Její Milostí císařovou... osobně residenci svou císařskou a královskou zde v tomto království... stále býti a zůstávati ráčil...*“.

Zároveň schválili z téže berně částku 20 tisíc kop gr. m., která měla být použita výhradně na stavební rekonstrukci Pražského hradu. Ta byla také rozložena

185 Nejnověji viz Marie BUŇATOVÁ, *Credit and finance in Rudolphine Prague*, in: P. Slavičková (ed.), *A History of the Credit Market in Central Europe*, s. 142–152.

na pět let, ale proporčně vyváženě (po 4 tisících ročně). U těchto peněz je výslovně zdůrazněno, že mají být z vybraných daní odváděny české komoře (vlastně jako jediná částka, která šla z těchto daní do rozpočtu české komory).¹⁸⁶ Mimořádný zájem českých stavů na zachování kontinuity císařské residence v Čechách je zřejmý i z tohoto daňového kontextu: Podmínky, které stanovovali i pro čerpání relativně malých částek, hraničí až s vydíráním. Císař Matyáš však tento požadavek v rámci možností akceptoval. První léta jeho vlády byla většinou naplněna cestováním,¹⁸⁷ ale až do roku 1617 pobýval v Čechách (v Praze a na zámku na komorním panství v Brandýse nad Labem) podstatně více, než kdekoli jinde, a to i ve srovnání s Vídní. Do Vídně musel na nátlak říšských stavů v roce 1612 přesunout sídlo říšských institucí (resp. většinu z nich nově zřídit),¹⁸⁸ ale pokud hovoříme o hlavním sídle vladaře habsburského soustátí, tak to zůstávalo až do roku 1617 v Čechách.¹⁸⁹

Upevnění pozice Prahy jako hlavního vladařského sídla monarchie měla podpořit i korunovace císařovny královnou českou.¹⁹⁰ K tomuto účelu byl na počátek roku 1616 formálně svolán zemský sněm, jehož jediným deklarovaným účelem byla právě královnina korunovace. I když stavové zdůrazňovali, že u příležitosti královniny korunovace nebudou projednávány žádné politické záležitosti („... na kterémžto sněmě jiného nic od J. M. C. přednášeno a nic od stavův jednáno a uvažováno býti nemá...“), obě strany této mimořádně vhodné diplomatické příležitosti využily k dalšímu jednání ohledně správy panovníkova dluhu. K dohodě zřejmě nedošlo a čeští stavové odmítli zaplatit i náklady na samotnou královninu korunovaci. Ještě v červenci 1617 dlužil císař řemeslníkům, kteří zajišťovali výzdobu na tento korunovační průvod, skoro 3 tisíce zlatých rýnských.

186 *Tito artikulové na sněmu obecném generálním* (1615), § „O bytu a residenci J. M. Císařské v Království českém“, s. XL a § „O pomoc na dostavení a opravu Hradu pražského“, s. XL–XLI.

187 O místech pobytu císaře Matyáše v době jeho české vlády jsme podrobně informováni z pravidelných soudobých tisků, kterými panovníkovy aktivity komentoval Jiří Závěta ze Závetic; viz Petra VEČEŘOVÁ, *Jiří Závěta ze Závetic (1575–1637?)*, in: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek (edd.), *Pražské městské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil*, Documenta Pragensia 22, 2004, s. 131–158.

188 P. VOREL, *Císařská volba a korunovace*, s. 133.

189 Tuto vcelku známou skutečnost připomíná jako údajně nové zjištění Petr MATĚA, *Die Böhmische (Hof-)Kanzlei*, in: M. Hochedlinger – P. Maťa – T. Winkelbauer (Hgg.), *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*, s. 461–488, zde s. 470.

190 *Tito artikulové na sněmu obecném generálním* (1615), § „O korunování Její Milosti Císařové jakožto králové české a dovezení zase koruny, svátosti a privilegií na hrad Karlštejn“, s. CXC–CCI. Podrobněji k průběhu této korunovace a jejím společenském kontextu viz P. VOREL, *Vlivné ženy a dívky Království českého v předvečer českého stavovského povstání*, s. 49–68.

Z českých daní se měly také platit dvě částky, které mají spíše charakter politického „úplatku“; jiné vysvětlení nenalézám. V seznamu pohledávek, předložených české komoře v roce 1614, se objevil také požadavek arciknížete Albrechta na zaplacení 40 tisíc zlatých rýnských. Český sněm sice konstatoval, že neví, proč by se to mělo platit a že už za vlády Maxmiliána II. bylo rozhodnuto, že z českých zdrojů se apanáž habsburským arciknížatům platiti nemá, ale v tomto případě se udělá výjimka. Tato platba (při převodu na českou měnu ve výši 34285 kop 42 grošů 6 denárů míšeňských) byla disproporčně rozložena na pět let, takže arciknížeti Albrechtovi se z českých daní mělo platit o 71,4 % víc, než jeho bratru Matyášovi (na svatohavelský termín roku 1616 měl dostat 2433 kop 24 grošů 5 denárů českých). Důvod takového rozhodnutí není jasný. V roce 1615 však čeští stavové mohli vidět v arciknížeti Albrechtovi možného následníka českého trůnu po případné Matyášově smrti.

Zcela výjimečný pak byl režim platby ve výši 20 tisíc kop gr. m., kterou měl z českých daní (ihned splatnou v hotovosti ve třech termínech) obdržet vídeňský biskup a hlavní politický „rádce“ císaře Matyáše, vídeňský arcibiskup Melchior Khlesl.¹⁹¹ Tato platba byla zdůvodněna údajnou Khleslovou mimořádnou zásluhou na uzavření mírové smlouvy s tureckým sultánem, která byla téhož roku ve Vídni projednávána s tureckým vyslancem, a kterou císař Matyáš ocenil na výše zmíněnou částku. Nepochybně však šlo o platbu „cizozemci“, což by bylo v rozporu se základním principem, který sněm přijal. Proto tuto Khleslovu pohledávku u císaře český sněm zcela vyjmul z celkového „daňového balíku“ a zařadil na jednání sněmu jako samostatný bod,¹⁹² podle kterého zmíněnou částku Khleslovi česká stavovská obec na důkaz vděčnosti dobrovolně darovala. Platit se však měla přednostně z právě schválených daní.

Ve sněmovním usnesení se ale skrývají i opačné případy, kdy sněm naopak požadavek na proplacení peněz výslovně zamítl. Čeští stavové se zásadně negativně postavili vůči požadavku kardinála Ditrichštejna, který chtěl zaplatit náklady, které měl (už roku 1605) s českým vojskem, když táhlo přes Moravu do Uher. V jeho případě vyznívá příslušný paragraf sněmovního usnesení až sarkasticky, podobně jako žádost Adama z Valdštejna, aby ho čeští stavové odškodnili za znojemský hrad, který mu kdysi císař Rudolf II. listinně postoupil do dědičné držby.¹⁹³

191 *Tito artikulové na sněmu obecném generálním* (1615), § „Povolení Jeho Milosti panu biskupu Vídeňskému“, s. CCXXXI–CCXXXIII.

192 To posměšně komentuje Mikuláš Dačický, viz Antonín REZEK (ed.), *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*, I, Praha 1878, s. 237–238.

193 *Tito artikulové na sněmu obecném generálním* (1615), § „O prokázání vděčnosti Jeho vysoce knížecí Milosti, panu kardinálovi z Ditrichštejna, biskupu olomouckému, i jiným některým

Starší literatura, počínaje A. Gidelym, konstatuje, že celková schválená částka dosahovala mimořádné výše, což poukazuje na značný ekonomický potenciál tehdejších Čech. To je informace obecně akceptovatelná, ale jdeme-li do detailu, pak je ten obraz přece jen složitější.

Nově konstruovaný daňový systém předpokládal, že se velmi výrazná částka (mnohem vyšší, než v minulých letech) vybere z komorních panství, a to jak jejich začleněním do systému pravidelného výběru nově schválených daní (dřívější zemští berníci neměli žádný nástroj, jak by hejtmany panství donutili k odvodu daní jejich prostřednictvím), tak důsledným uhrazením berních nedoplatků od roku 1597. Výrazněji byla také zdaněna úvěrová aktiva.

Další podstatný detail se skrýval v časovém rozvržení splátek, které bylo disproporční a odložené v čase.

Sněmovní usnesení bylo uzavřeno v říjnu 1615 a první odvod daní dle nového systému byl stanoven už na přelom října a listopadu 1615.¹⁹⁴ Pravidelný systém splácení jistin z panovnických dluhů v Čechách (ve dvou ročních splátkách, na jaře a na podzim) však měl být zahájen až od podzimu 1616. Celkový splátkový kalendář byl navíc výrazně disproporční. Věřitelům mělo být zapláceno z uznaných dlužných částek na podzim 1616 a na jaře 1617 jen po 7,1%; na podzim 1617 a na jaře 1618 po 13,48%; na podzim 1618 a na jaře 1619 po 14,28% a na podzim 1619 a na jaře 1620 po 15,14%. Takto měl dostat každý z věřitelů 100% jistiny a k tomu ještě úrok ve výši 6% ročně z částky, která aktuálně zbývala k doplacení (ten ve splátkovém harmonogramu vůbec započítán není).

Důvod tohoto odložení splátek panovnických dluhů až na podzim 1616 a výrazná disproporce (v jejímž důsledku se větší část splátek panovnických pohledávek přesouvá až na pozdější období) je skryta v nenápadných pasážích usnesení zemského sněmu. To sice jasně říká, že z daní vybraná peněžní částka „... *nikam jinam nežli na zaplacení jak sum hlavních, tak úrokův obyvatelům v království tomto českém obrácena býti má...*“. Tuto definici však splňovaly dvě kategorie dluhů: dluhy panovníka, uplatňované vůči české komoře (jejich přehled zaplňuje podstatnou část sněmovního tisku), a „dluhy zemské“. Ty vznikly v minulosti v souvislosti s aktivitami, schvalovanými zemským sněmem. Jejich výše ve sněmovním usnesení explicitně nikde zmíněna není. Modelově se však jednalo hlavně o starší nedoplatky domácím šlechticům za výkon funkcí, kterými byli

osobám“, s. CCXXX–CCXXXI a § „Přímůva za nejvyššího hofmistra Království českého“, s. CCXCVI–CCXCVII.

¹⁹⁴ Viz výše pozn. 125.

pověření zemským sněmem (včetně vojenských služeb pro stavovské vojsko), tak i výše zmíněné půjčky na verbování stavovského vojska, schvalované zemskými sněmy z let 1610–1611.

Namísto jarní splátky roku 1616 měly být peníze, vybrané v prvních dvou termínech (v listopadu 1615 a na jaře 1616) použity na uhrazení aktuálních zemských dluhů. Dokonce ještě pro další dva roky (čtyři splátky od podzimu 1616 do jara 1618) měla být pro přednostní splacení zemských dluhů a na další potřeby vyčleněna třetina všech peněz, vybraných ze všech daní, schválených zemským sněmem sněmu roku 1615 („... *stavové království tohoto... třetí díl peněz za dvě léta pořád zběhlé... zaplacení nemalých dluhů od země povinných i také pro další potřebu zemskou sobě vymínili...*“).¹⁹⁵

To bylo rozhodující rozpočtové určení daní, protože se mělo hradit hned, a to dříve, než dluhy panovníkovy. Na splátky zemských dluhů byl určen daňový výnos za první rok (od podzimu 1615 a jara 1616) a pak po další dva roky třetina všech vybraných peněz.

O zásadním významu této položky (o které starší literatura vůbec nic neuvádí, resp. nerozlišuje dluhy panovníkovy a dluhy zemské) svědčí i to, že pro dohled nad správou zemských dluhů byla jmenována ještě zvláštní komise, v jejímž personálním složení jednoznačně převažují zástupci katolického křídla v tehdejší české politice (např. Zdeněk z Lobkovic, Adam z Valdštejna Jan z Klenového, Diviš Černín z Chudenic). Každá sebemenší částka, použitá i na splacení „zemských dluhů“ však musela být (stejně jako všechny výplaty peněz vybraných z daní) potvrzena třemi podpisy členů certifikační komise, ve které naopak početně převažovali zástupci protestantské části politického spektra (např. Rudolf ze Stubenberka, Jáchym Ondřej Šlik, Jáchym Slavata z Chlumu, Mikuláš Gerštorf z Gerštorfu, Albrecht Pfefferkorn z Ottopachu).

Válka jako cesta k řešení úvěrové krize

Zápas o kontrolu nad českým daňovým systémem probíhal již kolem roku 1615 velmi intenzivně. Obě strany si byly dobře vědomy jeho významu; to je zřejmé i ze zavádění nových složitých mechanismů kontroly. Komplikovaná administrativní opatření, kterými byla vázána možnost vyplacení peněžní hotovosti z výnosu daní,

195 *Tito artikulové na sněmu obecném generálním* (1615), § „Vymínění třetího dílu sbírek k zemi za dvě léta“, s. XXX–XXXIII.

také dokládají hlubokou nedůvěru v nakládání s vybranými daněmi i uvnitř stavovské obce (resp. mezi jejími zájmovými složkami), kde v předchozích letech docházelo k velkým defraudacím a nikdy nevysvětleným ztrátám. V tom měla nová metodika vyplácení peněz, jištěná několika kontrolními úrovněmi, zjednat nápravu.

Schválení nové podoby daňového systému na delší dobu v této podobě jasně deklarovalo záměr stavovské obce stabilizovat rozvrácený úvěrový systém, nedopustit další skryté zadlužování země a zcela znemožnit odliv finančních prostředků z Čech touto cestou do zahraničí.

Skrytým záměrem bylo zajistit vyplacení pohledávek vybrané skupině věřitelů, a to formou mimořádného daňového zatížení všech vrstev obyvatelstva. Na tom se ještě v roce 1615 dokázali shodnout zástupci celého spektra politicky vlivných osobností (z podstatné části také věřitelů panovníka) bez ohledu na konfese. Bez detailnějších ekonomických analýz však zatím nelze říci, zda byla tehdejší česká ekonomika schopna takto vysoké daňové zatížení dlouhodobě nést.

Je však otázkou, do jaké míry bylo usnesení zemského sněmu ohledně daní skutečně naplňováno. To doposud nikoho z badatelů vlastně nezajímalo. Dá se očekávat, že detailní výzkum této problematiky přinese podobný obraz ekonomické situace, jako v případě respektování Majestátu náboženských svobod v oblasti náboženské? Podle mého názoru ano.

Zápas o ekonomické zdroje byl v Čechách v letech 1616–1618 stejně vyhocený jako střety konfesijního charakteru. V případě tohoto zápasu však nemáme zatím dostatečně identifikovány ani osobnosti, které stály v pozadí těchto dějů. Myslím, že stejně důležitou roli jako politici, teologové a vojáci, sehrávali v údobí několika předbělohorských let také ekonomové, o jejichž aktivitách toho zatím mnoho nevíme. Na straně stavovské to budou určitě Mikuláš Gerštorf z Gerštorfu, Daniel Škréta, Václav Colidius, Albrecht Pfefferkorn z Ottopachu, Prokop Dvořecký z Olbramovic a další; v neposlední řadě i Kryštof Harant z Polžic, nástupce Viléma Slavaty v úřadu presidenta české komory v čase stavovského povstání.

Ostatně i role Slavatova se nám může jevit v jiném světle, pokud věnujeme větší pozornost jeho aktivitám ekonomického rázu, třebaže o nich sám ve svých pamětech zcela pomlčel. Pochopitelně je dobře známa Slavatova role v době vydávání Majestátu náboženských svobod přímo v roce 1609 a výtky, které vůči němu shromáždili opoziční stavové ve své Druhé apologii. Přes to všechno v době bezprostředně po defenestraci nebyl Vilém Slavata účastníky stavovského sjezdu zařazen na jmenovitý seznam těch, kdo se osobně v době krátce před rokem 1618

snažili znevážit základní zemský zákon, Majestát náboženských svobod.¹⁹⁶ To je pramen autentický, vzniklý krátce po defenestraci (nikoli zpětně s vědomím následného vývoje). Stavové zde dělí provinilce do tří skupin: nejhoršími byli ti, kdo jsou vypovězeni z Čech dědičně (včetně potomků). Do ní spadají jen dvě rodiny: sekretář české kanceláře Pavel Michna a jeho bratr Jiří; novoměstský rychtář Jan Chrysostom Šrepl a jeho bratr Kryštof. Do druhé kategorie spadá 29 osob ze všech tří stavů, u kterých se vypovězení ze země vztahovalo jen na jejich osobu (zde nalézáme Zdeňka z Lobkovic, Jaroslava Bořitu z Martinic, pražského arcibiskupa Jana Lohelia, broumovského opata Zelendra a další, včetně písaře Fabricia). Třetí kategorii tvoří osoby, kterým bylo zakázáno zastávat jakékoli královské, zemské nebo městské úřady: těch je „na seznamu“ dvaatřicet. V žádné z těchto skupin však nenalézáme Viléma Slavatu z Chlumu. Dá se tato skutečnost vysvětlit jinak, než že v jeho případě nebylo tím hlavním důvodem jeho defenestrace prokazatelné porušování Majestátu v posledních letech před rokem 1618, ale jeho role v zápase o ovládnutí finančních zdrojů? Tomu by napovídal obsah Slavatovy konverzace, kterou vedl s přítomnými defenestrátory ve vypjatých chvílích, kdy byl vlečen k oknu, a kterou sám ve svých pamětech zachytil.¹⁹⁷

Zřízením nového stavovského berního úřadu jako stálé instituce byla roku 1615 fakticky odstraněna vazba daňového systému na hlavní panovnický finanční úřad (České oddělení Dvorské komory) a stavovské instituce plně převzaly pod svou kontrolu jak výběr daní, tak následnou distribuci daňového výnosu. Pasáže sněmovního usnesení, ve kterých je obsaženo rozpočtové určení nových daní, jsou formulovány velmi diplomaticky, ale jednoznačně: výběr nově schválených daní je přednostně určen na splátky „zemských dluhů“ (které vznikly v minulosti v důsledku rozhodnutí zemského sněmu), až poté mělo následovat uhrazení části pohledávek panovníkových věřitelů. Okruh těchto věřitelů byl však omezen jen na obyvatele Království českého. Části oprávněných věřitelů měly být jejich pohledávky uhrazeny postupnými splátkami v letech 1616–1620, zbytku někdy později v budoucnu. Pohledávky jiných osob mimo české prostředí zemský sněm jak odmítal proplatit, tak svým rozhodnutím zrušil záruky, jimiž panovník tyto svoje dluhy pojistil na českých komorních panstvích. Pokud v těchto sněmeh odmiřnutých panovníkových závazcích někdo z domácích šlechticů vystupoval jako ručitel, byl rozhodnutím zemského sněmu vyvázán z povinnosti platit namísto

¹⁹⁶ *Tito artikulové při sjezdu* (1619), s. XII–XVI.

¹⁹⁷ J. JIREČEK (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty*, II, s. 162, 179–180.

dlužníka. Výnos z komorních panství byl nadále určen na splátky domácích panovníkových dluhů a panovníkova dispoziční práva k tomuto majetku omezena až do doby, kdy budou všechny dluhy zaplacený.

Tato poměrně razantní ekonomická opatření nás podle mého názoru opravňují k tomu, abychom je nazývali „vládním bankrotem“. Po tomto rozhodnutí zemského sněmu totiž zůstala podstatná část vládních dluhopisů bez jakýchkoli záruk finančního plnění a stala se dočasně bezcenným kusem papíru či pergamenu.

Ona dočasnost byla pochopitelně dána aktuální politickou situací. Ta se začala v letech 1616–1618 rychle zostřovat. Hlavní pozornost byla dosud věnována konfesijním okolnostem tohoto zápasu, tedy snahy o konfesionalizaci českého prostoru, tak jak tento proces probíhal v sousední Římsko-německé říši. V tom se předbělohorské české prostředí odmítalo říšským poměrům přizpůsobit. Český Majestát náboženských svobod byl koncipován jinak; jeho myšlenky nebyly slučitelné s principy konfesionalizace katolické, luteránské ani kalvínské.

Zatím však nebylo předmětem systematického výzkumu, do jaké míry onen výrazný růst napětí v tehdejší české společnosti způsoboval obecný tlak na výběr vysoko stanovených daní, a do jaké míry se jednalo o vnitřní zápas o kontrolu nad těmito ekonomickými zdroji mezi jednotlivými nábožensko-politickými frakcemi.

Usnesení zemského sněmu z roku 1615 užili opoziční stavové jako nástroj k úplnému ovládnutí úvěrového a měnového systému země. Přijetí arciknížete Ferdinanda Štýrského na český trůn roku 1617 pak většina stavů považovala za menší nebezpečí, než hrozbu přímé konfrontace, kterou již tehdy vyhrožovalo Španělsko v případě odmítnutí habsburského nástupnictví. Předvolební Ferdinandovy sliby, zaručující zachování právního stavu, považovali opoziční stavové za dostatečnou záruku dlouhodobého zachování *statu quo*. Aktuální právní stav totiž zaručoval českým stavům nejen neobvykle rozsáhlá práva náboženské svobody (Majestát z roku 1609), ale také dlouhodobou kontrolu nad rozpočtovou politikou státu a daňovými příjmy (nový daňový systém z roku 1615).

Podle mého názoru je tedy nutné zásadně přehodnotit interpretaci rozhodnutí zemského sněmu roku 1615 v daňových otázkách, které dosavadní domácí i zahraniční historiografie považuje za vstřícné gesto vůči panovníkovi, jímž se stavovská obec vzdala svého hlavního politického nástroje – schvalování daní. Naopak. Dobře promyšleným nastavení rozpočtového určení daní a kontrolních mechanismů získala česká stavovská obec do svých rukou silný ekonomický nástroj, který použila ihned po vzniku politické krize roku 1618. Bylo

to možné právě proto, že už v roce 1615 bylo schváleno rozhodnutí sněmu, podle kterého mohli čeští stavové užít veškerý daňový výnos země (bez jakékoli výjimky) na financování stavovského vojska, pokud by to bylo zapotřebí.¹⁹⁸

Tyto okolnosti je podle mého názoru nutné vzít v potaz i v rámci širší interpretace příčin vojenského vyhocení vztahů mezi Ferdinandem Štýrským (jako voleným následníkem českého trůnu) a opoziční českou stavovskou obcí v průběhu léta roku 1618. Tedy v době, kdy se po defenestraci snažila česká stavovská obec (i s přispěním mezinárodní diplomacie na úrovni kurfiřtů a dalších říšských knížat) dosáhnout diplomatického řešení tehdejší politické krize, o které usilovalo i mocenské uskupení v okolí císařovně v čele s Melchiorlem Khleslem.

Pro Ferdinanda Štýrského však neměla politická dohoda s českými stavy v roce 1618 žádný smysl. I po případném diplomatickém řešení sporných náboženských otázek, vyhocených roku 1618 formou defenestrace, by česká stavovská opozice dál plně ovládala rozhodující ekonomické zdroje království a do habsburské pokladny by z Čech neplynuly skoro žádné peníze.

Následník trůnu, arcikníže Ferdinand, který od mocenského převratu u vídeňského dvora v červenci 1618 ovládal habsburskou politiku, se rozhodl pro vojenské řešení, i když v té době byli čeští stavové z hlediska mocenského ve výhodě. Toto počínání má však jistou logiku. Kdyby za stávající situace došlo k politické dohodě a Ferdinand Štýrský by posléze převzal po Matyášovi českou královskou korunu, v zemi by i nadále rozhodovali opoziční stavové. Ti ovládali všechny hlavní zdroje panovnického příjmu: daně, komorní majetek i výrobu peněz. Ferdinand II. by byl jen titulárním králem, který by z Čech dostal jen tolik, kolik by mu stavové laskavě postoupili. Což by jistě nebylo mnoho, neb dluhy z Matyášovy éry by se musely splácet ještě mnoho let. To bylo „pojištěno“ usnesením zemského sněmu z roku 1615.

Z čeho by Ferdinand Štýrský financoval naplnění svých mocenských ambicí? Ze svých vlastních dědičných zemí, ležících na neklidné hranici s Osmanskou říší, nemohl nějaké významné dlouhodobé příjmy očekávat. Z čeho by měl platit svoje dluhy a také očekávané závazky, které na něj měly přejít po Matyášově smrti? Dvorská komora nebyla schopna panovnické závazky hradit, a to ani řádné splátky úroků, natožpak jistiny. Ze španělské strany nemohl Ferdinand Štýrský čekat finanční vstřícnost ve věci úhrady dluhů. Ale podpora války za jedinou pravou věru – to je jiná. Zvláště když bylo na evropském trhu dostatek generálů a plukovníků, kteří čekali na novou příležitost k dobrému výdělku a byli ochotni táhnout do války

198 Viz výše pozn. 140.

i „na dluh“. Tedy s vidinou, že se jedná o dobrou investici, která se jim v dobyté zemi bohatě zúročí. A Království české bylo ještě v polovině druhé dekády 17. století bohatou, vzkvétající a kulturní zemí s významným dlouhodobě naplňovaným exportním potenciálem, stabilním měnovým systémem a rozvinutým úvěrovým trhem. Pro zkušené vojáky lákavá kořist.

Svržením místodržitelské vlády poskytla česká stavovská opozice arciknížeti Ferdinandovi dostatečnou záminku k tomu, aby se pokusil ovládnout ekonomické zdroje Království českého mocenským zákrokem. Bylo to velké riziko, ale s vědomím španělské politické i hmotné podpory je podstoupil.¹⁹⁹ Naskytla se totiž možnost poměrně rychle vyřešit problém, se kterým by se jinak musel v budoucnu potýkat velmi dlouhou dobu: tedy vleklou panovnickou úvěrovou krizí, na jejímž řešení se stavové Království českého odmítli podílet. Ferdinand Štýrský se rozhodl pro vojenský zásah, jehož prvotním cílem bylo ovládnutí ekonomických zdrojů, nikoli rekatolizační záměr. O něm bylo rozhodnuto až mnohem později.

Skutečnost, že šlo o docela dobře promyšlený projekt, dokládá rychlost, s jakou byly po porážce stavů provedeny změny v měnové a majetkové struktuře země, a to přednostně před změnami konfesijními. To se v plném rozsahu ukázalo v podobě zásadní změny majetkové a měnové situace v letech 1621–1623, ve které byly starší dluhy panovnické komory anulovány (s výjimkou malého počtu věřitelů, kteří stáli v době války jednoznačně na straně Habsburků), majetek skutečné i domnělé opozice konfiskován (pozemkový majetek i úvěrová aktiva) a měnový systém znehodnocen uměle vyvolanou vysokou inflací.²⁰⁰

Ostatně i samo neblaze proslulé mincovní konsorcium, které zajistilo účinný nástroj k maximálnímu „vytěžení“ ekonomického potenciálu Království českého krátce po Bílé hoře (tedy znehodnocení měny, vrcholící tzv. „kaládou“ roku 1623), poměrně přesně vystihuje typové složení hlavních skupin panovníkových věřitelů, kteří měli zájem na ekonomickém ovládnutí tohoto prostoru. Jejich konfesijní příslušnost nehrála velkou roli: vlivné politiky z jiných částí habsburského soustátí, kteří dlouhodobě úvěrovali panovnickou politiku, symbolicky zastupuje Karel z Lichtenštejna; nájemní generály a plukovníky, podnikající ve vojenském řemesle

199 A. GINDELY, *Dějiny českého povstání*, I, s. 192–193; T. WINKELBAUER, *Nervus Belli Bohemici*, s. 179–195.

200 Antonín KOSTLÁN, *Dlouhá mince v Čechách*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 1, 1989, Studia Historica XXXIV (Problémy starších českých dějin), Praha 1991, s. 101–123; TÝŽ, *Finanční zbrojení ve střední Evropě na počátku třicetileté války*, Folia Historica Bohemica 8, 1985, s. 265–316; nejnověji k této problematice viz Petr VOREL, *Od pražského groše ke koruně české 1300–2000 (Přívodce dějinami peněz v českých zemích)*, Praha 2004, s. 177–188.

Albrecht z Valdštejna; vlivné evropské židovské kapitálové skupiny Jakub Baševi a na své si přišel i kalvínský finančník z Flander Jan de Witte, který v mincovním konsorciu zastupoval rodící se svět nových peněžních vztahů. Koho z nich zajímalo nějaké náboženství, když šlo především o majetek?

Pro pochopení tohoto kontextu a jasnější začlenění významu Bílé hory v interpretaci českých a evropských dějin oné doby je podle mého názoru nutné brát ve větší míře v potaz vývoj daňového a měnového systému. Ten v rámci vývoje českého státu tvoří logický souvislý celek od roku 1615 až do roku 1623.

Obr. 1

Na jedné stránce tisku sněmovního usnesení z roku 1615 se jako panovníkovi věřitelé sešli Vilém Slavata (18 tisíc kop gr. m.) a Jindřich Matyáš Thurn (1 tisíc kop gr. m.). Jejich pohledávky měly být uhrazeny v osmi splátkách rozložených nerovnoměrně od podzimu 1616 do jara 1620 (kopa = 60 grošů; groš = 7 denárů).

LIV Wylémowi Slavatowi z Chlumu, a z Rossin- bergka/Decnywššijmu Sudjmu Dworskému.			
		flz.	se s
1616	zawelským	1277.34.2.	
	z Girsčým	1277.34.2.	
1617	zawelským	2425.42.6.	
	z Girsčým	2425.42.6.	
1618.	Při Terminjch Swato	2571.51.3.	18000 flz
	zawelským	2571.51.3.	
1619	z Girsčým	2571.51.3.	
	zawelským	2724.51.3.	
1620	z Girsčým	2724.51.3.	
Mattefowi Hraběti z Turnu Pürgfrabi Karlsfeynsčjmu.			
		flz.	se s
1616	zawelským	70.58.6.	
	z Girsčým	70.58.6.	
1617	zawelským	134.45.5.	
	z Girsčým	134.45.5.	
1618	Při Terminjch Swato	142.50.4.	1000 flz.
	zawelským	142.50.4.	
1619	z Girsčým	142.50.4.	
	zawelským	151.24.6.	
1620	z Girsčým	151.24.6.	

The Beginning of the „Bohemian War“ in the Context of the Government Bankruptcy of 1615

PETR VOREL

Based on surviving sources, the author concludes that the main goal that led the elected heir to the throne, Ferdinand of Styria, to begin a military campaign in Bohemia in the summer of 1618, was to control the country's economic resources. The religious-political crisis and the defenestration of the Bohemian governors in May 1618 were a suitable pretext for this intervention aimed at the control of economic resources. Taking into account the development over a longer time span, the author formulates arguments for setting this new interpretative paradigm. It dates back to 1615, when a major economic reform took place in Bohemia. The author calls this „government bankruptcy“, because in connection with the change in the budget allocation of taxes, part of the credit assets of many sovereign creditors who did not have Bohemian citizenship were devalued. The Provincial Assembly, as the state body controlled by the estates, seized the monarch's land and established its own central tax office, whose task was to collect current taxes and older arrears (since 1597) and subsequently to use this money independently of the monarch's financial institutions in accordance with budget appropriation of taxes. As a result, the royal court was cut off from most revenues from Bohemian taxes, which until then formed a decisive part of the court's income.

Around 1615 there was a very intensive struggle for control of the Bohemian tax system. Both sides were well aware of its significance; this is also evident from the introduction of new complex control mechanisms. Complex administrative measures, which were tied to the possibility of payouts from tax revenues, also demonstrate a deep distrust in the management of collected taxes even among the estates (or among its interest groups), where in previous years there were large frauds and never explained losses. The new methodology of payouts, secured by several levels of control, was supposed to remedy the situation.

The approval of the new form of the tax system for a longer period in this form clearly declared the intention of the estates to stabilize the broken credit system, not allow further hidden indebtedness of the country and to completely prevent the outflow of funds from Bohemia abroad.

The hidden intention was to ensure the payment of receivables to a selected group of creditors, in the form of an extraordinary tax burden on all classes of the population. In 1615, representatives of the entire political spectrum of politically influential personalities (for the most part also the monarch's creditors) regardless of confession were able to agree on this. However, without more detailed economic analyses it is not yet possible to say whether the contemporary Bohemian economy was able to bear such a high tax burden in the long run.

The struggle for economic resources in Bohemia in the years 1616–1618 was as intense as clashes of religious denominations. With the establishment of a new tax office controlled by the estates as a permanent institution in 1615, the connection of the tax system to the main royal tax office (Bohemian Department of the Court Chamber) was effectively removed and the institutions controlled by the estates took full control of both tax collection and the subsequent distribution of tax revenue. The collection of newly approved taxes was primarily intended for the repayment of „land debts“ (which arose in the past as a result of decisions of the Provincial Assembly), followed by the payment of part of the claims of the monarch's creditors. However, the circle of these creditors was limited to the inhabitants of the Kingdom of Bohemia. Some of the eligible creditors were to be repaid in successive instalments in years 1616–1620, the rest of the creditors sometime later in the future. Repayment of receivables from other persons outside the Bohemian environment was refused by the Provincial Assembly. The proceeds from the sovereign estates continued to be dedicated to repayment of the monarch's domestic debts, and the monarch's rights to dispose with these assets were limited until all debts were paid. The author calls these relatively drastic economic measures „government bankruptcy“. After this decision of the Provincial Assembly, a substantial part of government bonds remained without any guarantees of financial performance and temporarily became a worthless piece of paper or parchment.

This temporary situation was understandably mandated by the current political situation. In the years 1616–1618, the situation began to deteriorate fast. So far, the main attention was dedicated to the confessional circumstances of this struggle, i.e. the efforts to unify the religious denomination of the Bohemian territory, as this process took place in the neighbouring Roman-German Empire. In this, the pre-White Mountain Bohemian environment refused to adapt to the imperial conditions. The Bohemian Charter on Religious Freedom was conceived

differently; its ideas were not compatible with the principles of Catholic, Lutheran or Calvinist confessionalization.

So far, it has not been the subject of systematic research to what extent the contemporary significant increase in tensions in the Czech society caused general pressure to collect high taxes, and to what extent it was an internal struggle for control of these economic resources between religious and political groups. The resolution of the Provincial Assembly of 1615 was used by the opposition estates as a tool to completely control the country's credit and monetary system. Most estates considered the admission of Archduke Ferdinand to the Bohemian throne in 1617 to be less of a danger than the threat of direct confrontation, which was already then threatened by Spain in the event of the rejection of Habsburg succession. Ferdinand's pre-election promises to preserve the rule of law were considered by the opposition to be a sufficient guarantee of the long-term preservation of the status quo. The current legal situation guaranteed the Bohemian estates not only unusually extensive religious freedoms (the Charter of 1609), but also long-term control over the national budget policy and tax revenues (new tax system of 1615).

In the author's opinion, it is necessary to fundamentally reconsider the interpretation of the 1615 decision of the Provincial Assembly on taxes, by which it gave up its main political instrument – approval of taxes. This is considered by the current domestic and foreign historiography as a positive gesture towards the ruler. On the contrary. With a well-thought-out setting of the budget appropriation of taxes and control mechanisms, the Bohemian estate community gained a powerful economic tool, which it used immediately after the political crisis of 1618. This was possible precisely because already in 1615 the Assembly approved a decision, according to which the Bohemian estates could use all the tax revenue of the country (without any exception) to finance the estates' military.

The author also takes these circumstances into account in the broader interpretation of the causes of the military escalation of relations between Ferdinand of Styria (as the elected heir to the Bohemian throne) and the opposition Bohemian estate community during the summer of 1618. That is, at a time when, after defenestration, the Bohemian estate community (with the contribution of international diplomacy at the level of electors and other imperial princes) tried to reach a diplomatic solution to the contemporary political crisis, which was sought by the power group around the emperor led by Melchior Khlesl.

However, for Ferdinand of Styria the political agreement with the Bohemian estates in 1618 made no sense. Even after a possible diplomatic solution to the

disputed religious issues, which escalated in 1618 by defenestration, the Bohemian estate opposition would continue to fully control the decisive economic resources of the kingdom and almost no money would flow from Bohemia to the Habsburg treasury.

The successor to the throne, Archduke Ferdinand, who had dominated Habsburg politics since the coup d'état at the Vienna court in July 1618, opted for a military solution, even though at that time the Bohemian estates were at a power advantage. However, this action has a certain logic. If a political agreement was reached in the current situation and Ferdinand of Styria would eventually take over the Bohemian royal crown after Matthias, the country would continue to be governed by the opposition estates. They controlled all the main sources of royal income: taxes, sovereign property and the production of money. Ferdinand II would only be the titular king, who would receive from Bohemia only as much as given as a benevolence by the estates. This certainly wouldn't be much, because the debts of the Matthias era would have to be repaid for many more years. This was „insured“ by a resolution of the Provincial Assembly of 1615.

By overthrowing the governor's government, the Bohemian estate opposition provided Archduke Ferdinand with a sufficient pretext to try to take control of the economic resources of the Kingdom of Bohemia by power intervention. It was a great risk, but with the knowledge of Spanish political and material support, he took it. This is because it has become possible to relatively quickly solve a problem that he would otherwise have to face for a very long time in the future: The problem was the long-term sovereign credit crisis, on whose solution the Bohemian estates refused to participate. Ferdinand of Styria opted for a military intervention, whose primary aim was to control economic resources, not an intention of re-catholicization. It was decided upon much later.

The fact that it was a fairly well-thought-out project is proven by the speed with which changes were made in the country's monetary and property structure after the defeat of the estates, that is the changes in property came before the denominational changes. This was fully demonstrated in the form of a fundamental change in the proprietary and monetary situation in 1621–1623, in which the older debts of the royal chamber were annulled (with the exception of a small number of creditors who during the war were clearly on the side of the Habsburgs), the property of the real and suspected opposition was confiscated (land assets and credit assets) and the monetary system was devalued by artificially induced high inflation.

DO TOHOTO ČÍSLA PŘISPĚLI

prof. PhDr. Václav BŮŽEK, CSc.

Historický ústav
Filozofická fakulta Jihočeské univerzity
v Českých Budějovicích
Branišovská 31a
CZ-370 05 České Budějovice
buzek@ff.jcu.cz

doc. PhDr. Tomáš ČERNUŠÁK, Ph.D.

Historický ústav AV ČR, v. v. i.,
pobočka Brno
Veveří 97
CZ-602 00 Brno
cernusak@brno.avcr.cz

prof. dr. hab. Radosław GAZIŃSKI

Instytut Historyczny
Uniwersytet Szczeciński
ul. Krakowska 71-79
PL-71-017 Szczecin
r.gazinski@bg.szczecin.pl

doc. PhDr. Josef HRDLIČKA, Ph.D.

Historický ústav
Filozofická fakulta Jihočeské univerzity
v Českých Budějovicích
Branišovská 31a
CZ-370 05 České Budějovice
hrdlicka@ff.jcu.cz

doc. PhDr. Václav LEDVINKA, CSc.

Archiv hlavního města Prahy,
oddělení fondů novodobé správy
Archivní 6
CZ-149 00 Praha 4
Vaclav.Ledvinka@praha.eu

prof. PhDr., Jaroslav PÁNEK, DrSc.

Historický ústav AV ČR, v. v. i.
Prosecká 809/76
CZ-190 00 Praha 9
panek@hiu.cas.cz

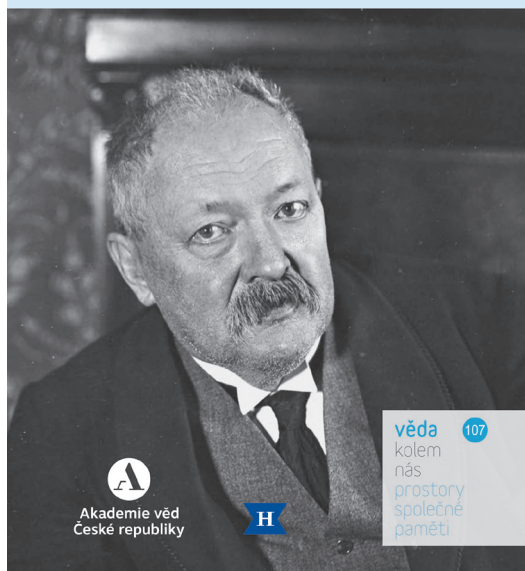
Mgr. Kateřina PRAŽÁKOVÁ, Ph.D.

Historický ústav
Filozofická fakulta Jihočeské univerzity
v Českých Budějovicích
Branišovská 31a
CZ-370 05 České Budějovice
prazakova@ff.jcu.cz

prof. PhDr. Petr VOREL, CSc.

Fakulta filozofická Univerzity Pardubice
Studentská 84
CZ-532 10 Pardubice
petr.vorel@upce.cz

Český časopis historický

Jaroslav Pánek

ČESKÝ ČASOPIS HISTORICKÝ

(= Věda kolem nás 107)

– Prostory společné paměti)

Praha, Středisko společných činností

AV ČR, v. v. i. 2020

IV + 24 s., 20 x 14 cm

ISSN 2464-6245

K dostání na www.vedakolemnas.cz;

www.academia.cz

Péčí nakladatelství Academia vychází edice *Věda kolem nás*, která přináší v komprimované podobě základní informace o výzkumných pracovištích Akademie věd České republiky, o jejich zaměření a badatelských směrech, významných výsledcích a publikacích, ale také o vynikajících osobnostech. Jednotlivé sešity jsou limitovány rozsahem 20–24 stran a jsou psány takovým způsobem, aby zaujaly i studenty a širší veřejnost. V několika posledních letech zde vyšly mimo jiné samostatné publikace o Historickém ústavu AV ČR, Českém historickém ústavu v Římě, Bibliografii dějin českých zemí, Databázi dějin všedního dne, dále o výzkumu historické krajiny Česka, o edičním zpřístupňování vatikánských pramenů (nunciatur), či o historících Josefu Macůrkovi a Josefu Janáčkovi.

V pořadí 107. publikace této řady přináší ve stručnosti první nástin celých dějin *Českého časopisu historického*, od jehož vzniku uplynulo 125 let. Osvětluje nesnadnou cestu ke vzniku a udržení periodika, které mělo vždy ambici sehrávat koordinační úlohu v historických vědách a zároveň se srovnávat s předními zahraničními časopisy. Díky osobnostem, jež stály roku 1895 u jeho zrodu (Jaroslav Goll, Antonín Rezek), rozmachu (Josef Pekař) a poté v roce 1990 u znovuzrození (František Šmahel), se značka „ČČH“ prosadila. Časopis vzdoroval těžkostem, které přinášela měnící se politická situace a občas i neuspokojivé finanční možnosti vydavatele. Dvakrát zanikl pod tlakem diktatury – nejprve nacistické (1941), potom komunistické (1950/1951) – a ve čtyřicetiletém období obligatorní marxisticko-leninské ideologie zažil hluboký propad. Jeho povstání z popela v devadesátých letech 20. století prokázalo, že v české historiografii má ČČH své místo a že jeho služba oboru je možná a zároveň nezbytná.

Redakce

Vedoucí redaktorů | Editors-in-chief:

Jaroslav PÁNEK – Jiří PEŠEK

Výkonný redaktor | Managing Editor: Jan Slaviček

Technický redaktor | Administrative Editor: Jaroslav Novotný

Vědecká rada | Scientific Board:

Zdeněk Beneš, Václav Bůžek, Milan Hlavačka, Martin Holý, Michaela Hrubá, Tomáš Knoz, Robert Kvaček, Jiří Lach, Václav Ledvinka, Jiří Malíř, Jan Němeček, Svatava Raková, Eva Semotanová, Petr Sommer, Miroslav Šedivý, Petr Vorel, Josef Žemlička

s redakčním kruhem | with Editorial Board:

Marie Buňatová, Ivan Hlaváček, Zdeněk Hojda, Miroslav Hroch, Magdaléna Pokorná, Ivan Šedivý

Mezinárodní vědecká rada | International Scientific Board:

Hugh L. Agnew (Washington), Joachim Bahlcke (Stuttgart), Detlef Brandes (Düsseldorf), Robert J. W. Evans (Oxford), Henryk Gmiterek (Lublin), Wojciech Iwańczak (Warszawa), Dušan Kováč (Bratislava), Piotr M. Majewski (Warszawa), Antoine Marès (Paris), Ralph Melville (Mainz), Nicolette Mout (Leiden), Taku Shinohara (Tokio), Thomas Winkelbauer (Wien)

Návrh obálky a typografie | *Design:*

Jáchym Šerých

Vydává Historický ústav AV ČR, v. v. i. | *Published by the Institute of History of the Czech Academy of Sciences*

Adresa | *Address:*

Prosecká 809/76, CZ-190 00 Praha 9 – Nový Prosek. Tel.: +420 225 443 241

E-mail: cch@hiu.cas.cz

Tiskne Powerprint s. r. o., Kamýcká 751/60, Praha – Suchbátka

Přijímání objednávek | *Distribution:*

Distribuci předplatitelům provádí v zastoupení vydavatele Česká pošta, s. p., telefonicky na bezplatné lince 800 300 302, elektronicky na: postabo.prstc@cpost.cz, písemně na adrese: Česká pošta, s. p., oddělení periodického tisku, Olšanská 38/9, 225 99 Praha 3. Smluvní vztah mezi vydavatelem a předplatitelem se řídí všeobecnými obchodními podmínkami pro předplatitele.

Distribuce pro Slovensko:

Magnet Press, Slovakia s. r. o., Šustekova 8, P. O. Box 17,

SK-851 04 Bratislava, tel.: 01/67201931-33, fax: 02/67201930, e-mail: predplatne@press.sk

Distribution rights in all remaining areas (with the exception of the Czech Republic and Slovakia):

Kubon and Sagner, Postfach 340108,

D-80328 München, Germany, fax: 089/54218218.

Jednotlivá čísla lze zakoupit též v Knihkupectví Academia (Václavské náměstí 34, Na Florenci 3, Národní 7, vše 110 00 Praha 1; nám. Svobody 13, 602 00 Brno) nebo přímo v Historickém ústavu AV ČR, v. v. i. (Prosecká 76, 190 00 Praha 9; j.kozohorska@hiu.cas.cz) či prostřednictvím distributora www.kosmas.cz.

ČČH vychází čtvrtletně | ČČH is published quarterly.

Toto číslo vyšlo v prosinci 2020 | *This issue was published in December 2020.*

Cena jednotlivého výtisku 130 Kč.

ERIH – European Reference Index for the humanities (Category A – International 1); SCOPUS

<http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/cesky-casopis-historicky.ep>

<http://hsozkult.geschichte.huberlin.de/zeitschriften>

<http://cejsh.icm.edu.pl>

<http://www.recensio.net/rezensionen/zeitschriften/cesky-casopis-historicky>

<http://www.proquest.com>